

AKTIEBOLAGSRÄTTSLIGA STUDIER

Röstavtal • Enmansbolag och dotterbolag • Fusion

AV

HÅKAN NIAL

A.-B. Seelig & C:o, Stockholm
i distribution

Bröderna Siösteens Boktryckeri
Stockholm 1935

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

F Ö R O R D.

När författaren redan för flera år sedan började studera de rättsliga spörsmål som sammanhånga med det nutida koncernväsendet, föresvävade honom till en början planer på en fullständig systematisk undersökning av detta rättsområde. Det visade sig emellertid snart att, särskilt med hänsyn till det obearbetade tillstånd vari den svenska aktiebolagsrätten befinner sig, vissa delar av detta ämne krävde så omfattande och ingående undersökningar att de lämpligen borde få framträda som fristående arbeten, detta så mycket mer som de, i likhet med "koncernrätten" i allmänhet, avse regler ur aktiebolagsrätt, civilrätt, beskattningsrätt m. m., vilkas innebörd och verkan visserligen i högre eller lägre grad influeras av de speciella förhållanden koncernväsendet skapar men som även i andra förhållanden äro av betydelse. Då koncernväsendet till stor del bygger på det ena företags behärskning av det andra genom aktieinnehav, innefattande makten över det andras bolagsstämma, befanns det i första hand erforderligt att undersöka i vilken mån och på vad sätt ett företag kan dirigera ett annat genom det senares bolagsstämma; därmed var undersökningen införd på det för hela aktiebolagsrätten i teoretiskt och praktiskt avseende centrala problemet om gränserna för bolagsstämmans makt, förutsättningarna för bolagsstämmobesluts giltighet och därmed sammanhängande frågor. Dessa studier — fördröjda av mångahanda andra göromål — resulterade i författarens för några månader sedan publicerade arbete om klanderbara och ogiltiga bolagsstämmobeslut. Även de forskningsresultat som nu överlämnas till offentligheten framträda formellt såsom tre inbördes

självständiga utredningar. Att de likväl äro vuxna ur de koncernrättsliga studierna framgår därav att de alla behandla medel som komma till användning, när det gäller att förvärva inflytande över ett i aktiebolagsform drivet företag. Den första uppsatsen behandlar sålunda avtal mellan aktieägare i ett bolag i syfte att medelst gemensamt uppträdande i avseende på röstning dirigera stämmans beslut. Den andra uppsatsen sysslar med de frågor som uppkomma när en person eller ett företag äger alla eller det alldeles övervägande antalet aktier i ett aktiebolag, och den tredje slutligen har till föremål sättet för åvägabringande av en fullständig sammanslutning, fusion, mellan aktiebolag.

Flera av de i uppsatserna berörda frågorna komma utan tvivel att te sig på väsentligt samma sätt även sedan det nu inom lagberedningen pågående arbetet på en reformering av aktiebolagsrätten fullbordats i en ny aktiebolagslag. Många av frågorna åter komma utan tvivel att direkt eller indirekt påverkas av den nya lagstiftningen. Även såvitt sistnämnda frågor angår har författaren likväl vågat tro att en publicering av uppsatserna skall kunna vara av någon nytta, i det att ett klarläggande, såvitt möjligt, av den gällande rättens innebörd framstår såsom en första förutsättning för ett målmedvetet reformarbete och för en bedömning av de förslag som komma att framgå därur. Uppsatserna ha emellertid i allmänhet icke ingått på en diskussion av frågorna de lege ferenda, och även där undantagsvis lagstiftningspolitiska antydningar gjorts är det självfallet blott fråga om författarens personliga åsikt, vilken med hänsyn till att frågorna ej ännu behandlats i lagberedningen icke heller kan betraktas som definitiv.

Bankombudsmannen Axel Åström och e. o. hovrättsnotarien Erik Bergman ha genomläst arbetet i korrekturen och därvid gjort beaktansvärda påpekanden.

Nockeby i juli 1935.

I.

RÖSTAVTAL.

(ENKLA RÖSTAVTAL, KONSORTIEAVTAL,
AKTIEÄGARFÖRENINGAR)

I.

RÖSTAVTALENS FÖREKOMST OCH SYFTEN.

De motsättningar mellan olika intressen som lätt och ofta uppkomma inom aktiebolag leda ytterst till en kamp om makten på bolagsstämman. Man säger visserligen ibland att det i realiteten icke är bolagsstämman utan styrelsen som är bolagets maktcentrum. Detta är sant så till vida att styrelsen brukar ha initiativet och att bolagsstämmobesluten för det mesta blott innebära formella godkännanden av styrelsens åtgärder och förslag. Men detta beror icke på att styrelsen såsom sådan har ryckt till sig makten från aktieägarna, utan på att styrelsen regelmässigt är förankrad i en på stämman dominerande grupp aktieägare, vars intentioner styrelsen omsätter i handling. D. v. s. den maktställning styrelsen brukar intaga har den icke gentemot stämman utan tack vare sitt stöd hos densammas ledande grupp.

Med hänsyn till de stora intressen som kunna stå på spel är det helt naturligt, att man inför en hotande eller möjlig intressekonflikt söker redan på förhand tillförsäkra sig erforderlig majoritet på stämman för en viss allmän politik eller ett visst bestämt beslut. Den som icke själv disponerar det därför erforderliga antalet aktier är hänvisad till att söka samverkan med andra aktieägare. Det förefaller också bli allt vanligare, att överenskommelser angående utövning av rösträtt för aktie träffas; fråga är väl om icke rent av de flesta bolagsstämmobeslut numera föregås av något slag av dy-

lika överenskommelser¹. Till form och innehåll framträda de i många variationer². Ibland äro de av så lösligt slag, att de icke alls äro avsedda att ha någon juridisk verkan. Detta är exempelvis fallet, då ett par aktieägare efter överläggning komma överens om att en viss politik är för dem eller bolaget den lämpligaste och därför bör stödjas genom deras röster. Men mycket ofta ge överenskommelserna upphov till juridiska rättigheter och förpliktelser. De kunna då gå ut på att aktieägaren själv får utöva rösträtten men är skyldig att göra det i viss riktning, eller på att aktieägaren endast är förpliktad att icke rösta. Avtalen kunna också göra kraftigare ingrepp i aktieägarens rösträtt, i det aktieägaren förpliktas att låta en annan utöva rösträtten; sättet för genomförande av en dylik skyldighet växlar från fullmakt ända fram till organiserandet av ett särskilt rättssubjekt för effektuerande av den avtalade röstningen. Avtalet kan ha till syfte att påverka ett förestående bolagsstämmobeslut i viss riktning (t. ex. att få en viss person vald till styrelseledamot) eller ock att på ett mera stadigvarande sätt inverka på bolagets förvaltning (ex. två företag äga gemensamt aktierna i ett tredje och avtala om förvaltningen av detta). Röstavtalet behöver ej nödvändigt slutas mellan två eller flera aktieägare inbördes. Det kan också ingås mellan en eller flera aktieägare å ena sidan samt å andra sidan antingen en utomstående av bolagets förvaltning intresserad tredje man eller också själva bolaget³.

¹ Staub 317¹⁹.

² Exempel — vilka dock ej alla passa för svenska förhållanden — hos Zluhan s. 62 ff, Sommerfeld s. 1 ff, Haussmann Unternehmenszusammenfassungen s. 153 ff. Några typiska svenska exempel äro återgivna i bil. I—VI här nedan s. 52—65.

³ Det senare uppges vara det numera vanligaste i Tyskland; Sommerfeld s. II. I Sverige torde röstavtal med bolaget självt vara mera sällsynta och förekomma egentligen blott i sådana fall där bolaget, som ej själv kan äga egna aktier, finansierar en annans

Röstavtal slutas också stundom såsom biavtal till ett annat avtal, en överlåtelse, en pantsättning. En person som överlåter en aktiepost kanske behåller vissa intressen i bolaget och därför betingar sig att förvärvaren vid utövningen av sin rösträtt skall på ena eller andra sättet beakta dessa intressen, eller en panttagare låter pantsättaren förbinda sig att rösta på visst sätt⁴. Till dessa kombinerade avtal kan man även hänföra de röstavtal som slutas före bolagets bildande i samband med stiftarnas avtal om bolagsbildningen.

innehav av aktierna. Oftast rör det sig i dylikt fall emellertid om ett dotterbolag, hos vilket en post av moderbolagets aktier placeras, varvid något särskilt avtal vanligen är obehövt; moderbolaget behärskar i alla fall dotterbolaget och bestämmer hur detta skall rösta å moderbolagets stämmor.

⁴ Jfr Zluhan s. 64, 74 f.

II.

RÖSTAVTALENS GILTIGHET.

Röstavtalen ge upphov till ett antal outredda juridiska frågor. Den första av dessa är om avtalet överhuvud är giltigt och, om så är fallet, vilken verkan det har vis-à-vis parterna och bolaget. Man kan tänka sig tre möjligheter: 1) att överenskommelsen icke blott binder parterna inbördes utan även verkar gentemot bolaget så att röstning i strid mot överenskommelsen kan inverka på bolagsstämmobeslutets giltighet, 2) att överenskommelsen blott verkar mellan parterna (obligationsrättsligt) och sålunda endast kan föranleda skadeståndsskyldighet vid avtalsbrott, samt 3) att överenskommelsen helt saknar rättslig verkan.

Frågan synes endast en gång ha direkt och klart besvarats av svensk överrätt, och då på det första av de tre angivna sätten, nämligen av Svea hovrätt i rättsfallet SvJT 1929 rf s. 53. Enär det måste anses styrkt att S. med bolagets övriga aktieägare överenskommit därom att dessa skulle till dess viss S:s skuld till bolaget blivit betald ensamma äga rösträtt vid stämman med bolagets aktieägare; ty och som nämnda överenskommelse måste anses bindande såväl för S. som, efter det han blivit försatt i konkurs, för hans konkursbo, samt S:s omförmälda skuld till bolaget ostridigt icke varit gulden vid tiden för ifrågavarande bolagsstämmas hållande, förklarade hovrätten i klanderprocess å stämman fattade beslut upphävida⁵.

⁵ Förmodligen ligger samma uppfattning till grund för rådhusrättens av hovrätt och nedre justitierevision godtagna motivering i fallet NJA 1915 s. 590; om detta fall se nästföljande not.

Även om röstöverenskommelsen ges en så vidsträckt verkan måste dock dess giltighet begränsas till att gälla endast så länge aktierna innehas av vederbörande kontrahent själv eller hans universalsuccessorer. Gentemot ny ägare efter singulärsuccession kan avtalet icke tillerkännas betydelse⁶.

Emellertid synes oriktigt att över huvud tillerkänna överenskommelsen verkan mot bolaget. Något stöd för en sådan verkan ger ej lagen. Klander av bolagsstämmobeslut kan enligt 95 § aktiebolagslagen grundas på att beslutet "icke tillkommit i behörig ordning eller eljest strider mot denna lag eller bolagsordningen". Röstning i strid mot ett röstavtal skulle ju möjligen kunna sägas innebära att beslutet icke tillkommit i behörig ordning, men stadgandets uttryck "eller eljest strider" etc. pekar på att den överträdde formföreskriften skall återfinnas i aktiebolagslagen eller bolagsordningen. Detta krav kan nu visserligen icke generellt upprätthållas, eftersom lagen icke uttömmande reglerar sättet för bolagsstämmas avhållande och omröstningen därpå⁷. Men att man i dylika stycken måste komplettera lagen med allmänna regler är en sak; en annan vore att tillmäta en privat röstöverenskommelse verkan på stämmobeslutet. Icke heller torde några bärande praktiska skäl kunna åberopas därför. Tvärtom skulle det ha mycket betänkliga konsekvenser att tillerkänna allsköns röstavtal inverkan på bolagsstämmobeslutens giltighet. Att på förhand taga hänsyn till röstavtalen vid röstlängdens upprättande vore blott i begränsad omfattning möjligt: avtalen

⁶ Jfr Nial Aktiebrev s. 77. Så även HD i NJA 1915 s. 590. (Stockholms rådhusrätt, hovrätten och nedre justitierevisionen hade däremot en annan uppfattning, då de framhöllo att rösträttsförbehållet icke vore gällande *på grund av förvärvarens goda tro*; jfr även JR Carlsons dissens. — Huruvida HD:s majoritet ansett överenskommelsen hindra parten själv att giltigt utöva rösträtt synes ej kunna med säkerhet utläsas ur domsmotiveringen.)

⁷ Nial Bolagsstämmobeslut s. 8 not 1.

kunna vara svårtolkade, kanske beroende på villkor eller andra omständigheter, vilkas förhandenvaro ej kan vid stämman konstateras. Och vidare är det icke säkert att man vid röstlängdens uppgörande alls har kännedom om röstavtal eller deras innehåll. Tvärtom är det vanligt att dessa äro hemliga. Möjligheter skulle också öppnas för klander på rent bedrägligt sätt genom antedaterade röstavtal. Betänker man hur lätt en klanderprocess verkar förryckande och lamsläende på ett bolags skötsel, så inser man vilka risker som skulle följa med att tillerkänna de allt vanligare röstavtalen inverkan på stämmobeslutens giltighet.

Därtill kommer en omständighet av mera principiell betydelse. Aktieägarnas rösträtt i allmänhet och majoritetsprincipen i synnerhet vore för bolagets befrämjande otjänliga, om det ej funnes åtminstone genomsnittlig sannolikhet för att rösträtten utövas på ett sätt som är förenligt med samtliga aktieägares, "bolagets", intressen. En viss sådan sannolikhet föreligger nu på grund av att de röstande, aktieägarna, själva äro delaktiga i bolaget och därmed intresserade i dess väl och ve. Men denna sannolikhetskalkyl förutsätter att den röstande vid varje tillfälle kan rösta så som han själv anser bäst och icke är bunden av andras direktiv. Antag t. ex. att en aktieägare förmått de övriga att ingå ett röstavtal, enligt vilket rösträtten skall utövas efter hans anvisningar. Om anvisningarna visa sig stå i strid med vad de övriga aktieägarna anse lämpligast, men dessa aktieägare likväl icke med laga verkan kunna rösta som de finna bäst, förlorar bolagsstämmobeslutet sin karaktär att vara ett uttryck för de röstandes vilja, och därmed fungerar systemet icke med den beräknade sannolikheten av ett resultat till det helas bästa. Det samma gäller i viss mån i varje fall då en aktieägare före stämman utfäst sig att rösta på visst sätt eller att icke alls rösta. Vore han lagligen förhindrad att rösta

i strid mot en dylik utfästelse, skulle den uppfattning om vad som är bäst för bolaget vilken föreligger vid tiden för röstningen och kanske framkommer genom diskussionen på stämman icke tillbörligen påverka stämans beslut.

Starka skäl tala sålunda för att röstavtalen icke böra tillerkännas någon betydelse i förhållande till bolaget.

I Tyskland synes man också enhälligt anse, att röstavtal icke kunna beröra stämmobeslutens giltighet⁸. Samma mening har uttalats för norsk rätts del⁹.

I romanska länder har tidigare den principen härskat att rösträtten måste utövas fritt och obundet och att ett röstavtal därför är stridande mot goda seder. Äldre fransk praxis har t. o. m. gått så långt att bolagsstämmobeslut förklarats ogiltigt, om det influerats av föregående röstavtal¹⁰. Numera synes regeln vara modifierad så att utfästelse om röstning på visst sätt i en på förhand bestämd fråga tillerkännes obligatorisk verkan¹¹; fortfarande synes däremot såsom stridande mot goda seder betraktas ett avtal varigenom aktieägare utfäster sig att i *allmänhet* rösta på visst sätt, eller efter annans direktiv, till följd varav ett på grundval av dylikt avtal tillkommet stämmobeslut är ogiltigt¹². Mot den franska regeln kunna vägande invändningar framställas. Genom den undergräves stämmobeslutens giltighet i ännu högre grad än om avtalen tillerkännas den verkan att röstning i strid mot dem utgör klanderanledning. Och medan tanken om den absolut

⁸ Brodmann 252^{4b}, Staub § 252³¹, Weisbart i Ring-Schachian s. 462 ff, Friedländer s. 171, Sommerfeld s. 88 ff, Zluhan s. 287 ff; RG 107 s. 170, 119 s. 390.

⁹ Augdahl s. 395.

¹⁰ Pic III nr 1304.

¹¹ ZAIP 1932 s. 399.

¹² Hepner: Das französische Aktienrecht und seine Reformprobleme, i ZHR 99 (1933) s. 160 ff, Hérouart: Le controle judiciaire des pouvoirs de l'assemblée générale ordinaire des sociétés par actions (1932) s. 54 ff.

fria röstutövningen har sitt berättigande som ett ideal i politiken, är den icke blott överspänd utan också sakligt omotiverad i aktiebolagsväsendet med dess rent ekonomiska grund och syfte.

Om sålunda röstavtalet icke bör anses binda ny aktieägare och ej heller har inflytande på bolagsstämmobeslutens giltighet, blir frågan om det är juridiskt alldeles verkningslöst, eller om det grundlägger skadeståndsskyldighet för den som bryter det. Med den syn på saken som kommit till uttryck i nyss berörd äldre fransk praxis kan skadeståndssanktion för avtalet icke förenas, eftersom avtalet enligt denna uppfattning framstår såsom en så obehörig påverkan på aktieägarens handlande att den, om den lyckas, medför beslutets ogiltighet. En utfästelse att icke använda politisk rösträtt eller att använda den på visst sätt är utan tvivel ogiltig och skadestånd kan ej utkrävas för dess brytande (jfr riksdagsordningen 26 §). Men den politiska synpunkten passar som nyss framhållits ej in på det i princip rent ekonomiska aktiebolagsförhållandet. Att röstavtal i det föregående fränkänts verkan mot ny aktieägare och mot bolaget beror icke på att avtalen i och för sig innebära något mot lag eller god sed stridande. Tvärtom måste röstavtalen — fränsett sådana missbruk som kunna förknippas med varje avtal — betecknas såsom fullt försvarliga. Och visserligen kan ett högt skadestånd eller vite, ekonomiskt sett, vara nästan lika effektivt som om avtalet varit verksamt gentemot bolaget, varför i viss mån samma invändningar kunna göras mot skadeståndet eller vitet. Alldeles samma sak är det dock ej, i synnerhet som ju skadestånd och vite ej behöva erläggas med vilka belopp som helst. Man får nog nöja sig med att aktieägaren tillerkännes rättslig möjlighet att rösta hur han vill; att söka hindra honom att genom obligationsrättsligt bindande avtal skaffa sig mer eller mindre starka motiv att rösta på ena eller

andra sättet synes vara att gå för långt¹³. Det torde därför icke finnas nog starka skäl att göra ett sådant avsteg från den obligationsrättsliga avtalsfriheten att röstavtalet ej ens grundlägger obligationsrättslig skadeståndsskyldighet vid kontraktsbrott¹⁴. Skadans omfattning kan naturligtvis vara svår, kanske omöjlig att styrka, vilket ju emellertid icke är något speciellt för detta slag av avtal. Och vidare är det i praktiken icke ovanligt att röstavtalet förses med vitesklausul. En sådan bör sålunda erkännas giltig, naturligtvis med den vanliga begränsningen till skäligt vite (avtalslagen 36 §).

I ett fall synes emellertid en annan bedömning påkallad, nämligen när det gäller en aktietecknares utfästelse att på konstituerande stämma rösta för bolagets bildande. Rätten för aktietecknarna att fritt pröva huruvida bolaget skall komma till stånd eller ej är nämligen en av grundpelarna i det system lagen utbildat till skydd mot osunda aktiebolagsbildningar,¹⁵ och det förefaller ur den synpunkten alltför betänkligt att tillåta aktietecknarna på förhand binda sig genom röstavtal med skadeståndssanktion. Angående utfästelser att rösta på visst sätt i andra på konstituerande stämman förekommande frågor torde däremot gälla samma regler som beträffande röstutfästelser i allmänhet.

Att röstavtalet sålunda — när det ej gäller röstning om bolagets bildande — i princip är obligationsrättsligt giltigt hindrar givetvis ej att det i särskilda fall kan vara på grund av allmänna rättsregler ogiltigt. Så är fallet om avtalet går ut på något olagligt eller mot god

¹³ Jfr Sommerfeld s. 58 ff.

¹⁴ Såsom obligationsrättsligt bindande gäller det även gentemot aktieägarens universalsuccessorer, vilket ofta uttryckligen stadgas i avtalen.

¹⁵ 1890 års motiv s. 108, 114.

sed stridande¹⁶, såsom att åstadkomma ett mot lag eller goda seder stridande bolagsstämmobeslut. Härvid är dock att märka att ett bolagsstämmobeslut ej är rättsstridigt därför att det går ut på en (ej kriminell) kränkning av tredje mans rätt, såsom ett beslut att icke uppfylla en bolagets förpliktelse gentemot tredje man.¹⁷ Vissa rättskränkningar i det inre förhållandet i bolaget, närmare bestämt sådana som endast röra de *aktuella* aktieägarnas rätt, t. ex. ett beslut att fondera vinst som enligt bolagsordningen skulle utdelas, göra icke beslutet till en nullitet utan medföra blott möjlighet för aktieägare, styrelse eller styrelseledamot att inom två månader från beslutets dag klandra detsamma; sker ej klander inom denna tid blir beslutet giltigt¹⁸. När beslutet sålunda ej är en nullitet, blott klanderbart, torde ett avtal att rösta för beslutet icke i och för sig vara ogiltigt, utan först om det till motiv och syften är sådant att det kan betecknas såsom stridande mot goda seder, vilket kan vara fallet om det åsyftar att på ett illojalt sätt exploatera aktiebolaget till förfång för dettas icke i konsortieavtalet deltagande aktieägare¹⁹. Skulle avtalet gå ut på röstning för ett beslut som är en nullitet, bör där emot ej heller avtalet ha någon juridisk verkan. Tolkningsvis kan man dock möjligen ibland komma fram till en skyldighet att rösta för ett i samma riktning gående men modifierat beslut. Om exempelvis avtalet går ut på skyldighet att rösta för 10 % utdelning men detta skulle innebära ett angripande av reservfonden, kan vederbörande dock vara skyldig rösta för så hög utdelning som lagligen får äga rum.

¹⁶ Jfr Friedländer s. 173 ff, Sommerfeld s. 68 ff, Zluhan s. 258 ff, jfr även ett tyskt rättsfall, ref. i Juristische Wochenschrift 1916 s. 575.

¹⁷ Nial Bolagsstämmobeslut s. 43 ff.

¹⁸ Nial a. a. s. 57 ff.

¹⁹ Jfr Zluhan s. 258 ff.

Till fall av ogiltiga röstavtal skulle man kanske också vara benägen att hänföra sådana avtal som slutas i samband med försök att kringgå lagens eller bolagsordningens bestämmelser om rösträtt: en styrelseledamot överlåter fiduciariskt sina aktier och betingar sig av köparen att denne skall rösta för ansvarsfrihet åt styrelseledamoten; vidare vissa bulvanfall etc. Emellertid torde dessa förhållanden vara att betrakta på ett annat sätt. Rättsordningens reaktion mot dylika försök är att förvärvaren, resp. bulvanen fränkännes rösträtt²⁰. Röstavtalet blir sålunda rättsligt utan innehåll: den som inte har rätt att rösta för en aktie kan icke rättsligen förbinda sig att rösta på ett visst sätt, och medkontrahent i ond tro — som det här är fråga om — har icke heller skadeståndsrätt.

Särskild uppmärksamhet förtjänar frågan huruvida några avgörande invändningar kunna göras mot röstutfästelser *gentemot bolaget*. Det kunde tänkas vara oriktigt, att bolaget självt genom dylika utfästelser finge inflytande över viljebildningen inom bolaget.

Innan denna fråga besvaras måste man ta standpunkt till ett annat problem: kan bolaget utöva rösträtt för egna aktier (i de undantagsfall då bolaget över huvud kan äga egna aktier)? Är så fallet, finns ingen anledning ställa sig avvisande mot det ringare inflytande bolaget skulle kunna förvärva genom röstavtal med aktieägare.

Frågan huruvida bolaget har rösträtt för egna aktier torde böra besvaras bestämt nekande. Det är först och främst tydligt, att vissa lagens regler skulle kunna kringgås eller berövas sin effektivitet, om i aktieägares ställe bolaget självt finge stå såsom röstande. Det personliga ansvar för aktieägare, genom vilket lagen (101 §) söker i vissa fall göra reglerna om tvångslikvidation effektiva, skulle — för att nämna ett exempel — för-

²⁰ Till frågan när detta är fallet se nedan s. 26 ff.

lora varje mening, om bolaget självt stode såsom aktieägare och fattade ett rättsstridigt beslut av ifrågavarande slag. Något liknande kan sägas i avseende på 54 § samt den allmänna skadestandsregeln i 135 §.

Vidare innebär tanken att bolaget skulle kunna rösta på sin egen stämma en motsägelse. Genom röstning på bolagsstämma skall viljebildningen inom bolaget ske, och det är icke rimligt att bolaget självt deltagar i denna viljebildning. När fråga uppstode hur rösträtten för de egna aktierna skulle utövas, måste bolagsstämman såsom bolagets beslutande organ ha rätt att avgöra denna fråga genom en föregående omröstning, och skulle bolaget i allmänhet ha rösträtt för egna aktier måste rösträtten gälla även vid denna föregående omröstning, men hur rösträtten därvid skulle utövas måste i sin tur ytterst bero på en omröstning o. s. v. in infinitum²¹.

Att rösträtt sålunda icke medges åt bolaget självt behöver dock icke innebära, att ej heller en gentemot bolaget riktad röstutfästelse kan ha rättslig verkan. Trots en sådan utfästelse är nämligen aktieägaren själv ansvarig för hur han röstar och kan sålunda ådraga sig påföljder enligt 54, 101 och 135 §§. Icke heller ligger det någon motsägelse eller något oegentligt i att bolaget söker på förhand trygga genomförandet av ett visst beslut eller en viss politik genom att låta aktieägare till bolaget rikta utfästelser att icke rösta eller att rösta på visst på förhand bestämt sätt, eller för styrelsens förslag. Endast om avtalet ginge ut på att rösta på sätt "bolaget" eller bolagsstämman beslutar, skulle liknande

²¹ I Tyskland, där frågan om rösträtt för egna aktier länge var föremål för livligt intresse, ställde sig också den härskande uppfattningen avvisande mot sådan rösträtt, se Gerber s. 23 ff, Sommerfeld s. 81 ff med vidare hänvisningar. Nu är frågan positivt löst genom 1931 års aktienovell; i § 226 stadgas att rösträtten på grund av egna aktier, som tillhöra bolaget eller någon annan för dess räkning, "vilar".

svårigheter beträffande den föregående omröstningen uppstå som när det gäller rösträtt för bolagets egna aktier. Men dylika avtal torde icke förekomma i praktiken, varför frågan huruvida de på grund av berörda svårigheter böra anses ogilla här lämnas därhän.

III.

FÖRYTTRINGSFÖRBUD OCH ANDRA BIAVTAL TILL RÖSTAVTAL.

Med hänsyn till att röstavtal som ovan nämnts ej binda annan förvärvare än universalsuccessor försöker man ofta förstärka avtalens effektivitet genom att begränsa aktieägarens rätt att föryttra sina aktier. Begränsningen kan innefatta ett förbud för vederbörande att överlåta aktierna eller åtminstone att föryttra dem utan att förvärvaren övertar fångesmannens skyldigheter enligt röstavtalet. Eller också kan begränsningen i föryttringsrätten gå ut på att den som vill avyttra aktierna är skyldig att hembjuda dem till övriga parter i röstavtalet, vilka då skola äga rätt att efter bestämda grunder inlösa aktierna²².

Dylika begränsningar i föryttringsrätten sakna — liksom själva röstavtalen — utan tvivel betydelse gentemot köpare, han må vara i god eller ond tro²³. Den enda möjligheten att med verkan mot tredje man inskränka aktiens överlåtbarhet är den som anges i 52 § aktiebolagslagen. D. v. s. genom klausul i bolagsordningen kan bestämmas, att förutvarande aktieägare el-

²² Ibland förbjuder avtalet t. o. m. föryttring som skall fullbordas först efter röstavtalets upphörande.

²³ Sommerfeld s. 92 ff. — Om överlåtare och förvärvare avtala att den senare skall överta den förres förpliktelser enligt röstavtalet, uppstår frågan huruvida förvärvaren genom detta "tredjemansavtal" blir direkt bunden gentemot den enligt röstavtalet berättigade eller blott gentemot överlåtaren. Frågans avgörande torde i varje särskilt fall bero på vad överlåtare och förvärvare själva åsyftat.

ler ägare av visst slag av aktier skola ha lösningsrätt vid namnakties övergång till annan än aktieägare eller till annan än ägare av visst slag av aktier, eller att rätten att förvärva namnaktie inskränkes för aktiebolag eller annan samfällighet eller för annan än här i riket bosatt svensk medborgare. En i bolagsordningen intagen bestämmelse om lösningsrätt kan ju faktiskt konsolidera ett röstavtal i det fall att alla aktierna, resp. alla aktier av visst slag, befinna sig i händer på personer som äro bundna av röstavtalet²⁴. Men lösningsrätten gäller icke till förmån för dem såsom parter i röstavtalet utan till förmån för dem i deras egenskap av aktieägare, resp. ägare av visst slag av aktier, och så fort en av röstavtalet icke bunden person blir ägare av aktie, resp. visst slag av aktie, har han samma anspråk på lösningsrätt, liksom lösningsrätt ej heller kan göras gällande vid akties övergång till honom.

I likhet med ett röstavtal bör emellertid även ett avtal om begränsning i föryttringsrätten tillerkännas obligationsrättslig verkan, så att kontraktsbrott medför skyldighet erlægga skadestånd resp. vite. Sista pktn av 52 § aktiebolagslagen ("Ej må på annat sätt, än ovan är sagt, rättigheten att förfoga över aktie inskränkas") måste efter sitt sammanhang anses syfta endast på bestämmelser i bolagsordningen med för alla gällande kraft och ej beröra de rent obligationsrättsliga verkningarna parterna emellan av en privat överenskommelse.

Man kunde invända, att syftet med berörda stadgande skulle förfelas, om en privat överenskommelse tillerkändes obligationsrättslig verkan. Syftet med stadgandet måste vara att tillförsäkra aktieägarna, som icke under bolagets bestånd kunna påfordra återfående av sina insatser, möjlighet att lösgöra sitt kapital genom

²⁴ Jfr Skarstedt s. 131 f.

aktiens föryttring, samt vidare att kompensera den enskilde aktieägarens beroende av majoriteten genom rätt för honom att gå ur bolaget²⁵. Även om nu en aktieägare kan genom ett avtalat föryttringsförbud med högvitesklausul ekonomiskt sett bli berövad möjlighet föryttra aktien, så kan man emellertid knappast från grunderna till 52 § sista pkt:n sluta till avtalets ogiltighet. Först och främst har ett avtals obligationsrättsliga verkan vida mindre räckvidd än en gentemot alla och envar gällande, i bolagsordningen intagen begränsning skulle ha. Och vidare: när aktiebolagslagen uppställer en rad tvingande regler till skydd för den aktietecknande och aktieköpande allmänheten, så är anledningen den att erfarenheten visat sådant skydd vara speciellt erforderligt därför att allmänheten, särskilt under spekulationstider, saknar förmåga att själv nog kritiskt bedöma det invecklade komplex av ekonomiska och rättsliga förhållanden som ett aktiebolag utgör: så skulle måhända den kapitalinvesterande allmänheten icke skänka tillbörligt beaktande åt betydelsen av en bolagsordningsklausul innebärande begränsning i rätten att förfoga över aktierna. Något motsvarande behov att uppställa skyddsregler för dem som ingå avtal om begränsning av föryttringsrätten föreligger knappast. Här framträder just begränsningen i överlåtelse-rätten såsom avtalets huvudpunkt eller en av dess huvudpunkter, och den avtalsslutande måste därför regelmässigt ha klart för sig innebörden därav; icke heller brukar ingående av ett dylikt avtal ha den prägel av spekulation som vid aktieteckning och aktieköp kan befaras förrycka överbägandet. Grunderna för 52 § räcka sålunda knappast till att betaga avtalet dess obligationsrättsliga verkan, och något annat skäl till en dylik inskränkning i avtalsfriheten torde ej kunna anföras.

²⁵ Nial Aktiebrev s. 78.

Skadestånd eller vite inom skäliga gränser bör sålunda kunna utdömas vid brytande av avtal om begränsning av föryttringsrätten²⁶.

Ikke sällan skola aktierna enligt avtalet *deponeras* hos en förtroendeman, en bank e. d. Härigenom vinner man *faktiskt* en kraftig förstärkning av föryttringsförbudet, eftersom föryttring av aktier i allmänhet svårigen kan ske utan aktiebreven. Något nödvändigt moment i ett överlåtelseavtal torde emellertid tradition av aktiebrevet icke vara enligt svensk rätt²⁷. Ej heller grundar depositionen något skydd mot aktiens utmätande för ägarens gäld.

Stundom föreskrivs att aktier som deponerats i samband med ett röstavtal skola utgöra pantsäkerhet för skadestånd eller vite i händelse av kontraktsbrott från aktieägarens sida. Något hinder för en dylik pantförskrivning till säkerhet för en blott eventuell fordran torde icke föreligga, utan panträtten gäller om vanliga villkor för pantsättning äro uppfyllda (för det fall att deposition skett hos tredje man torde sålunda enligt gällande rätt fordras att denne förbundet sig att hålla dem till handa åt den enligt röstavtalet berättigade i händelse av kontraktsbrott från den förpliktades sida). På detta sätt kan man tydligen göra föryttringsbegränsningen ganska effektiv även mot tredje man.

²⁶ Överensstämmande Skarstedt s. 131.

²⁷ För att överlåtelsen skall gälla mot överlåtarens borgenärer torde dock krävas att depositarien underlättats om överlåtelsen. Jfr Nial i TfR 1932 s. 288, lagberedningens förslag till lag om skuldebrev 22 § med motiven därtill s. 96 ff. Gäller det pantsättning fordras måhända — på grund av K. förkl. 24/5 1872 — utfästelse av depositarien att hålla aktien panttagaren tillhanda; se lagberedningens nyssnämnda motiv s. 98 f. På goda grunder har lagberedningen föreslagit upphävande av 1872 års förklaring.

Depositarien kan utställa bevis om depositionen. Utrikes användas dylika "depositionscertifikat" stundom på så sätt att de cirkulera i stället för de deponerade aktierna med verkan att förvärvare utan vidare inträder i röstavtalet. Friedländer s. 163. Enligt svensk rätt kunna dylika depositionsbevis icke förhindra att aktierna överlåtas utan depositionsbevisens överlämnande.

Ofta försöker man förstärka röstavtalen även på andra sätt än genom begränsning av föryttringsrätten eller deponering. Det är sålunda vanligt att utövningen av rösträtten anförtros åt en förtroendemän, som utrustas med fullmakt²⁸.²⁹ Fråga är då om fullmakten kan göras oåterkallelig, så att aktieägaren icke kan upphäva den under den tid avtalet gäller ("enkel oåterkallelighet") resp. icke ens själv eller genom annat ombud utöva rösträtten ("förstärkt oåterkallelighet"). I den omtvistade frågan om möjligheten av oåterkallelig fullmakt har den senaste och fullständigaste utredningen i svensk rätt gjorts av Björling³⁰. Enligt denna utredning bör en fullmakt kunna vara oåterkallelig, när oåterkalleligheten uppbäres av ett verkligt intresse och motsvarar parternas uttryckta vilja. Som exempel nämner Björling bl. a. fullmakt för en stiftare vid bildande av aktiebolag att å annans vägnar teckna aktier och rösta på den konstituerande stämman. Att ett verkligt intresse av fullmaktens oåterkallelighet föreligger vid röstavtal kan väl utan vidare presumeras. Ofta innehålla avtalen uttrycklig klausul om fullmaktens oåterkallelighet³¹, och in dubio är väl parternas mening vid röstavtal närmast riktad på förstärkt oåterkallelighet³².

²⁸ Ex. i bil. I och IV, jfr även bil. V § 8. — Ett röstavtal i här avsedd mening föreligger naturligtvis icke när en aktieägare utfärdar röstfullmakt för en annan, som blott skall fungera såsom representant för aktieägaren och bevaka hans intressen, utan det fordras att avtalet går ut på att även tillgodose en medkontrahents intresse av röstning i viss riktning. Det senare är ju fallet i avtal av den rätt vanliga typ som representeras av bil. I.

²⁹ Fullmaktens omfång är att avgöra efter vanliga tolkningsregler. Dessa kunna leda till en begränsning i avseende å de beslut som avses, t. ex. så att aktieägaren själv har rösträtt rörande mera ingripande åtgärder som förtidslikvidation o. d. En uttrycklig begränsning är angiven i bil. V § 10. — Fullmakt att utöva rösträtt omfattar icke i och för sig behörighet att klandra bolagsstämmobeslut.

³⁰ I Festskrift för Grotenfelt.

³¹ Ex. bil. I.

³² Ex. på avtal i motsatt riktning bil. IV.

Även om allmänna regler således icke lägga hinder i vägen för en fullmakts oåterkallelighet, återstår att undersöka, huruvida några särskilda skäl tala mot oåterkalleligheten av en fullmakt att utöva rösträtt för aktie. Tydligen spelar här alldeles som vid röstavtal i allmänhet in "bolagets", eller de övriga aktieägarnas, intresse att rösträtten icke på ett mera stadigvarande sätt undandrages någon aktieägare och lägges i händerna på en annan person, eftersom aktieägarens medbestämmanderätt i bolagets angelägenheter bygger på presumptionen att han är intresserad av bolagets välfärd, vilket en annan än aktieägaren icke kan anses vara på samma sätt³³. Ett annat skäl mot oåterkalleligheten är det att tvistigheter om en fullmakts återkallelighet skulle kunna komma att åstadkomma trassel vid bolagsstämmorna och provocera klanderprocesser till skada för lugnet och stabiliteten i bolagets förvaltning. Är fullmakten återkallelig, behöver ju bolaget aldrig bekymra sig om saken i det fall att aktieägaren hos bolaget anmält återkallelsen eller själv gör anspråk på att utöva rösträtten; att återkallelsen eventuellt kan föranleda skadeståndsskyldighet för aktieägaren kommer då icke bolaget vid.

De nu angivna skälen torde få anses så vägande att möjligheten att göra fullmakt oåterkallelig icke bör erkännas beträffande fullmakt att utöva rösträtt för aktie³⁴. Detta hindrar dock ej att återkallelse av fullmakten i strid mot avtal (utan skälig anledning) medför skyldighet att erlægga skadestånd eller utfäst vite.

Fullmakt skulle sålunda icke innebära verklig säkerhet för genomförande av röstavtalen ens så länge akti-

³³ Jfr Sindballe s. 158 f.

³⁴ Jfr Sindballe a. st. I amerikansk rätt kan en fullmakt när som helst återkallas även om den betecknats såsom oåterkallelig, åtminstone om den ej upphäves av något särskilt intresse hos fullmäktigen, såsom när fullmakt ges åt bolagets borgenärer, eller en trustee för dem, såsom tilläggssäkerhet; Ballantine s. 578 f, jfr även Schmey s. 300.

erna befinna sig kvar hos den som ingått avtalet. F. ö. kan situationen vara den att fullmakt icke kan användas, därför att enligt bolagsordningen endast aktieägare får användas såsom fullmäktig men den enligt röstavtalet till röstutövning berättigade icke är aktieägare. Det händer därför att man söker utrusta vederbörande med annan legitimation än fullmakt. Följande sätt kunna därvid komma i fråga.

1) S. k. legitimationsöverlåtelse. Därmed menas att aktieägaren på den som skall rösta överlåter rätten att i eget namn utöva rösträtten. Det är alltså icke fråga om en skentransaktion i och för sig, ej heller om en överlåtelse (fiduciarisk eller annan) av själva aktien³⁵. Enligt svensk rätt torde en dylik legitimationsöverlåtelse — som synes vara erkänd beträffande rätten att indriva skuldebrev — icke godkännas: den till vilken "legitimationsöverlåtelser" skett är ju icke verklig aktieägare och torde icke ha rätt att bli inregistrerad i aktieboken eller att utöva rösträtt³⁶. Har han lyckats bli inregistrerad, är bolaget skyldigt att så snart saken uppdagas stryka hans registrering, och har han fått rösta kan beslutet — om det kunnat påverkas av hans röst — klandras inom två månader; sker det ej, blir emellertid beslutet giltigt³⁷.

2) Skenöverlåtelse av aktien. En sådan ger givetvis icke skenförvärvaren rätt att bli inregistrerad eller att rösta. Har han lyckats bli inregistrerad eller fått rösta blir följderna samma som under 1) angivna.

3) Verklig överlåtelse av aktien³⁸. Rättsförhållandet

³⁵ Nial Aktiebrev s. 34 ff.

³⁶ Nial a. st.

³⁷ Nial: Bolagsstämmobeslut s. 15, 66 f.

³⁸ Det kan i praktiken stundom vara svårt att avgöra, vilken av de nu angivna vägarna parterna i ett givet fall valt. Naturligtvis får man ej enbart gå efter deras uttryckssätt. — Ett röstavtal innehållande en utfästelse att under angivna omständigheter fiduciariskt överlåta aktien föreligger i bil. I.

Fiduciarisk överlåtelse såsom medel för röstavtal brukas i den

härvid kan gestaltas på olika sätt. Om överlåtelsen är suspensivt villkorlig, har äganderätten ännu icke övergått, och överlåtaren, icke förvärvaren är röstberättigad; d. v. s. förvärvaren kan icke utan fullmakt utöva rösträtten. Men det är också tänkbart, att förvärvaren, ehuru han juridiskt blir ägare, likväl saknar rösträtt. Detta är fallet om en fiduciarisk eller resolutivt villkorlig överlåtelse sker i syfte att kringgå lagens eller bolagsordningens rösträttsregler, t. ex. om en styrelseledamot fiduciariskt överlåter sina aktier mot villkor att köparen skall rösta för ansvarsfrihet åt styrelseledamoten³⁹. Även utan att ett egentligt fiduciariskt förhållande föreligger kan aktieägaren vara allenast bulvan, d. v. s. stå i sådant ekonomiskt beroende av säljaren, att han blott är ett verktyg för denne. (Jämväl i andra fall än vid köp kunna ju dylika bulvanförhållanden etableras.) Fråga är om den bulvan som formellt juridiskt är ägare (i många fall är en bulvan allenast skenägare även juridiskt⁴⁰) har rösträtt, så att hans utfästelse angående rösträttens utövning kan ha någon juridisk mening. Det riktiga torde vara att fränkänna bulvanen rösträtt, om bulvanförhållandet anordnats för att bereda huvudmannen ett inflytande som lagen strävar att betaga honom⁴¹. Detta gäller framför allt de bulvanförhållanden varå lagen den 7 juni 1934 om bulvanförhållande i fråga om vissa aktier är tillämplig⁴². Om *själva bolaget* använder bulvaner, som inneha bolagets

anglo-amerikanska rättens "voting trusts". En voting trust uppkommer genom att aktierna fiduciariskt överlåtas på en eller flera förtroendemän, som ha att utöva rösträtten efter ägarnas anvisningar. Dylika voting trusts erkännas numera i allmänhet giltiga, dock med viktiga inskränkningar, såsom att tiden ej får vara för lång, att avtalet ej hemlighålles, stundom att inträde står öppet för alla aktieägare — allt i avsikt att skydda utomstående aktieägare. Se Schmey i ZHR 97 s. 249 ff.

³⁹ Nial: Bolagsstämmobeslut s. 15 ff.

⁴⁰ När det ena eller andra är fallet kan ej utvecklas här; till frågan Nial a. st.

⁴¹ Nial a. st., jfr även nedan s. 92.

⁴² Jfr Nial a. st.

aktier, kan det vara tveksamt huruvida bulvanen har rösträtt. När verklig äganderätt föreligger, torde det vara riktigast att tillerkänna bulvanen rösträtt. Syftet med förbudet mot förvärv av egna aktier är nämligen icke att förebygga att bolaget på något sätt utövar inflytande över bolagsstämmobesluten utan blott att förhindra bolag att spekulera i sina egna aktier⁴³. Som ovan⁴⁴ utvecklats bör visserligen ett bolag icke kunna utöva rösträtt för egna aktier (i de undantagsfall då det kan äga sådana), men skälen därtill äro icke sådana att de utan vidare kunna åberopas emot rösträtt för en person som juridiskt är aktieägare, ehuru han ekonomiskt intar en så beroende ställning till bolaget att han är att karakterisera som bolagets bulvan.

4) Aktierna göras till *gemensam egendom*. Det uppstår då en sakrättslig gemenskap, och en enskild delägare kan icke utan de andras samtycka förfoga över någon av aktierna eller rösta därför. Detta bildar övergångsleden till det fall att aktierna inskjutas i ett särskilt bildat rättssubjekt, en förening eller ett bolag.

⁴³ Se motivuttalandet hos Skarstedt s. 112 f.

⁴⁴ S. 17 f.

IV.

RÄTTSFÖRHÅLLET MELLAN PARTERNA I RÖSTAVTAL.

I det föregående ha frågorna rörande röstavtals och vanliga biavtals giltighet behandlats. Det återstår att närmare undersöka avtalens verkningar mellan de avtalande parterna.

Röstavtalen kunna grunda olika typer av rättsförhållanden. Man får skilja mellan tre grupper: 1. enkla röstavtal, 2. konsortier och 3. aktieägarreföreningar⁴⁵.

1. Enkla röstavtal.

Hit höra, åtminstone i allmänhet, dels avtal mellan en aktieägare å ena och bolaget eller en tredje man å andra sidan, varigenom aktieägaren binder sin rösträtt, dels ock avtal däri visserligen även å andra sidan uppträder en eller flera aktieägare men avtalet så till vida är ensidigt att endast ena partens rösträtt bindes; exempel på det sistnämnda utgör avtalet i det ovan

⁴⁵ I texten är det fråga om vilket rättsförhållande ett röstavtal såsom sådant utgör. Som redan inledningsvis antytts kan röstavtalet även ingå såsom biavtal i ett annat rättsförhållande, t. ex. en pantsättning, eller i en överlåtelse som skall verkställas först efter någon tid, intill vilken överlåtaren står kvar såsom aktieägare med skyldighet att rösta på visst avtalat sätt eller efter förvärvarens anvisningar. Röstavtalet kan också ansluta sig till ett bolagsavtal e. d., t. ex. då ett par näringsidkare, som enligt avtal dela vinst och förlust av sina rörelser, tillika överenskommit om skyldighet för en av dem att rösta på visst sätt, kanske efter gemensamt beslut, i ett bolag där han äger aktier.

omnämnda rättsfallet i SvJT 1929 rf s. 53⁴⁶. Ömsesidigt förpliktande röstavtal mellan aktieägare grundlägger vanligen ett konsortium eller en aktiägareförening⁴⁷.

Rättsförhållandet mellan parterna, tiden för avtalets bestånd m. m. beror naturligtvis i första hand på avtalet. I detta kan även fixeras hur långt den förpliktade är skyldig att underkasta sig den berättigades föreskrifter angående röstutövningen, resp. där den senare själv satts i tillfälle att utöva rösträtten, hur långt denne därvid får gå i tillgodoseende av sina egna intressen. Men oftast innehålla avtalen inga bestämmelser i detta avseende. Man får då söka ledning i avtalets syfte och andra omständigheter. Om t. ex. utfästelsen skett utan vederlag och syftet endast varit att låta en annan, av förvaltningen mer intresserad aktieägare stärka sitt inflytande, under det att den förpliktade själv behåller hela sitt ekonomiska intresse i bolaget, får man anse den berättigade vara skyldig att vid utövningen av rösträtten taga hänsyn icke endast till sina utan även till den andres intressen⁴⁸. Försummelse därutinnan kan medföra skadeståndsskyldighet mot aktieägaren och rätt för denne att häva röstavtalet. Men omständigheterna kunna också vara sådana, att den berättigade får anses ha rätt att helt efter sitt gottfinnande och efter sina intressen utöva rösträtten. Även

⁴⁶ Jfr även bil. I. Där skall röstavtalet genomföras medelst fullmakt till vissa "förtroendemän", som skola utöva fullmakten på sätt de själva med enkel röstövertikt besluta. Förtroendemännen torde själva vara aktieägare, men detta framgår ej av avtalet och i varje fall ha de icke åtagit sig några förpliktelser i avseende å sina egna aktier. — En annan sak är att "förtroendemännen" *inbördes* kunna ha ett avtal, som dem emellan grundlägger ett bolag, ("konsortium").

⁴⁷ Se närmare nedan s. 32 ff, 44 ff.

⁴⁸ Detta är givetvis fallet i ett avtal av den typ som representeras av bil. I, varest de enligt röstavtalet berättigade uttryckligt framställa sig såsom aktieägarnas förtroendemän.

i dylikt fall bör han emellertid vara förpliktad att icke i onödan skada aktieägarens intressen. Stundom kan avtalet vara att tolka så att endast frågor rörande den löpande förvaltningen omfattas av avtalet, under det att mera exceptionella och ingripande bolagsstämmebeslut såsom angående ändring av bolagets ändamål eller verksamhet, eller förtidslikvidation, äro förbehållna aktieägaren, stundom kan syftet med avtalet just vara att ge möjlighet till genomförande av en likvidation eller en genomgripande reorganisation o. s. v. Den av röstavtalet bundne aktieägaren kan ej utan vidare vara skyldig att på annat sätt än genom röstning, t. ex. genom inlägg i diskussionen på stämman, verka för ett beslut i den riktning röstavtalet åsyftar. Å andra sidan får i avtalet anses ligga en skyldighet att icke genom anföranden på stämman, klander av bolagsstämmebeslutet eller eljest motverka det åsyftade beslutet⁴⁹.

Vilka aktier som omfattas av ett röstavtal är också en tolkningsfråga^{49 a}. Även om tolkningen skulle utfalla så att allenast vissa aktier, exempelvis de aktier aktieägaren äger vid avtalets ingående, beröras av avtalet, måste in dubio av avtalet följa en skyldighet för aktieägaren att icke med andra aktier — kanske senare förvärvade — rösta i strid mot röstavtalet⁵⁰.

⁴⁹ Zluhan s. 80.

^{49 a} Ex. på bestämmelse härutinnan i bil. II § 3.

⁵⁰ Över huvud torde en aktieägare icke kunna rösta på olika sätt för olika av honom ägda aktier. Något lojalt skäl till en dylik röstsplittning kan knappast tänkas. Brodmann § 252¹, Staub § 252³. Däremot kan en aktieägare icke förhindras att vid stämman blott uppträda med en del av sina aktier. Har han emellertid till stämman anmält sig och i röstlängden blivit uppförd för ett visst antal aktier, torde han icke kunna godtyckligt rösta för allenast en del av dem, så framt ej särskilda skäl därtill föreligga, t. ex. att hans rätt till de övriga bestritts; Brodmann a. st.

Något hinder för en aktieägare att rösta på ett sätt för egna aktier och på ett annat såsom fullmäktig för en annan aktieägare lär ej förefinnas. Brodmann a. st. Ett röstavtal får väl emellertid åtminstone som regel anses innebära förbud för aktieägaren att som fullmäktig för annan rösta i strid mot avtalet.

2. "Konsortier".

En röstöverenskommelse kan innebära något mera än ett vanligt avtalsförhållande, i det att den kan konstituera en *association* mellan de avtalande. Denna association kan juridiskt ha karaktär av en *förening*; frågan därom behandlas i nästa kapitel. Här skall undersökas om och under vilka förutsättningar överenskommelsen kan grunda ett *bolag*.

Den bolagstyp som härvidlag närmast kommer i fråga är det enkla bolaget enligt 1895 års bolagslag. Enkla bolag av olika slag — i synnerhet om de äro avsedda för mera tillfälliga företag — kallas ofta *konsortier*, och just för röstöverenskommelser har termen konsortieavtal vunnit burskap⁵¹. Ehuru det populära språkbruket väl knappast strängt reserverar ordet konsortieavtal för sådana avtal mellan aktieägare som grunda ett enkelt bolag⁵² torde en sådan begränsning vara lämplig, och den genomföres i det följande.

Det är nu emellertid långt ifrån lätt att bestämma om och under vilka förutsättningar en röstöverenskommelse grundlägger ett enkelt bolag eller över huvud ett bolag. Såväl det enkla bolagets begrepp som bolagsbegreppet är nämligen avsevärt oklart, i synnerhet såvitt angår bolagsbegreppets undre gräns, gränsen till det vanliga avtalsförhållandet⁵³. Det är nödvändigt att

⁵¹ Vanligt är också uttrycket konsortium (eller emissionskonsortium) för avtal mellan banker eller kapitalister att övertaga en post värdepapper (obligationer eller aktier) för att sedan placera dem hos allmänheten, jfr Haussmann *Unternehmenszusammenfassungen* s. 151, 158.

⁵² I vilken betydelse Skarstedt s. 131 använder ordet konsortieavtal — om blott för röstavtal mellan aktieägare som grunda ett enkelt bolag eller även för andra röstavtal — framgår ej av hans uttalande.

⁵³ En annan omtvistad gräns är den mellan enkelt bolag och samäganderätt. Samäganderätt uppkommer åtminstone i de typiska under 1904 års lag om samäganderätt hörande fallen icke alls genom avtal. Jfr Undén: *Svensk sakrätt* s. 237 ff med vidare hänvisningar. Denna gräns är knappast av intresse för röstavtalen och skall ej behandlas här.

i detta avseende gå in i en begreppsutredning, som dock skall begränsas till vad som är av intresse för frågan om röstöverenskommelsernas rättsliga natur och verkningar.

”Det enkla bolagets positiva bestämning är att det över huvud är ett bolag. Vad med bolag förstås tillkommer doktrinen att besvara” säger bolagskommittén⁵⁴. ”För sin del har kommittén utgått från den uppfattningen, att därmed menades en på avtal grundad sammanslutning mellan två eller flera bestämda personer (rättssubjekt) till vinnande av ett gemensamt ändamål”. I 45 § bolagslagen stadgas endast att enkelt bolag föreligger när två eller flera ”sluta — — bolag för visst företag eller för fortsatt verksamhet” (och bolaget ej är att hänföra till handelsbolag).

I anledning av bolagskommitténs uttalande kan det vara på sin plats att påpeka, att något aprioriskt bolagsbegrepp naturligtvis icke, med modern metodik, kan uppställas. Vilka rättsförhållanden man kallar bolag är i och för sig en terminologisk fråga utan saklig betydelse. Av vikt i detta sammanhang är blott att klargöra vad som är enkelt bolag i bolagslagens mening.

Det centrala i ett efter nu angivna synpunkter uppställt bolagsbegrepp blir otvivelaktigt det *gemensamma ändamålet*⁵⁵, icke blott därför att detta kriterium särskilt framhävts av kommittén och kan antagas ha varit bestämmande för de lagstiftande myndigheterna utan även därför att förhandenvaron av ett sådant gemensamt ändamål för en avtalad verksamhet mellan två

⁵⁴ 1890 års motiv s. 76.

⁵⁵ Detta brukar även framhållas i utländsk rätt; se t. ex. Platou—Lindvik Forelæsninger over norsk selskapsret I s. 10 ff med hänvisningar, Würdinger: Theorie der schlichten Interessengemeinschaften (1934) s. 15 f; Reichsgerichtsrätekommentar § 705 Anm. 3.

eller flera personer utgör ett starkt skäl att i vissa avseenden uppställa andra rättsregler än den vanliga avtalsrättens. Vid vanliga avtal är det fråga om en prestation från ena parten till den andra, eventuellt ömsesidiga prestationer, och ena partens intresse i avtalet går blott ut på att den andra parten skall prestera på avtalat sätt. Vid bolag åter arbetas för ett gemensamt mål: resultatet av verksamheten kommer samtliga bolagsmännen tillgodo (även om ej alltid i lika mån). Varje handling en bolagsman företar för bolagets räkning åsyftar därför att komma även honom själv tillgodo; om handlingen förfelar sitt syfte att befordra det gemensamma ändamålet, går också detta misslyckande ut över den handlande själv. Detta bör ha till följd särskilt att andra regler tillämpas beträffande hävningsrätt än vid vanliga avtal. Vid sådana kan ju ena parten i regel blott häva på grund av kontraktsbrott från den andres sida. I bolagsförhållanden bör hävningsrätt tillerkännas bolagsman icke blott när en annan bolagsman genom kontraktsbrott eller eljest förverkat den förres förtroende — förtroendeställningen är ju särskilt framträdande vid en verksamhet för gemensamt ändamål — utan även om *hans egen* verksamhet icke längre kan befordra det gemensamma ändamålet, vare sig detta beror på subjektiva förhållanden hos honom själv, såsom sjukdom e. d., eller orsaken är att det gemensamma ändamålet över huvud icke längre framstår såsom uppnåeligt på det sätt man vid bolagsavtalets ingående tänkt sig. Åt dessa synpunkter gör även bolagslagen rättvisa genom stadgandena i 25—27 samt 52 §§; härom mera i det följande.

Vad som närmare bestämt ligger i kravet på ett gemensamt ändamål för bolaget är icke lätt att ange. Oftast går bolagsverksamheten ut på att förvärva vinst, som på ena eller andra sättet skall fördelas mellan bolagsmännen. Redan i detta normalfall kan det uppstå

svårigheter att avgöra var gränsen går mellan bolag och andra rättsförhållanden, s. k. partiariska avtal⁵⁶.

Det är emellertid ej nödvändigt att bolagsverksamheten går ut på *vinstförvärv* för delägarnas gemensamma räkning. De förut anförda synpunkterna angående det gemensamma ändamålet och dess juridiska betydelse gälla även där ändamålet är ett annat. Bolagskommittén förklarade även uttryckligen, att bolag kunde ha s. k. ideellt syfte⁵⁷. Än mer kan då givetvis ett bolag ha till syfte att befrämja delägarnas ekonomiska intressen annorledes än genom att skapa vinst till fördelning mellan bolagsmännen. Sålunda bör det icke vara utslutet att under bolagsbegreppet hänföra ett röstavtal, åsyftande att i gemensamt intresse påverka bolagsstämmans beslut. Naturligtvis kan även här uppstå svårigheter att bestämma om ändamålet är på så sätt gemensamt, att bolag skall anses föreligga. Vad röstavtal beträffar torde sådant gemensamt ändamål som erfordras för ett bolagsförhållande endast — åtminstone som regel — föreligga när de avtalande enligt avtalet förutsätts vara aktieägare, så att varje avtalsparts handlande enligt avtalet kan genom bolagsstämmobeslutet påverka såväl hans egen som övriga parter rätt⁵⁸. Å andra sidan är detta naturligtvis ej tillräckligt. Om ett röstavtal endast går ut på att bereda en eller vissa av de avtalande ökat inflytande i aktiebolaget — t. ex. om ett antal mindre aktieägare mot eller utan vederlag

⁵⁶ Jfr Karlgren Juridiska personer s. 157, Planck vid Titel 14 Vorbemerkung III, Ehrenzweig: System des Österreichischen allgemeinen Privatrechts. 2 Aufl. II: 1 § 378.

⁵⁷ NJA II 1895 nr 3 s. 48. Ang. aktiebolag se Skarstedt s. 1, Nial Bolagsstämmobeslut s. 33 not 44. En annan sak är att vissa av bolagslagens regler avse det fall att vinst till fördelning eftersträvas (9 §) samt att ett bolag med annat syfte icke av lagstiftaren betraktats som en normal företeelse.

⁵⁸ Avtalet i bil. I skulle därför knappast vara bolag även om det — vilket ej är fallet — skulle avse att omfatta blott ett bestämt antal personer. Jfr not 46 ovan.

förbinda sig att rösta på sätt en större aktieägare godtyckligt bestämmer — blir det intet bolag. Avtalet kan emellertid vara att tolka så att även om sättet för röstningen skall bestämmas av viss eller vissa bland de avtalande aktieägarna denne eller dessa måste handla i gemensamt intresse. Då kan ett bolag föreligga. Ett ur förevarande synpunkt typiskt bolagsförhållande är förhanden om sättet för röstningen avgöres gemensamt, genom beslut av konsortiemedlemmarna, enhälligt eller med viss i avtalet angiven majoritet⁵⁹.

Det är emellertid icke nog att det föreligger ett gemensamt ändamål, utan det bör även fordras, att parterna åtagit sig *förpliktelse att verka* för detta ändamål⁶⁰. Sättet för medverkan kan vara vilket som helst: insats av kapital eller tjänster i någon form⁶¹. Men om

⁵⁹ Jfr nedan s. 41.

⁶⁰ Jfr departementschefens yttrande vid samäganderättslagens tillkomst, NJA II 1905 nr 4 s. 12.

⁶¹ Jfr Staub § 105³.

I 1890 års motiv säges (NJA II 1895 nr 3 s. 48) att till bolag enligt kommitténs åsikt kunna hänföras jämväl associationer med ideella syften, "tydligtvis dock endast under förutsättning att de för ändamålets vinnande använda materiella medel". — Om detta krav på "materiella medel" allenast är avsett att gälla när syftet är ideellt, skulle ju kravet sakna betydelse för de här diskuterade röstavtalen, vilka icke ha ideellt syfte. Möjligen har dock kommittén menat att medlen *alltid* måste vara materiella, för att ett bolag skall kunna föreligga. I så fall bör anmärkas, att det förefaller alldeles oklart, vad som åsyftas med "materiella medel". Att bolag kan föreligga även om icke pengar eller gods utan allenast *tjänster* tillskjutas är väl allmänt erkänt. Men att skilja mellan "materiella" och "ideella" tjänster är icke gärna möjligt. Det ifrågavarande kravet torde i själva verket icke rätteligen kunna ges ett annat innehåll än det självklara, att det måste vara fråga om åtaganden som över huvud kunna vara juridiskt bindande. D. v. s. utfästelse att tjäna en viss religion e. d. kan ej grunda bolag. Anmärkas bör även i detta sammanhang att en förbindelse måste ett visst bestämt innehåll för att vara juridiskt giltig. En sammanslutning mellan aktieägare, som helt allmänt förbinda sig att "befrämja aktiebolagets sunda utveckling" e. d., utan att sättet därför närmare anges, utgör sålunda knappast ett bolag.

ingen förpliktelse att verka för ändamålet alls föreligger, finns det inga skäl att utsträcka uppsägningsrätten, eller eljest tillämpa säregna regler, och något bolag bör därför ej anses föreligga. Så t. ex. om en person skall ha rätt till andel i vinsten av ett företag men icke ha någon som helst skyldighet att — genom bidrag, tjänster e. d. — medverka till ernående av vinst⁶².

Förpliktelsen i ett bolagsförhållande torde även kunna gå ut på att *underlåta* vissa handlingar för att därigenom främja ett gemensamt mål, såsom då ett ömsesidigt röstavtal avser att genom att avhålla de avtalande från att rösta påverka bolagsstämmobeslutet, t. ex. stjälpas ett förslag, som icke kan genomdrivas utan att de avtalande rösta för förslaget. Det synes icke föreligga några skäl att behandla dylika negativa förpliktelser anorlunda än positiva; alldeles samma motiv till en mera vidsträckt uppsägningsrätt torde föreligga i båda fallen⁶³.

Ett röstavtal kan uppfylla de krav, som hittills uppställts för att ett enkelt bolag skall föreligga. Det återstår att beröra frågan om det dessutom är nödvändigt, att några särskilda *bolagstillgångar* existera. Som ovan antytts kan situationen vara den att själva aktierna göras till gemensam egendom; i så fall uppstå inga tvivel i förevarande avseende. Men hur ställer det sig i det reguljära fallet, då aktieägarna behålla äganderätten till sina aktier?

⁶² Reichsgerichtsrätekomentar § 705 Anm. 3. Ur denna synpunkt har troligen fallet i NJA 1910 s. 344 bedömts av HD: två personer hade slutit avtal att i händelse genom enderas eller bådas åtgörande viss annan tillhörig fastighet bleve såld försäljningsprovisionen skulle delas mellan dem. Någon förpliktelse att verka förelåg sålunda icke enligt avtalet. HD:s majoritet biföll även nedre justitierevisionens betänkande, vari framhölls att avtalet ej kunde anses åsyfta bildande av enkelt bolag. Uppsägningsrätt efter bolagsreglerna medgavs därför icke. (Hovrätten och 2 justitieråd gillade däremot rådhusrättens dom, som utgick från att enkelt bolag förelåg.)

⁶³ Planck § 705¹, Cosack: Lehrbuch des bürgerlichen Rechts (7—8 uppl.) 1924 II Bd 2 Abt. s. 15, Karlgren Juridiska personer s. 146.

Ett par författare ha uttalat sig för den åsikten att bolagslagen ej är tillämplig om några bolagstillgångar icke föreligga⁶⁴. Det egentliga skäl som åberopats är att tillämpningen av 51 § skulle leda till stötande resultat i sådana fall⁶⁵. Det synes dock icke ligga något stötande i att två personer, som verkligen gemensamt driva bokföringspliktig näring — t. ex. advokatverksamhet, mäklarrörelse — utan några bolagstillgångar drabbas av det i 51 § stadgade ansvaret; tvärtom får nog det anses bäst överensstämma med lagens mening och vara väl motiverat. Bestämmelsens yttersta syfte är att vid de mera kommersiella slagen av rörelse⁶⁶ skydda tredje man, och ur tredje mans synpunkt finns ju ingen anledning att skilja mellan om bolagstillgångar finnas eller ej — snarast behöver han starkare skydd i det senare fallet⁶⁷.

⁶⁴ Lamm: Bidrag till läran om enkla bolag och handelsbolag enligt svensk rätt (1911) s. 1 f, Karlgren Juridiska personer s. 159. — Karlgren a. a. s. 146 anser dock att även utan bolagstillgångar ett bolag, som icke faller under bolagslagen, kan föreligga.

⁶⁵ Lamm a. st., Karlgren a. a. s. 159 n. 1.

⁶⁶ Jfr 1890 års motiv s. 74 f.

⁶⁷ Såsom exempel på stötande resultat nämner Karlgren a. st. att vid karteller mellan flera var för sig självständiga företagare — medförande skyldighet att i större eller mindre utsträckning dela uppkommen vinst eller förlust — varje företagare skulle bli ansvarig för av de övriga ingångna förbindelser. Härtill må anmärkas att den i och för sig ofta betydelselösa och tillfälliga omständigheten att några gemensamma tillgångar — t. ex. ett patent e. d. — finnas knappast gör 51 §:ens tillämplighet mindre stötande. En "intresse-gemenskap" av det slag Karlgren åsyftar kan emellertid på annan grund falla utanför bolagsbegreppet. Rätt till andel i vinst behöver som ovan antytts icke nödvändigt innebära ett bolagsförhållande utan kan vara ett blott partiariskt avtal. Intressegemenskapen kan också sakna bolagskaraktär av den anledningen att vinstandelsrätten icke motsvaras av någon *skyldighet* för part att arbeta på vinst i sin egen rörelse. Om man icke på de nu antydda sätten kan undvika stötande resultat av 51 §:en återstår måhända möjligheten att tolka uttrycket "drives handel" etc. i stadgandet såsom avseende blott det fallet att parterna taga del i *drivandet* av en gemensam rörelse. En närmare undersökning av dessa frågor faller utom ramen för detta arbete.

Visserligen avse några stadganden i bolagslagen det fall att bolagstillgångar finnas (t. ex. 53 §, jämförd med 34 §). Men detta behöver icke innebära, att lagens övriga regler ej kunna tillämpas, där tillgångar saknas. Även i dylikt fall fordras, där verksamheten eljest är av bolagsnatur, särskilda regler i synnerhet beträffande uppsägningsrätten.

Ett röstavtal bör sålunda anses grunda ett enkelt bolag, om de i det föregående angivna kraven äro uppfyllda, d. v. s. om röstavtalet går ut på skyldighet för de avtalande aktieägarna att genom positivt röstande eller underlåtenhet att rösta verka för ett gemensamt ändamål: att förskaffa de avtalande större inflytande i aktiebolaget eller i gemensamt intresse genomföra eller förhindra viss politik eller visst eller vissa bolagsstämmobeslut⁶⁸.

När röstavtalet alltså grundar ett enkelt bolag bli bestämmelserna i bolagslagen tillämpliga. Innebörden av dessa skall ej här närmare utredas; blott några för konsortieavtal särskilt viktiga frågor skola beröras.

Först och främst då frågan om *uppsägningsrätten*. Det bör förutskickas att då som förut framhållits en aktieägare — mot skadeståndsskyldighet — kan trots ett konsortieavtal rösta hur han vill, och trots ett avtalat förtryttringsförbud sälja sina aktier, så har han

⁶⁸ Jfr Friedländer s. 153. — Till samma resultat synes även från sin utgångspunkt Karlgren Juridiska personer s. 146 not. 5 komma på den grund att bolagstillgångar enligt hans mening kunna sägas föreligga i ett fall då genom avtalet grundade negativa förpliktelser avse bestämda tillgångar "t. ex. att för ett antal aktier icke utöva rösträtt under vissa betingelser". Att i dylikt fall betrakta aktierna såsom bolagstillgång synes oriktigt (och f. ö. knappast väl överensstämmande med Karlgrens egen definition på bolagstillgångar s. 146). Den omständigheten att bolagsmännens förpliktelser på dylikt sätt sammanhånga med deras äganderätt till vissa tillgångar är icke av någon sådan betydelse att bolagslagens tillämplighet bör vara beroende därav.

I tysk rätt är det allmänt erkänt att röstavtal kunna grunda ett "Gesellschaft des bürgerlichen Rechts"; Zluhan s. 83, Sommerfeld s. 53 ff.

behov av den honom enligt bolagslagen tillkommande uppsägningsrätten endast för att undkomma skadeståndsskyldigheten.

Uppsägningsrätt enligt bolagslagen föreligger när som helst, om bolaget slutits på obestämd tid — vartill även hänföres bolagsmans livstid — med en uppsägnings-
ningstid av sex månader eller annan mellan bolagsmännen avtalad uppsägnings-
ningstid (25, 26 och 52 §§). Viktig är den i 27 (52) § uttalade principen att — evad bolaget slutits på bestämd tid eller ej — bolagsman äger påfordra *omedelbar* likvidation "om skäl därtill äro". I stadgandet anges vissa omständigheter som enligt lagen utgöra sådana skäl, men dessa omständigheter äro blott exempel. När skäl till uppsägning enligt lagens mening i övrigt föreligga är icke lätt att närmare bestämma. Helt allmänt kan sägas, att en bolagsman har uppsägningsrätt, om verksamheten på grund av felaktiga antaganden eller ändrade förhållanden får väsentligt annan innebörd eller ger väsentligt andra resultat än som vid avtalets ingående åsyftats och beräknats.

Konsortiet skall även upphöra vid inträffande av de fall som anges i 29 och 30 (samt 52) §§, nämligen vid bolagsmans död, där ej annat avtalats, samt vid bolagsmans konkurs.

Enligt 30 § är ett avtal att bolaget, där det eljest skolat träda i likvidation, må, med uteslutande av bolagsman eller hans rättsinnehavare, mellan övriga bolagsmännen fortsättas, giltigt endast under förutsättning att överenskommelse träffats om grunden för avgången bolagsmans eller hans rättsinnehavares utlösande (och ej ens i det fallet bindande för bolagsmans konkursbo). Denna bestämmelse, som tillkommit "till undvikande av praktiska olägenheter"⁶⁹, kan icke tillämpas om det över huvud icke finns några bolagstillgångar el-

⁶⁹ 1890 års motiv s. 86.

ler eljest föreligger något sådant förhållande att de kvarstående bolagsmännen kunna tänkas ha att "utlösa" den avgångne. I dylikt fall torde man få utan vidare tillerkänna ett avtal om bolagets fortsättande mellan övriga bolagsmän giltighet. Och ett dylikt avtal kan naturligtvis vara tyst förutsatt, vilket väl ofta får anses vara fallet vid konsortieavtal⁷⁰.

De inre rättsförhållandena i konsortiet i övrigt regleras av avtalet och bolagslagen. Om konsortieavtalet anger på vad sätt aktierösträtten skall utövas — t. ex. att röstning skall ske i enlighet med de förslag aktiebolagets styrelse framlägger, eller på sätt en inom konsortiet utsedd styrelse bestämmer — kan ändring därutinnan givetvis icke ske utan samtliga konsortiemedlemmars samtycke. Skall sättet för aktierösträttens utövning enligt konsortieavtalet bestämmas genom omröstning inom konsortiet, bör i konsortieavtalet även inryckas bestämmelser om grunderna för denna omröstning. Där detta underlåtit — på sådan underlåtenhet finnas exempel — synes rimligast, att rösträtten i konsortiet räknas efter antalet aktier, icke per capita;⁷¹ annars skulle inflytandet över aktiebolaget konsortiemedlemmarna emellan förskjutas, vilket knappast kan antagas ha varit meningen⁷². Av samma skäl synes riktigast att olika röstvärde på aktierna även tillämpas vid omröstningen inom konsortiet. Vidare torde aktiebolagslagens jävsregler böra iakttagas vid omröstning i konsortiet på så sätt att en konsortiemedlem ej får rösta, när det rör frågor i aktiebolaget, i vilka han är jävig. Det vore exempelvis stötande om en styrelseledamot i konsortiet skulle kunna genomdriva att konsortiemed-

⁷⁰ Friedländer s. 181.

⁷¹ Detta föreskrives ofta i avtalen.

⁷² Skulle ej i avtalet ha bestämts hur det ställer sig vid lika röstetal, torde man böra tillämpa den bl. a. i aktiebolagslagens 79 § stadfästa principen att ordföranden har utslagsröst med undantag för val, där lotten avgör.

lemmarna måste å bolagsstämman rösta för decharge åt honom. Däremot torde man ej böra in dubio tillämpa regeln i 79 § 4) aktiebolagslagen att ingen må för egna eller andras aktier utöva rösträtt för mer än $\frac{1}{5}$ av det företrädda aktiekapitalet, eftersom meningen med konsortieavtalet just kan vara att bereda ökat inflytande åt vissa aktieägare. Icke sällan är emellertid en dylik begränsning föreskriven i avtalen.

För att beslutet i konsortiet skall vara rättsenligt får det icke gå ut på skyldighet att rösta för ett olagligt eller mot god sed stridande bolagsstämmobeslut. I detta avseende gäller detsamma som ovan s. 16 sagts angående röstavtals ogiltighet. Därtill kommer att konsortiebeslutet icke får stå i strid mot det ändamål för vilket *konsortiet* bildats. Har t. ex. konsortiet bildats för att förhindra viss politik, men vid omröstning i konsortiet majoritet uppnås för att i stället stödja denna politik genom röstning på visst sätt, är detta beslut icke bindande.

Om en i konsortiet skedd omröstning icke är rättsenlig — det må bero på att konsortieavtalet icke stadgar att frågan kan avgöras genom omröstning eller på att jävsregler e. d. åsidosatts eller på att beslutet till sitt innehåll är rättsstridigt — föreligger över huvud intet giltigt beslut: någon klanderpreskription gäller icke⁷³. Det innebär att den ledning för rösträttens utövning som beslutet skulle utgöra saknas, och en konsortiedlem kan ej åläggas att utge skadestånd eller utfäst vite blott för underlåtenhet att ställa sig beslutet till efterrättelse. Så länge konsortiet består måste emellertid även i dylikt fall medlemmarna anses skyldiga att efter bästa förmåga handla på det sätt som överensstämmer med det gemensamma ändamål för vilket konsortiet bildats, i varje fall icke motarbeta detta ändamål.

⁷³ Jfr Staub § 119⁷.

Skadestånd eller vite för kontraktsbrott skall — då konsortiet ej är en juridisk person — erläggas till övriga konsortiedlemmar personligen. Beträffande fördelningen dem emellan skulle en anslutning till lagens princip angående delning av vinst och förlust (10 och 47 §§) innebära fördelning efter huvudtalet, där ej annat avtalats. Med hänsyn till att det här är fråga om en sammanslutning mindre mellan personer än mellan aktier är det emellertid måhända riktigare att in dubio fördela efter antalet aktier. I varje fall är nog en sådan fördelningsgrund ofta närmast överensstämmande med vad parterna skulle ha avtalat⁷⁴.

Vad nu sagts har sin tillämpning även i fråga om fördelning av kostnader för den gemensamma verksamheten — såsom arvode åt konsortiets styrelse, hyra för lokal för sammanträden m. m., kontorskostnader o. d.⁷⁵.

I fråga om ansvar gentemot tredje man för avtal som ingås å konsortiets vägnar gäller såsom regel att rätt och skyldighet i förhållande till tredje man endast uppkommer för den eller de avtalande samt att ansvaret, där ej annat vid avtalet överenskommits, är delat för flera avtalande. Detta gäller även om avtalet ingås under en kollektivbeteckning; 49 § bolagslagen. Innehåller kollektivbeteckningen personnamn eller ordet "handelsbolag" svara emellertid alla bolagsmän, med vilkas vet-

⁷⁴ Som exempel på en särskild reglering av denna fråga kan nämnas följande bestämmelse i ett konsortieavtal: "Därest medlem av konsortiet i något avseende skulle överträda de i § 1 meddelade föreskrifterna är han pliktig att omedelbart till konsortiet utbetala ett vite av kr. Är överträdelsen ringa, kan vitet genom samstämmande beslut av övriga konsortiedlemmar nedsättas, dock icke till lägre belopp än kr. Vitet skall tillfalla de övriga konsortiedlemmarna och mellan dem fördelas i förhållande till antalet av dem ägda aktier. Envar av sistnämnda konsortiedlemmar äger att utan särskilt bemyndigande av de jämte honom till andel i vitet berättigade föra talan om vitets utbekommande och skall han i så fall äga påfordra, att den å honom själv belöpande andelen i vitet utbetalas till honom kontant samt att den andel i vitet, som belöper å de andra kontrahenterna, insättas å kapitalräkning för dessa i Aktiebolaget Svenska Handelsbanken". Se även bil. II § 6.

⁷⁵ Jfr bil. V § 12.

skap och vilja sådant skett, solidariskt, 50 § 1 st. Innehåller benämningen något av orden "aktiebolag" eller "förening", inträder även solidariskt ansvar, men blott för dem som deltagit i avtalet, 50 § 2 st. Dessa bestämmelser om strängare ansvar än enligt huvudregeln avse beteckning, som kan vilseleda tredje man ifråga om konsortiets juridiska karaktär⁷⁶. De böra därför blott tillämpas när benämningen verkligen kan anses innebära något vilseledande, vilket ej är fallet så snart den "innehåller ordet aktiebolag" etc. Beteckningen "Cementaktiebolagets aktieägarkonsortium" exempelvis kan ej sägas innebära någon risk för att allmänheten skall tro konsortiet vara ett aktiebolag. Med hänsyn till lagens formulering bör dock en dylik benämning undvikas. Lyder benämningen "Cementaktiebolagets aktieägareförening", inträder visserligen ansvar enligt 50 § 2 st., men detta på grund av att ordet förening, icke — enligt min mening — på grund av att ordet aktiebolag ingår i benämningen.

3. Aktieägarföreningar.

De i föregående kapitel berörda konsortierna äro den form som vanligen väljs när några större aktieägare sluta sig samman för att åt sig förvärva eller behålla en ledande ställning i bolaget. Framför allt är det i denna form den s. k. styrelsegruppen framträder, d. v. s. den grupp varpå styrelsen stöder sig. Förefintligheten av dylika styrelsekonsortier är ett av det moderna aktieväsendets karaktäristiska drag, som innebär en rubbning av maktbalansen inom bolagen med vittgående konsekvenser⁷⁷. Även emot styrelsen oppositionella grupper organisera sig stundom i form av konsortier.

En i viss mån annan uppgift söka de s. k. aktieägar-

⁷⁶ Se NJA II 1895 nr 3 s. 52 ff.

⁷⁷ Härtill Nial i tidskriften *Ekonomien* 1932 s. 1 ff, i *Nationalekonomiska föreningens förhandlingar* 1933 s. 55 ff samt i *Industriförbundets meddelanden* 1933 s. 112 ff.

föreningarna fylla. De bildas vanligen för att tillvarata vissa intressen vid aktuella kriser eller konflikter inom bolaget. Det gäller t. ex. att genomdriva en försäljning av anläggningarna, en fusion, en likvidation eller någon annan ingripande åtgärd. I bland är syftet det rent negativa att söka *förhindra* en dylik, av styrelsen eller en större aktieägargrupp, eller en utomstående makt (t. ex. större kreditgivare) planerad åtgärd⁷⁸. Stundom bildas aktieägarföreningar med dylika syften först sedan likvidation inträtt, varvid uppgiften är att genomdriva eller förhindra avveckling i viss form eller eljest bevaka aktieägarnas intressen. Aktieägarföreningen bildas ibland av förut oorganiserade aktieägare, men ofta tages initiativet till föreningens bildande av en redan befintlig grupp. Vanligen är det styrelsegruppen som på detta sätt söker konsolidera sin makt och skydda sig mot påträngande oppositionsgrupper; aktieägareföreningen brukar i dylikt fall bildas under parollen: "främja bolagets ostörda utveckling i huvudsaklig överensstämmelse med de av bolagets styrelse tillämpade åsikter". Givetvis kan aktieägarföreningen även bildas av en grupp aktieägare, som driver opposition mot styrelsen. I fall av nu nämnda slag kan den initiativtagande gruppen bilda ett konsortium för sig medan medlemmarna däri tillika äro medlemmar i den större aktieägareföreningen.

I sammanhang med denna olikhet i syftemål mellan konsortier och aktieägarföreningar står det förhållandet att en sammanslutning av senare slaget juridiskt framträder icke såsom ett bolag utan såsom en förening. Gränsen mellan bolag och förening brukar ju dragas så att till bolag hänföras endast sammanslutningar, vari delägarnas antal och individualitet (eller åtminstone, såsom i aktiebolag, deras insatser) äro bestämda på

⁷⁸ Haussmann Unternehmenszusammenfassungen s. 152 talar därför om "Schutzgemeinschaften".

sådant sätt att någon ändring däri icke kan ske utan nytt bolagsavtal, resp. ändring av bolagsavtalet. Man betecknar sålunda bolaget såsom en principiellt *sluten* association. Där åter associationen är *öppen*, så att nya medlemmar kunna intagas, gamla avgå, medlemsantalet växla utan någon principiell förändring av själva associationsavtalet och associationens struktur och organisation, så föreligger en förening⁷⁹. I sakens natur ligger att denna gräns är ganska flytande, och även när det gäller röstavtal är det ofta tveksamt, huruvida ett konsortium (enkelt bolag) eller en förening föreligger⁸⁰. I de typiska fallen sluts ett konsortieavtal mellan ett mindre antal personer; det innehåller vanligen längre gående förpliktelser och är icke offentligt. Ofta ha de avtalande redan ett dominerande inflytande i bolaget, som de icke äro benägna att dela med nya medlemmar. En förening åter är det i regel fråga om när det gäller att mobilisera ett så stort antal aktieägare som möjligt. Då brukar man använda cirkulär, som utsändas till bolagets alla aktieägare. För att få med så många som möjligt undviker man gärna strängare juridiska förpliktelser; stundom är det icke ens fråga om någon juridisk förpliktelse alls utan blott om att bilda en opinion för röstning i viss riktning.

Till sin natur blir en förening av förevarande slag *ideell*: dess verksamhet är icke ekonomisk i den mening 1911 års lag om ekonomiska föreningar förutsätter⁸¹.

⁷⁹ Falk s. 9, Arsell s. 58.

⁸⁰ Jfr bil. III § 7. Enligt den häri upptagna klausulen skola vissa namngivna personer äga rätt att inträda i avtalet. Denna klausul kan dock icke anses innebära att sammanslutningen är *principiellt* öppen, varför den är att hänföra till konsortium. Bil. IV representerar säkerligen en förening, likaså bil. V ehuru avtalet betecknar sig självt såsom konsortieavtal (se § 4: inval av nya medlemmar genom majoritetsbeslut). Bil. VI är en typisk förening, se §§ 1 och 2.

⁸¹ R. 1929 s. 38. Med ekonomisk verksamhet får lagen nämligen anses åsyfta handelsrörelse eller annan affärsmässig verksamhet; se Undén: Om gränsen mellan ekonomiska och ideella föreningar i NJA II 1912 nr 6 s. 313 ff.

Liksom bolaget nedåt övergår i enkla avtalsförhållanden flyter den ideella föreningen utan fast gräns över i mera lösliga förhållanden. Man kan icke bestämma förningsbegreppet genom en hänvisning till bolagsbegreppet med den ovan omnämnda skillnaden att föreningen är en öppen association. Medan ett bolag kan bildas för ett alldeles tillfälligt företag⁸², brukar man av en förening fordra — förutom ett förningsändamål — att sammanslutningen har en viss varaktighet; i annat fall betraktas den blott såsom en koalition eller församling⁸³. Å andra sidan kan ifrågasättas om icke föreningens öppenhet, vilken innebär att medlems person icke är av samma betydelse som i bolag, ytterst har sin grund i att skyldighet för medlemmarna att verka för det gemensamma ändamålet icke behöver föreligga vid en förening. I varje fall torde det populära språkbruket acceptera benämningen förening även utan att någon skyldighet verka för förningsändamålet föreligger, och den fria utträdesrätt som kan föreligga i föreningar⁸⁴ är ju i själva verket uttryck för att en verklig dylik skyldighet icke föreligger. Såsom ersättning för de ringa krav man härutinnan ställer på en förening måste nog den regeln gälla att en förening förutsätter en viss organisation⁸⁵; alltför lösa gruppbildningar bruka icke betecknas såsom föreningar⁸⁶.

Frågan om förningsbegreppets undre gräns har emellertid ej stor praktisk betydelse för bedömningen av röstavtals rättsliga verkningar. En viktigare fråga här

⁸² Se 45 § bolagslagen.

⁸³ Falk s. 19, Arsell s. 56 f.

⁸⁴ Se nedan s. 49.

⁸⁵ Arsell s. 55 f.

⁸⁶ Avtalet enligt bil. I torde sålunda icke böra betecknas som en förening utan såsom ett enkelt röstavtal (jfr även ovan not 46), då egentlig organisation av de i avtalet deltagande, vilka i avtalet också blott benämnas "deponenterna", saknas. I populärt tal kallas dylika gruppbildningar dock ibland föreningar.

är om föreningen är juridisk person eller ej. Denna fråga avgöres i svensk praxis så, att föreningen betraktas såsom juridisk person när den antagit stadgar av någon fullständighet och valt styrelse⁸⁷. Där så skett torde man knappast behöva räkna med någon tvekan att det föreligger en förening och ej blott en koalition eller församling eller annan gruppbildning. Är associationen åter icke juridisk person, torde det kunna betecknas som en ren smaksak om man skall kalla den förening eller ej: den ej rättskapabla ideella föreningen är icke av praxis så reglerad, att dess begrepp kan fixeras på det enda sätt varpå ett positivrättsligt begrepp kan bestämmas: genom abstraktion ur givna rättsregler. M. a. o. den rätta metoden är att så vitt möjligt fastställa vilka rättsregler som domstolarna kunna förväntas tillämpa på associationer av ifrågavarande slag. Om man så finner lämpligt, kan man sen på grundvalen av dessa rättsregler konstruera ett föreningsbegrepp; en dylik begreppsbestämning faller emellertid utanför de uppgifter detta arbete fullföljer.

Är föreningen ett självständigt rättssubjekt, kan föreningen såsom sådan äga aktierna: därmed har man lämnat röstavtalets egentliga område, eftersom det då juridiskt endast är en ägare av aktierna. I praktiken bruka emellertid aktieägarna behålla äganderätten till sina aktier⁸⁸. Föreningens rättssubjektivitet får däremot betydelse vid de avtal som kunna slutas med tredje man (ex. ang. lokalhyra) samt i förhållandet mellan

⁸⁷ Praxis kan betecknas som liberal. Även mycket lösliga sammanslutningar erkännas som rättssubjekt, se von Seth i Die Zivilgesetze der Gegenwart Band X. Das Zivilrecht der nordischen Länder I Abt. Lieferung 1 s. 121 f. — Aktieägarföreningar enl. bil. IV, V och VI äro säkerligen självständiga rättssubjekt.

⁸⁸ En annan sak är att en i andra eller vidsträcktare syften bildad förening, t. ex. en kartell, kan äga (eventuellt från sina medlemmar övertaga) aktier i ett bolag, som skall utnyttjas för föreningens ändamål.

medlemmarna och föreningen (deposition av aktier, utkrävande av vite vid avtalsbrott o. d.)⁸⁹.

Är föreningen icke juridisk person, kan den ju ej såsom sådan förpliktas eller berättigas genom avtal. Ett för föreningens räkning ingånget avtal gäller blott mot dem som omedelbart eller medelbart deltagit i avtalet⁹⁰.

På en ideell förenings rättsliga förhållanden i allmänhet kan ej här närmare ingås. Frågorna därom äro outredda och tilldels mycket vanskliga. Blott ett par frågor av speciellt intresse för aktieägarföreningar må vidröras.

Som förut nämnts skiljer sig föreningen från bolaget genom att den förra är öppen. D. v. s. i dem har medlemmarnas person icke samma betydelse som i ett bolag enligt 1895 års lag. Därav följer att *rätten till utträde* ur föreningen måste vara i allmänhet vidsträcktare och i intet avseende mindre vidsträckt i en ideell förening än i ett bolag. Är ingen tid angiven för medlemsskapets varaktighet, torde därför medlem ha rätt att gå ur föreningen när som helst⁹¹. (Man har nämligen i brist på lagstadgande knappast någon annan möjlighet än denna ståndpunkt och den att medlemmen är — fränsett särskilda skäl till utträde — bunden så länge föreningen består; för en viss bestämd uppsägningstid som enligt 25 § bolagslagen fordras uttryckligt stadgande.) Skulle viss tid vara bestämd, bör medlem i allt fall ha rätt att utträda under samma förutsättningar som bolagsman enligt 27 § bolagslagen, d. v. s. "om skäl därtill äro"⁹².

⁸⁹ Ett exempel på att en aktieägarförening uppträder såsom ett rättshandlande subjekt lämnar Föreningen stamaktieägare i Hellefors Bruks Aktiebolag (bil. VI), som enligt annons i tidningspressen (Svenska Dagbladet den 16 februari 1935) under vissa förutsättningar och i visst syfte mot viss ersättning övertager aktier i bolaget.

⁹⁰ Karlgren Juridiska personer s. 163 f.

⁹¹ Stundom stadgas uttryckligt rätt för medlem att när som helst utträda ur aktieägarföreningen. Ex. bil. VI § 2.

⁹² Härtill se ovan s. 39 f.

Man skulle kanske vilja gå än längre och med de hittills framlagda förslagen till lag om ideella föreningar fastslå principen om rätt för medlem att, oavsett vad stadgarna bestämma, utan särskilda skäl utträda⁹³. En dylik rätt skulle då följa av den ideella föreningens natur. Den ideella föreningens natur är emellertid intet annat än vad som är lämpligt med hänsyn till de ändamål de ideella föreningarna fullfölja. Och om det måhända ifråga om föreningar för rent ideella syften kan vara riktigast med fri rätt till utträde, kan detsamma icke sägas beträffande sådana föreningar som verka för sina medlemmars ekonomiska intressen och äro ideella endast därför att *medlet*, föreningens verksamhet, icke är vad lagen kallar "ekonomisk verksamhet"⁹⁴.

En viktig olikhet mellan enkelt bolag och förening är att i den senare ej som i det förra kan gälla krav på enighet mellan medlemmarna för varje beslut. I en förening med dess växlande och ofta stora medlemsantal är en *majoritetsprincip* praktiskt taget outhärlig. Beslut angående intagande av nya medlemmar och övriga för eningsangelägenheter i allmänhet skola säkerligen in dubio fattas å föreningssammanträde med enkel majoritet. Ändring av stadgarna utav väsentlig natur torde däremot fordra samtycke av alla medlemmarna.

I fråga om röstvärde, jäv och besluts ogiltighet torde för aktieägarföreningar gälla vad ovan i dessa avseenden sagts angående konsortier.

⁹³ Arsell s. 181 ff.

⁹⁴ Jfr Nial i Nordisk Tidskrift 1931 s. III.

BILAGOR*

* Efterföljande bilagor utgöra ett urval av ett större antal skriftliga röstavtal som av bankombudsmännen Göran Undén och Axel Åström m. fl. personer benäget ställts till min disposition eller eljest varit mig tillgängliga.

Bil. I*.

Till förtroendemännen för aktieägare i Aktiebolaget Bofors, herrar A, B, C, D, och E.

Undertecknad, ägare av aktier i Aktiebolaget Bofors och intresserad för nämnda bolags ostörda utveckling i huvudsaklig överensstämmelse med de av bolagets nuvarande styrelse tillämpade åsikter, får härmed översända min till innehavaren ställda fullmakt att tillsvidare användas vid bolagsstämmor med ifrågavarande bolag; och förbinder jag mig gent emot Eder och de personer, här nedan kallade deponenter, som till Eder för dem tillhöriga aktier i Aktiebolaget Bofors överlämnat med denna lika lydande handlingar, att under tiden till den 31 december 1930 icke återkalla sagda fullmakt ävensom att icke avhända mig omförmälda aktier eller någon eller några av dem; med mindre ny ägare till förtroendemännen avlämnar ny fullmakt och förbindelse för återstoden av nämnda tid.

Denna min förbindelse är, i händelse av min död före den 31 december 1930, gällande jämväl för mina sterbhusdelägare, vilka följaktligen efter anmodan av förtroendemännen hava att tillställa dem ny fullmakt jämte enahanda förbindelse för återstoden av ovanberörda tidsperiod.

Fullmakten skall användas i enlighet med de beslut, som, enligt av Eder fastställd arbetsordning, med enkel röstövertikt fattas av Eder.

I händelse av stadigvarande förhinder för någon av Eder att fullgöra uppdraget, äga de övriga välja ställföreträdare.

Till betryggande av mina här ovan gjorda åtaganden deponerar jag samtidigt härmed hos Skandinaviska Kreditaktiebolaget i Stockholm mina ifrågavarande aktier i Aktiebolaget Bofors, Göteborg försedda med transport in blanco, under förbehåll att Skandinaviska Kreditaktiebolaget, så länge nedan angivna förhållande ej inträtt, tillhandahåller mig förfallna kuponger eller valuta därför; och förklarar jag, till förmån och säkerhet för övriga deponenters intresse, att, därest genom mina eller, i händelse av min död, mina rättsinnehavares åtgöranden eller underlåtenhet förtroendemännens utövande av rösträtten för aktierna under förutnämnda tidsperiod skulle äventyras, äganderätten till desamma för återstoden av sagda period omedelbart övergår till förtroendemännen, vilka följaktligen äga att genom Skandinaviska Kreditaktiebolaget låta på en eller flera bland sig inregistrera aktierna, dock med skyldighet för förtroendemännen att vid periodens slut till mig eller mina rättsinne-

* Enkelt röstavtal, se ovan not 46 och 86.

havare med äganderätt återställa aktierna jämte den, efter äganderättens övergång till förtroendemännen, å aktierna bekomma utdelning med därpå belöpande ränta. Till säkerhet för fullgörandet av förtroendemännens sistberörda åliggande skall Skandinaviska Kreditaktiebolaget iakttaga, att vid aktiernas inregistrering å förtroendemännen eller någon av dem desamma av nye ägarne förses med blancotransport.

Aktiernas deponerande må icke utgöra hinder för deras belåning under villkor, att belånandet sker genom Skandinaviska Kreditaktiebolaget eller i övrigt så, att ändamålet med depositionen icke äventyras.

Vid utgången av den bestämda tidsperioden skola, om icke annat avtal mellankommit, fullmakten ävensom aktierna, för så vitt desamma icke blivit belånade, utan vidare till mig eller mina rättsinnehavare återställas.

..... den

Namn:

Bevittnas:

Fullmakten emottagen; och förbinda vi oss att under ifrågavarande period bevaka fullmaktsgivarens intressen i Aktiebolaget Bofors med de skyldigheter och rättigheter, ovanstående handling innefattar.

Stockholm den
Göteborg

Förtroendemännen:

Ovanstående aktier i Aktiebolaget Bofors äro av oss emottagna; och förbinda vi oss att med dem förfara enligt föreskrifterna i denna handling.

Stockholm den
Göteborg

För Skandinaviska Kreditaktiebolaget

Konsortialavtal.

Undertecknade, som hava för avsikt att förvärva aktier uti ett aktiebolag, som är avsett att bildas med ändamål — — — — — träffa härmed följande överenskommelse ifråga om våra intressen i sagda aktiebolag:

1) Vi förbinda oss ömsesidigt gentemot varandra att vid omröstning å bolagsstämmor uti förenämnda aktiebolag avgiva våra röster för det vid omröstningen föreliggande förslag, varom minst två av oss äro ense.

2) Därest någon av oss önskar avyttra sina aktier i bolaget eller vissa av dem, skola den eller de aktier, vilkas avyttrande är ifråga, först hembjudas de båda övriga av oss till inlösen. Envar av oss, som är berättigad erhålla meddelande om hembud, är berättigad att inom en månad efter det hembudet skett lösa så många av de hembjudna aktierna, som belöper på vederbörande lösningsberättigad efter antalet aktier, som den lösningsberättigade förut äger. Skulle någon lösningsberättigad ej begagna sin lösningsrätt eller endast delvis begagna densamma, skola övriga lösningsberättigade äga tillösa sig jämväl dessa aktier efter samma grunder som övriga hembjudna aktier. Därest samtliga hembjudna aktier ej kunna jämt fördelas mellan de av dem, som vilja lösa, skola de aktier, som ej kunna jämnt fördelas mellan de lösningsberättigade, efter lottning dem emellan fördelas.

Därest inom en månad efter det hembudet skett icke någon anmält sig vilja lösa hembjudna aktier eller likvid för hembjudna aktier icke erlagts inom samma tid till dem, som hembudet gjort, är denne berättigad att avyttra den eller de ifrågavarande aktierna till vem som helst.

Lösebeloppet för hembjuden aktie skall utgöras av den köpeskillning som säljaren kan erhålla av annan spekulant, men i annat fall i brist av åsämjande utgöras av aktiens värde enligt bokslut för det räkenskapsår, som förflutit näst innan hembudet skedde, jämte sex procent årlig ränta därå från dagen för bokslutet till dess likvid sker. Därest lösebeloppet icke kan på sådant sätt bestämmas, skall det samma bestämmas av skiljemän enligt vid den tid, då hembudet sker, gällande lag om skiljemän.

Därest under avtalstiden bolagets kapital skulle ökas genom utgivande av nya aktier, skall envar av undertecknade vara skyldig att, därest denne ej vill begagna sig av sin rätt till teckning av nya aktier i bolaget hembjuda densamma till övriga kontrahenter på sätt om hembud av aktie överenskommits, minst tre veckor före teck-

* Konsortium (enkelt bolag).

ningstidens utgång. Därest inom fjorton dagar efter det hembudet skett, icke någon lösningsberättigad anmäler sig vilja lösa hembjuden teckningsrätt eller likvid för hembjuden teckningsrätt icke erlagts inom samma tid till dem, som gjort hembudet, är denne berättigad att avyttra teckningsrätten till vem som helst. Lösebeloppet för teckningsrätt skall i brist på åsämjande bestämmas av skiljemän enligt vid den tid, då hembudet sker, gällande lag om skiljemän. I övrigt gällde om hembud och inlösen av teckningsrätt vad här ovan stadgats om hembud och inlösen av aktier.

3) Vad i detta avtal stadgas skall gälla samtliga aktier, som envar av oss under avtalstiden kan komma att äga uti ifrågavarande aktiebolag.

4) Därest någon av undertecknade skulle bryta mot bestämmelserna i detta avtal, är den felande skyldig att till envar av kontrahenterna utgiva ett skadestånd av kronor.

5) Detta avtal gäller under en tid av år, räknat från och med dagen för konstituerande stämma i ifrågavarande aktiebolag. Därest avtalet icke av någon av kontrahenterna uppsäges hos de övriga minst sex månader före avtalstidens utgång, förlänges avtalet på ytterligare år med samma uppsägningstid, och så vidare allt framgent.

..... den

A.

B.

C.

Konsortialavtal.

Emellan undertecknade, ägare av vid våra namn angivna antal aktier i X Aktiebolag, har träffats följande avtal i ändamål att skydda våra gemensamma intressen i bolaget och att trygga dettas sunda utveckling.

§ 1.

a) Avtalet är bindande för tiden intill utgången av 1931. Under denna tid skola gälla nedanstående bestämmelser angående försäljning av våra aktier och utövning av därmed förenade rättigheter.

b) Därest avtalet icke av någon kontrahent blivit hos de övriga uppsagt senast ett år före utgången av ovannämnda giltighetstid, skall detsamma gälla för en tid av ytterligare fem år och så vidare allt framgent för fem år i sänder.

§ 2.

Därest kontrahent (eller hans rättsinnehavare) skulle avlida under avtalstiden, äro den avlidnes rättsinnehavare bundna av avtalet för de aktier, som på grund av dödsfallet tillfallit dem.

§ 3.

Deltagarna i avtalet äga icke under avtalstiden försälja någon av de aktier i bolaget, som anges i detta avtal.

§ 4.

a) För åstadkommande av ett enhetligt uppträdande skall överläggning om bästa sättet att tillvarataga bolagets och våra egna intressen äga rum vid sammanträde emellan kontrahenterna (deras rättsinnehavare), vilka efter kallelse av styrelsens ordförande skola hållas, så ofta begäran därom blivit av kontrahent (rättsinnehavare) till ordföranden framställd.

b) Kontrahenterna skola å bolagsstämma utöva sin rösträtt på ett sätt, som innebär fasthållande vid de grunder, som hittills följts beträffande bolagets förvaltning. Utan enhälligt beslut å sammanträde, som ovan sagts, må kontrahent icke å bolagsstämma biträda förändring i dylikt avseende.

§ 5.

Belåning av aktierna må ske intill ett belopp av kronor 2,000:— för aktie vare sig i Y-Banken eller hos annan svensk bank. Härav följer, att i de svenska bankernas formulär förefintlig s. k. överhypoteksklausul icke må komma till användning vid belåning.

Därest kontrahent, som belånat aktier under detta avtal, icke på förfallotiden inlöser sin förbindelse, skola övriga kontrahenter i

* Konsortium (enkelt bolag), se ovan not 80.

detta avtal vara berättigade att med likviderande av förbindelsen inträda i långgivarens rätt, dock utan befogenhet för den inlösande att verkställa pantrealisation förrän efter förloppet av sex månader.

Kontrahent, som vid dylik realisation förvärvar aktier i bolaget, ingår omedelbart med dessa aktier i detta avtal.

Därest belåning sker i annan bank än Y-banken, är låntagaren skyldig göra förbehåll om iakttagande från långgivarens sida av den rätt, som ovan i denna § tillagts medkontrahenterna, och skall låntagaren draga försorg därom, att den långgivande banken gent emot varje medkontrahent (rättsinnehavare) vid skedd belåning av aktier, som här avses, förbinder sig att iakttaga vad här ovan är föreskrivet.

§ 6.

a) Därest kontrahent (rättsinnehavare) skulle i strid med § 3 här ovan verkställa försäljning av en eller flera av de aktier i bolaget, som angives i detta avtal, skall han utgiva skadestånd, motsvarande kr. 1,000:— för en var av de vid hans namn här nedan angivna aktier, till fördelning mellan övriga kontrahenter (rättsinnehavare) i förhållande till antalet av de aktier, varmed dessa i avtalet deltaga.

b) Därest kontrahent eller hans rättsinnehavare skulle handla i strid med bestämmelserna i detta avtal, skall han till medkontrahenterna utgiva skäligt skadestånd, dock för varje gång minst 50,000:— kr. till varje medkontrahent.

§ 7.

Herrar D., E. och F. skola äga rätt att när de så önska, på oförändrade villkor inträda såsom medkontrahenter i detta avtal.

Detta avtal är upprättat i tre exemplar, av vilka undertecknade kontrahenter erhållit vardera ett.

	 den	
<i>Aktiebolaget A.</i>	<i>B.</i>	<i>C.</i>
ägare av 1,051 aktier	ägare av 253 aktier	ägare av 575 aktier

Bil. IV*.

Emellan delägare i A.-B. Stockholms Bryggerier bildas härmed en sammanslutning med ändamål att betrygga bolagets solida bestånd och ostörda utveckling i huvudsaklig överensstämmelse med hittills tillämpade grundsatser.

Denna sammanslutning skall äga bestånd till den 1 februari 1920 och gälla för densamma i övrigt följande villkor:

1:o) Sammanslutningens medlemmar överlämna till utsedde förtroendemän sin till innehavaren ställda fullmakt att tills vidare föra hans talan vid bolagsstämmor med bolaget.

Enär enligt bolagsordningens § 17 rätt att delta i förhandlingar å bolagsstämmor endast tillkommer aktieägare, vilken senast kl. 2 e. m. å andra dagen före den för stämman bestämda dagen hos styrelsen anmäler sig och därvid styrker sin behörighet att föra talan för vissa aktier, åligger det medlem av sammanslutningen att inom sålunda angiven tid hava vidtagit omförmälda åtgärd.

För att bespara sammanslutningens medlemmar besväret med upprepad deponering av aktierna har överenskommits med A.-B. Stockholms Handelsbanks Notariatavdelning, att densamma under sammanslutningstiden utan avgift emottager medlemmarnes aktier i öppen deposition och redovisar under tiden beslutad utdelning samt till förtroendemännen utfärdar erforderliga bevis.

Likaledes ombesörjer Notariatavdelningen, om medlem därom gör anmälan, utan avgift införskaffande av bevis angående i annat penninginstitut belånade aktier.

Det är sammanslutningens medlemmar obetaget, att, om de så önska, själva föra talan och rösta för sina aktier vid bolagsstämmor.

Utfärdad fullmakt skall vid utgången av tiden för sammanslutningen till vederbörande återställas.

2:o) Därest under ifrågavarande tid medlem av sammanslutningen önskar sälja sina aktier eller någon eller några av dem, skall han därom underrätta någon av förtroendemännen i god tid, innan försäljningen äger rum.

3:o) För sammanslutningen utses fem förtroendemän med fem suppleanter.

Förtroendemännen äga icke utbekomma arvode eller reseersättning vid fullgörandet av sitt uppdrag.

4:o) Sammanslutningens medlemmar sammanträda första gången före utgången av oktober månad 1916 på kallelse av ordföranden i bolagets styrelse för val av förtroendemän.

Sammanträde skall därefter hållas årligen före ordinarie bolagsstämman för att besluta angående utövningen av medlemmarnes

* Ideell förening, se ovan not 80. Se även not 87.

rösträtt därvid samt i övrigt så ofta förtroendemännen anse sådant erforderligt. Tid och ställe för sammanträde bestämmes av förtroendemännen, och bör kallelse till sammanträde minst åtta dagar förut med posten tillställas medlemmarne.

Vid sammanträde äger en var medlem rösträtt i förhållande till det antal aktier, för vilket han ingått i sammanslutningen, så att varje aktie berättigar till en röst dock med den inskränkning, att ingen må för egen eller annans räkning rösta för mer än en tiondedel av det vid sammanträdet representerade antal aktier. Besluten fattas med enkel röstövertvikt och vid lika röstetal är ordförandens röst avgörande. Frånvarande medlem måste åtnöjas med vad de närvarande själva eller såsom ombud besluta.

I enlighet med de beslut, som sålunda tillkommit, skall sammanslutningens rösträtt vid bolagsstämma utövas; och åligger det alltså medlemmar, som personligen deltaga i stämma, att rösta på sådant sätt.

5:o) För sammanslutningens upphörande före den bestämda tidens utgång erfordras, att därom förena sig medlemmar, vilkas antal aktier motsvarar minst tre fjärdedelar av hela det aktieantal, som i sammanslutningen ingår.

Undertecknad ingår härmed i ovan omförmälda sammanslutning, av delägare i A.-B. Stockholms Bryggerier för aktier i bolaget och förbinder mig att ställa mig de för sammanslutningen här förut angivna bestämmelser till efterrättelse.

Stockholm den 1916.

Bevittnas:

Bil. V*.

Konsortialavtal.

§ 1.

Vi undertecknade, ägare av samtliga stamaktier i Svenska Aktiebolaget Gasaccumulator, bilda härmed ett konsortium med ändamål att sammanhålla och bevara en aktiemajoritet uti bolaget i avsikt att trygga bolagets utveckling under stabila förhållanden.

§ 2.

Konsortiets medlemmar skola inom sig utse ordförande, vice ordförande och sekreterare.

§ 3.

Vid sammanträde med konsortiets medlemmar äger medlem en röst för varje stamaktie, varmed han ingår i konsortiet; dock får ingen för egen del rösta för mer än 250 stamaktier. Vid all omröstning gäller enkel majoritet utom i fråga om ändring av detta kontrakt. Sådan ändring kan beslutas genom bifall därtill av röstande, utgörande minst två tredjedelar av samtliga konsortialmedlemmar och representerande minst två tredjedelar av till konsortiet anslutna aktier, vid vilken omröstning röstbegränsning icke äger rum. Vid lika röstetal gäller den mening, ordföranden biträder, utom vid val, då lotten skiljer. Vid sammanträde få endast sådana ärenden, som varit uti kallelsen angivna, till beslut upptagas. Konsortiet sammanträder enligt kallelse av ordföranden genom kallelser, utsända genom rekommenderade brev minst sju dagar före sammanträdet. Sådan kallelse skall utsändas, då ordföranden finner skäligt, eller då minst fyra konsortialmedlemmar sådant hos ordföranden påyrka.

§ 4.

Därest någon, som icke förut är medlem i konsortiet förvärvar därtill anslutna aktier, må han, under förutsättning att han biträder detta konsortialavtal och konsortiets förbindelser, inväjas i konsortiet genom beslut fattat med enkel majoritet enligt bestämmelserna i § 3 punkt 2. Därest sådant inval skett, och sedan vederbörande skriftligen biträtt konsortialavtalet och konsortiets förbindelser, skall överlåtelsen anmälas till A.-B. Stockholms Handelsbank, som ombesörjer de överlåtna aktiernas registrering på den nye ägaren, mot det att denne förser aktierna med sitt blancoindossament.

Den, som under kontraktstiden vill utträda ur konsortiet, äge därtill rätt, mot det att han hembjuder samtliga sina till konsortiet anslutna stamaktier till de kvarstående konsortialmedlemmarna att lösas på det sätt, att i lösen för varje hembjuden stamaktie lämnas en preferensaktie i Svenska A.-B. Gasaccumulator, med motsvarande antal kuponger.

* Ideell förening, se ovan not 80. Se även not 87.

Medlem, som vill utträda, åligger förty att härom till konsortiets ordförande göra skriftlig anmälan, innehållande hembud av hans till konsortiet anslutna aktier att lösas på ovannämnda villkor när som helst inom tre månader från den dag, då ordföranden mottog sagda anmälan. Efter förloppet av dessa tre månader är medlemmen fri från sina förpliktelser enligt konsortialavtalet; och skulle då några av hans till konsortiet anslutna aktier återstå olösta, äger han utan vidare anmälan till konsortiet disponera över dessa aktier, som i så fall skola hållas honom tillhanda av A.-B. Stockholms Handelsbank.

Hembjudna aktier skola, så långt sig göra låter, jämnt fördelas mellan de konsortialmedlemmar, som inom tid som nedan sägs anmält sig vilja på ovannämnda villkor tillösa sig desamma. Uppgår icke antalet hembjudna aktier till så stort antal som de konsortialmedlemmar som önska tillösa sig aktierna, äge den medlem, som äger mindre antal till konsortiet anslutna aktier, företräde framför den medlem, som äger större antal. Samma regel gälle för fördelningen av de aktier, som icke kunna jämnt fördelas bland de konsortialmedlemmar, som önska tillösa sig hembjudna aktier.

Det åligger konsortiets ordförande att ofördröjligen efter det han mottagit i vederbörlig form avfattad anmälan om medlems önskan att utträda ur konsortiet, därom samt om antalet till inlösen hembjudna aktier underrätta konsortiets övriga medlemmar, av vilka en var, som önskar begagna sig av sin lösningsrätt, skall inom en månad meddela detta till ordföranden, med uppgift om det högsta antal, han önskar lösa, varefter ordföranden verkställer fördelningen av de hembjudna aktierna mellan medlemmarna enligt ovanstående grunder samt bestämmer tiden för utbytet av aktierna.

Skulle hembjudna aktier icke i nu stadgad ordning varda av konsortiets medlemmar övertagna, äge konsortiets ordförande rätt att under den därefter återstående lösningstiden efter gottfinnande sörja för deras inlösen av konsortialmedlemmar.

§ 5.

Alla medlemmar av konsortiet skola till A.-B. Stockholms Handelsbank överlämna, transporterade in blanco, det antal aktier, varmed de tillhöra detsamma, att av banken under avtalstiden förvaras; varemot varje medlem av banken erhåller ett erkännande, att banken mottagit hans aktier att förvaras i enlighet med bestämmelserna i detta konsortialavtal.

Äganderätten till aktierna stannar hos respektive konsortialmedlemmar.

Därest medlem av konsortiet till annan konsortialmedlem försålt till konsortiet anslutna aktier, bör sådan överlåtelse anmälas till A.-B. Stockholms Handelsbank, som ombesörjer de överlåtna aktiernas registrering på den nye ägaren, mot det att denne förser aktierna med sitt blancoindossament.

§ 6.

Det är varje medlem av konsortiet medgivet, att med A.-B. Stockholms Handelsbank träffa avtal om belåning av hans till konsortiet anslutna aktier dock under iakttagande av:

1:o) att sådan aktie ej må pantförskrivas för annat lån än sådant, för vilket säkerheten uteslutande utgöres av till konsortiet anslutna aktier;

2:o) att pantförskriven aktie icke må häfta för annan förbindelse än den, genom vilken den är pantförskriven; och

3:o) att sådana aktier icke få hypotiseras för lånebelopp överstigande trehundra (300) kronor per aktie, räntan å lånet oberäknad.

§ 7.

Detta kontrakt avslutas för tiden intill 1915 års slut, och får kontraktstiden ej utan enhälligt beslut ändras.

§ 8.

Då konsortiet så beslutar, skall varje medlem vara skyldig att antingen för sina aktier utfärda fullmakt till bolagsstämmor, ställd å den person, som konsortiet bestämmer, eller själv infinna sig å respektive bolagsstämmor och därvid rösta för den mening, konsortiets därtill utsedda förtroendemän uttala i sådana frågor, i vilka konsortiet fattat beslut.

§ 9.

Varje medlem i konsortiet är skyldig underkasta sig de beslut, konsortiet enligt detta kontrakt fattar.

§ 10.

Konsortiet må icke å sitt sammanträde eller eljest såsom konsortium fatta beslut om förflyttning av bolagets rörelse.

§ 11.

Konsortiet äger rätt att låta skadestånd, som konsortiet eller konsortialmedlem kan få anspråk på mot konsortialmedlem enligt detta kontrakt, täckas ur sådan konsortialmedlems till konsortiet anslutna aktier eller kuponger och för ändamålet realisera desamma. Om konsortiet finner det för i denna paragraf avsedda ändamålet eller för betryggande av rösträttens utövande enligt detta kontrakt nödvändigt, skall konsortiet äga rätt genom sin ordförande transportera och inregistrera konsortiemedlems aktier på den eller dem konsortiet bestämmer.

§ 12.

I konsortiets förvaltningskostnader deltaga konsortialmedlemmarna pro rata parte i proportion efter vars och ens antal till konsortiet anslutna aktier.

§ 13.

Uppstår tvist mellan medlemmar i konsortiet angående tolkningen eller rättsföljderna av detta avtal, såsom t. ex. angående betalnings-skyldighet enligt detsamma, angående huruvida underlåtenhet att fullgöra avtalet föreligger samt angående påföljderna av sådan underlåtenhet, eller eljest tvister härflytande ur genom avtalet uppkomna rättsförhållanden, skall sådan tvist avgöras av skiljemän. Skiljemännen äga jämväl befogenhet ådöma skadestånd, och skola deras beslut gälla som laga kraftvunnen dom.

Bil. VI*.

S T A D G A R

för

Föreningen Stamaktieägare i Hellefors Bruks Aktiebolag

§ 1.

Föreningen Stamaktieägare i Hellefors Bruks Aktiebolag är en ideell förening med uppgift att såsom ett organ för till föreningen anslutna aktieägare under hand hos styrelsen ävensom vid bolagsstämmor och eljest framföra föreningsmedlemmarnas önskemål och tillvarataga deras intressen såsom aktieägare.

§ 2.

Ansökan om inträde såsom medlem i föreningen skall göras skriftligen och ankommer det på det av föreningen valda förtroenderådet att pröva frågan om medlems antagande.

Medlem äger att efter skriftlig ansökan när som helst utträda ur föreningen.

Över föreningens medlemmar skall föras förteckning.

§ 3.

Medlemskap förpliktar icke till erläggande av någon avgift till föreningen, dock att det förutsättes, att medlemmar till bestridande av kostnaderna för föreningens verksamhet till förtroenderådet före den 1 april varje år inbetalar en frivillig avgift av 10 öre per aktie och år, dock högst 20 kr. pr medlem.

§ 4.

Föreningen förträdes av ett förtroenderåd av minst tre, högst sju personer jämte högst tre suppleanter, samtliga valda för ett eller två år i sänder.

Förtroenderådet handhaver förvaltningen av föreningens angelägenheter, förfogar över till förtroenderådet insända fullmakter och kallar föreningens medlemmar till sammanträden.

Förtroenderådet äger att upptaga, bereda och besluta i av föreningsmedlemmar för behandling insända frågor, ävensom att självt taga initiativ till främjande av föreningens ändamål.

§ 5.

Förtroenderådets befogenhet att företräda föreningen medför icke någon inskränkning i den envar medlem tillkommande rätt att vid bolagsstämmor och eljest föra sin talan och utöva sin rösträtt.

* Ideell förening, se ovan not 80. Se även not 87.

§ 6.

Såsom förtroenderådets beslut gäller den mening, om vilken vid sammanträde de flesta närvarande förenat sig, därest dessa tillika utgöra minst hälften av förtroenderådets samtliga medlemmar. Vid lika röstetal gäller den mening ordföranden biträder.

§ 7.

För granskning av förtroenderådets förvaltning och föreningens räkenskaper utses årligen två revisorer jämte två suppleanter för dem.

§ 8.

Ordinarie föreningssammanträde hålles årligen i Stockholm i så god tid före Hellefors Bruks Aktiebolags ordinarie bolagsstämma, som omständigheterna medgiva.

Extra sammanträde hålles, då förtroenderådet därtill finner anledning eller då medlemmar med ett sammanlagt aktiebelopp, utgörande minst en tiondedel av det antal aktier, som föreningen representerar, därom göra motiverad skriftlig framställning hos förtroenderådet.

Rösträtt vid sammanträde utövas av närvarande medlemmar i förhållande till vars och ens hos föreningen anmälda aktieantal, dock att icke någon må vare sig för egna eller andras aktier rösta för mer än en tjugondedel av antalet vid stämman företrädde aktier.

Närvarande föreningsmedlem äger på grund av fullmakt utöva rösträtt för frånvarande medlem.

Fullmakt, som utfärdats för röstning vid bolagsstämma med bolaget, gäller jämväl såsom fullmakt för utövande av rösträtt vid föreningssammanträde.

§ 9.

Föreningssammanträde öppnas av förtroenderådets ordförande, varefter närvarande röstberättigade sig emellan välja ordförande för sammanträdet.

Val, så ock annan omröstning, sker öppet, därest icke sluten omröstning påyrkas av någon.

§ 10.

Till ordinarie sammanträdet har förtroenderådet att avlämna förvaltningsberättelse för det förflutna verksamhetsåret, vilken berättelse skall innehålla en kortfattad redogörelse för resultatet av bolagets verksamhet.

Dessutom skola å sagda sammanträde till behandling förekomma följande ärenden:

- 1) Fråga om ansvarsfrihet för förtroenderådet.
- 2) Val av förtroenderåd.
- 3) Val av revisorer jämte suppleanter.
- 4) Fråga om frivillig avgift till föreningen.
- 5) Ärenden, som förtroenderådet för prövning hänskjuter till sammanträdet.
- 6) Ärenden, som medlem önskar få å sammanträdet behandlat.

§ 11.

Kallelse till föreningssammanträde ävensom andra meddelanden till föreningsmedlemmarna bringas till medlemmarnas kännedom antingen genom annonser i lämpligt antal i och utom Stockholm utkommande tidningar eller ock genom särskilda försändelser med allmänna posten.

§ 12.

Ändring av dessa stadgar är giltig endast därest beslut därom fattas å ordinarie sammanträde och därvid biträdes av medlemmar, representerande minst två tredjedelar av hela antalet till föreningen anslutna aktier. Föreningens verksamhet skall upphöra, för den händelse beslut därom fattas å ordinarie sammanträde och därvid biträdes av medlemmar, representerande likaledes minst två tredjedelar av antalet till föreningen anslutna aktier.

II.

ENMANSBOLAG OCH
DOTTERBOLAG.

INLEDNING.

Aktiebolaget har visat sig vara ett ytterst användbart rättsinstitut i det moderna affärslivet. Våra största industriella, kommersiella och finansiella företag äro praktiskt taget alla gjutna i aktiebolagets form, men även bland helt små rörelser är aktiebolaget talrikt representerat. Icke blott rent privata utan även mer eller mindre under statens eller kommuners inflytande drivna företag betjäna sig av aktiebolagsformen. Denna har också kommit att spela rollen som instrument vid den starka utvecklingen av "koncernväsendet" under de sista decennierna.

Orsakerna till aktiebolagsformens användbarhet äro flera. För det första möjliggör aktiebolaget en hop-samling från olika håll av stora kapital, som i nutiden ofta äro en nödvändig förutsättning för en rationell och effektiv drift. Att aktiebolaget mer än andra företagsformer har förmåga att draga till sig kapital beror särskilt på att allmänheten kan i större eller mindre poster placera sina besparingar med chans till, eller åtminstone hopp om, förmånlig avkastning och utan risk att utöver insatsen ikläda sig något personligt ansvar. Den personliga ansvarsfriheten är också, för det andra, på det sättet en omedelbar orsak till aktiebolagsformens starka utbredning att en person eller ett företag, som vill driva en särskilt riskfylld rörelse, även om det ej är fråga om att från olika håll hopsamla kapital därför, gärna väljer aktiebolaget för att begränsa risken. För det tredje

slutligen kan aktiebolaget erbjuda vissa organisatoriska fördelar. Detta är särskilt fallet dels vid företagssammanslutningar och dels när stat eller kommun driver en rörelse som bör organiseras i mer affärsmässiga och smidiga former än den vanliga stats- eller kommunalverksamhetens.

Medan den förstnämnda egenskapen hos aktiebolaget utnyttjats för uppbyggande av en stor mängd betydande företag med vidsträckta aktieägarkretsar, ha de båda senare lett till ett allt vanligare bruk av s. k. *enmansbolag*. Ett enmansbolag föreligger när ett rättssubjekt — en fysisk eller juridisk person — ensam äger alla aktierna i ett aktiebolag (öppet eller genom bulvaner). En ensamföretagare ombildar exempelvis sin rörelse till aktiebolag, eller ett företag (aktiebolag) driver en filial i form av juridiskt särskilt aktiebolag. I företagssammanslutningar sammanföras ofta ett (eller flera) bolags samtliga aktier hos ett annat bolag (moderbolag). När stat eller kommun driver rörelse i aktiebolagsform, ligger det nära till hands att det, åtminstone reellt, blir ett enmansbolag¹.

Den fråga som i det följande skall behandlas är om och i vad mån rättsordningen tillåter dylika enmansbolag samt vilka rättsliga följder som inträda när ett enmansbolag faktiskt, öppet eller förtäckt, föreligger. I samband därmed skall också något beröras vissa frågor som uppkomma när ett rättssubjekt äger icke alla men ett dominerande antal aktier i ett bolag. Det kan nämligen tänkas att, liksom aktiernas sammandragning på en hand har vissa följder för de aktierättsliga reglernas tillämpning på förhållanden mellan bolaget och den ende aktieägaren liksom på förhållandet utåt, även en enda persons innehav av en alldeles överväldigande

¹ Om enmansbolagets praktiska användningssätt se Griebel s. 176 ff, Weindel s. 22 f, Feine s. 436 ff.

aktiemajoritet kan ha liknande verkningar². Ur praktisk synpunkt är det av särskilt intresse att få klargjort om några olika regler inträda i det fall att man icke anordnar ett egentligt enmansbolag utan låter några enstaka aktier komma i händerna på andra personer. Då enmansbolag och närstående förhållanden som redan antytts äro vanliga inom koncernväsendet, vilket bygger på det ena bolagets behärskning av det andra genom aktieinnehav (moder- och dotterbolag samt ytterligare utbyggningar av systemet genom "dotterdotterbolag" o. s. v. samt bolag med ömsesidigt aktieinnehav), kommer utredningen att beröra vissa för koncernförhållandena viktiga frågor.

² Weindel s. 4.

I.

RÄTTSORDNINGENS ALLMÄNNA STÄLLNING TILL ENMANSBOLAG.

1. Utländsk rätt.

Olika länders rättssystem intaga olika ståndpunkter ifråga om enmansbolagets rättsliga erkännande.

En första grupp av rättssystem äro sådana som över huvud förneka möjligheten av ett enmansbolags existens. Denna ståndpunkt företrädes skarpast av fransk rätt. För fransmannens formallogiska uppfattning är enmansbolaget en *contradictio in adjecto*, en logisk omöjlighet. Om antalet aktieägare nedgår under det i lagen föreskrivna minium, sju, har detta visserligen blott till följd att tvångslikvidation kan, efter viss tid, inträda. Men om aktieägarantalet nedgår under *två*, upphör eo ipso bolaget att existera såsom bolag, ty ett bolag förutsätter begreppsligen flera delägare. "Le bon sens proteste contre l'idée d'une société formée d'une seule personne"³.

En andra grupp av rättssystem utgöres av dem enligt vilka aktieägarna skola vara flera men ett nedgående av aktieägarnas antal under det föreskrivna, kanske ända ned till en, icke eo ipso medför bolagets för-

³ Gégout n:r 63, 64. Se också Bastian s. 5 ff. Sistnämnde författare är t. o. m. inne på tankegången att enmansbolaget strider mot "l'ordre public". Därför kan, menar han, ett tyskt eller italienskt enmansbolag icke tillåtas att verka i Frankrike, ehuru tyska och italienska bolag eljest få göra det om de upprättas i enlighet med sitt lands lag. — Rosset s. 275 synes däremot utgå från att ett enmansbolag kan bestå såsom särskilt rättssubjekt; jfr även not 39 nedan.

svinnande utan endast är *upplösningsgrund*. Denna ståndpunkt rymmer flera nyanser ifråga om tid då upplösningstvang inträder, påföljderna av upplösningsskyldighetens åsidosättande, möjligheten att rädda bolaget genom att åter sprida aktierna på flera händer o. s. v. Till denna grupp höra bl. a. Norge⁴, Finland⁵ och Sverige⁶. Enligt huvudregeln i danska lagen 59 § hör även Danmark hit, men *vissa* rättssubjekt kunna där enligt uttryckligt stadgande äga samtliga aktierna i ett bolag⁷. I Schweiz synes frågan enligt gällande rätt vara något oklar. I doktrinen har sagts att icke en tillfällig förening av alla aktierna på en hand är upplösningsgrund men väl en bestående, försåvitt den medför omöjlighet för redovisning och decharge⁸. Praxis har emellertid gått i annan riktning och icke ansett ens en stadigvarande förening av aktierna på en hand vara upplösningsgrund⁹; därmed står praxis på den ståndpunkt som omfattas av den i det följande berörda tredje gruppen av rättssystem. 1928 års förslag¹⁰ (624 §) åter stadgar att om antalet aktieägare nedgår under tre, så kan domaren på begäran av aktieägare eller fordringsägare sätta bolaget i likvidation, därest ej antalet aktieägare inom viss tid åter uppgår till tre¹¹.

En tredje grupp består av de rättssystem som visserligen fordra flera personer för att *stifta* ett bolag men tillåta att antalet aktieägare därefter nedgår till en utan att detta är upplösningsgrund. På gränsen mellan denna grupp och den föregående står England, vars lag

⁴ 74 §, jfr Augdahl s. 245.

⁵ Närmare upplysningar hos Cederberg.

⁶ Se nedan s. 75 ff.

⁷ Se nedan vid not 18.

⁸ Bachmann § 664 Anm. 3.

⁹ Hänvisningar hos Friedländer s. 126 f, Cederberg s. 113 not 2.

¹⁰ Om detta förslag se Curti: Aktiengesellschaft und Holdinggesellschaft in der Schweiz (1930).

¹¹ Om andra till denna grupp hörande rättssystem se Hallstein s. 356.

(Companies Act 1929 sect. 168) visserligen har den bestämmelsen att domstolen må upplösa ett bolag, om antalet aktieägare nedgår under sju, men vars rättskipning uttryckligen godkänner bulvaner såsom aktieägare¹². Inom gruppen faller i övrigt framför allt Tyskland, där aktiernas förening på en ägares hand icke utgör upplösningsgrund och enmansbolaget sålunda, bortsett från reglerna om bolags bildande, har fritt spelrum¹³. Samma ställning som tysk rätt intar österrikisk¹⁴ och amerikansk¹⁵ rätt.

Slutligen ha enstaka lagstiftningar tagit steget fullt ut och medgivit grundande av aktiebolag eller liknande bolag med begränsat ansvar genom en enda person. Detta är fallet i Liechtenstein¹⁶ samt den i flera avseenden med säregna rättsregler utrustade amerikanska staten Iowa¹⁷. Delvis kan även Danmark hänföras hit, nämligen så till vida att aktiebolag där torde kunna bildas av ett rättssubjekt, om detta rättssubjekt är danska staten, dansk kommun eller danskt aktiebolag eller kommanditaktiebolag¹⁸.

¹² Palmer s. 51, 394. Jfr även not 42 nedan om Cederbergs åsikt.

¹³ Friedländer s. 124 f., Zeitschrift für Handelsrecht Bd 89 s. 218, Staub § 179 Anm. 20a. I 1930 och 1931 års förslag fastslås uttryckligen att aktiernas förening på en persons hand icke är upplösningsgrund, 178 resp. 177 §. — Även i Tyskland har dock vissa författare opponerat mot möjligheten av enmansbolagets existens; (Gierke, Feine m .fl., se hänvisningar hos Weindel s. 7.)

¹⁴ Wieland s. 388.

¹⁵ Seager and Gulich: Trust and corporation problems (1929) s. 37, Ballantine § 257.

¹⁶ Bolagslagen av 1925, art. 637—648, reglerar utförligt enmansbolaget såsom ett särskilt institut; se ZHR 89 (1926) s. 218.

¹⁷ Seager and Gulich a. st.

¹⁸ Detta framgår icke direkt av lagen men anses gälla på grund av att 9 § säger att regeln om minst tre aktieägare i aktiebolag icke gäller om samtliga aktierna ägas av något av nämnda rättssubjekt, se Krenchel s. 30.

2. Svensk rätt.

Den svenska rätten faller som redan nämnts inom den andra av ovan angivna grupper. Stiftare av aktiebolag skola vara minst fem (§ 4). Var och en av dem måste teckna minst en aktie (§ 10). Kravet på fem aktieägare uppehålles även i fortsättningen på det sättet att enligt 97 § 2) bolaget skall träda i likvidation, "då antalet aktieägare nedgått under fem och tillräckligt antal aktieägare ej inom tre månader inträtt". Denna bestämmelse går tillbaka till 1895 års aktiebolagslag, vars 54 § bestämde att bolaget, om antalet aktieägare nedgått under fem och ej inom tre månader tillräckligt antal aktieägare inträtt, skulle upplösas och likvidation verkställas. I motiven till 1895 års lag¹⁹ förekommer följande passus: "Av aktiebolagets uppgift och konstruktion följer, att delägarnes antal ej får vara för ringa". Bakom denna fras torde dölja sig följande två tankegångar. Den ena — som i motivuttalandet närmast fått sitt uttryck i påståendet att aktiebolagets *konstruktion* fordrade flera ägare — är säkerligen i släkt med Hagströmers åsikt, som han uttrycker mycket tillspetsat på s. 288. Det kan, säger han, svårligen påstås, att ett aktiebolag fortbestår efter en förening av alla aktierna på en hand. "Vi veta icke någon definition, som slår in på det förhållande, som då inträder". Meningen torde vara att ett aktiebolag logiskt *måste* bestå av flera delägare d. v. s. samma tanke som präglar den franska doktrinen betraktelsesätt²⁰.

För modern juridisk åskådning är ett dylikt sätt att resonera främmande. Att ett aktiebolag måste ha flera delägare är icke skrivet i stjärnorna. "Sunda förnuftet" kan mycket väl förlika sig med enmansbolagets idé, kanske till och med finna enmansbolaget påkallat av

¹⁹ Sid. III.

²⁰ Se ovan s. 72.

praktiska behov. Passar den definition på aktiebolag man uppställt icke in på enmansbolaget behöver det icke vara annat än ett belägg för den gamla satsen *omnis definitio periculosa est*. För den som ser det väsentliga i aktiebolagsinstitutet däri att det medger en ansvarighetsbegränsning, vars komplement är att en särskild bolagsförmögenhet enligt vissa regler utsöndras från aktieägarnas privata förmögenhet för att tjäna ford-ringsägarna till säkerhet och till ersättning för den personliga ansvarigheten²¹, är det mycket lätt att tänka sig ett aktiebolag i enmansbolagets form²². En annan sak är att enmansbolagets inpassande i positiva lag-regler, som utgå från normalfallet flera aktieägare²³, kan vålla svårigheter. Som den följande utredningen skall försöka visa äro dessa svårigheter emellertid icke av oöverkomlig art²⁴.

Den andra tankegång, som kan antagas ligga bakom det ovan citerade motivuttalandet och däri uttryckts med satsen att av aktiebolagets *uppgift* följer, att det bör ha flera delägare, torde gå ut på att aktiebolagsfor-men av praktiska skäl ej bör kunna användas för en-mansbolag.

Kommitténs mening att aktiebolagets uppgift kräver flera delägare torde ha sina rottrådar i den under aktie-bolagsrättens tidigare historia allt som oftast fram-

²¹ Se härtill i svensk litteratur Karlgren Juridiska personer jämförd med Nial i SvJT 1931 s. 28 f. Se även Cederberg s. III f., Wierland s. 391.

²² Utländska språk ha vanligen i benämningen på bolag något som direkt tyder på ett flertal personer: Gesellschaft, société company, selskap. Detta kan otvivelaktigt bidra till obenägenheten att acceptera enmansbolaget. Denna språkliga svårighet är för oss svenskar vida mindre, då ordet bolag i och för sig knappast lika markerat pekar på ett flerhetsförhållande.

²³ Jfr Gégout n:r 63 och 64, Brodmann s. 485.

²⁴ Dessa svårigheter kunna framför allt icke åberopas såsom ett avgörande skäl mot en *lagstiftning* som erkänner enmansbolaget. Befinnes enmansbolaget ur praktiska synpunkter vara ett önskvärt institut, torde det ingalunda vara omöjligt att utforma lämpliga lagregler rörande detsamma.

trädande uppfattningen, att aktiebolagsformen är ett undantag från vanliga förmögenhetsrättsliga regler, nästan en abnormitet, och att den därför endast bör tillåtas i fall då det med hänsyn till ett företags storlek och allmänna betydelse är nödvändigt att hopsamla kapital från en större krets av personer²⁵. Denna uppfattning avsatte praktiska konsekvenser såtillvida, att regeringen vid prövning av sanktionsfrågorna under någon tid uppställde krav på att företaget "öppnade någon ny industrigren eller av annan anledning kunde anses böra för det allmänna bästa befordras, eller att detsamma till följd av kapitalets betydlighet eller med hänsikt till osäkerheten av utgången förutsatte medverkan av ett mycket stort antal delägare"²⁶. Snart upphörde emellertid regeringen med prövningen i detta avseende, delvis väl på grund av de praktiska svårigheter, som aktiebolagens starkt växande antal skulle ha lagt i vägen för en sådan prövning i varje fall. Ehuru aktiebolagsformen därigenom kom att stå öppen för alla lovliga företag och sålunda ej längre reserverades för företag av allmännare intresse eller större omfattning, ansågo tydligen stiftarna av 1895 års lag fortfarande ak-

²⁵ Särskilt belysande för denna uppfattning är en del uttalanden under förarbetena till 1848 års lag och under tiden närmast efter lagens antagande. Se Hagströmer s. 141 ff. HD:s majoritet yttrade sålunda vid granskningen av det inom JD uppgjorda lagförslaget, att sanktion endast borde komma i fråga, "där bolagets verksamhet vore av vidsträckt beskaffenhet, för det allmänna bästa förtjänade att befordras eller enbart genom flere och större krafter förening kunde tillvägabringas. — I Ridderskapet och Adeln påkallades särskilt förskrift, att aktiebolag endast finge bildas för företag, som överstego enskildas förmåga. Se också K. M:s yttrande (Bil. 4 Riksståndens prot. v. 1850—51 års riksdag, 3 saml. mem. n:r 6), vari sägs att det viktiga prerogativ, som genom aktiebolagslagen förlänades och som rätteligen vore att betrakta såsom ett från allmänna regler om gälds betalning medgivet undantag, förutsatte företag och affärer i stort etc.

²⁶ Hagströmer s. 144 f. Märk särskilt K. res. ²³/₁₁ 1852, där sanktion vägrades enär ifrågavarande bolag, vars aktieägares antal skulle vara inskränkt till fem, lämpligen kunde hänföras till den art, som avses i 15 kap. handelsbalken.

tiebolagsinstitutet i princip böra begränsas till företag av den omfattning, att de fordrade flera delägare, vilket nu i och med att man övergått till normativsystemet icke behövde bli föremål för en särskild undersökning i varje fall utan åstadkoms genom bestämmelsen om minst fem aktieägare²⁷.

Det lär nu knappast kunna bestridas att aktiebolaget ej lämpar sig för allt för små företag. Anledningen härtill är — förutom den omständliga procedur, som måste iakttagas särskilt vid bolagets stiftande — givetvis den, att aktiebolaget såsom sin enda kreditbas har sitt aktiekapital och att denna kreditbas i allmänt, främst i kreditgivares intresse, ej bör vara alltför ringa²⁸. Men detta har ju i varje fall intet nödvändigt *logiskt* samband med frågan om aktieägarnas antal; det åsyftade resultatet nås ju genom att, som 2 § aktiebolagslagen (1895 års lags 3 §) gör, fixera visst minimum för *aktiekapitalet*. Att lagstiftaren härvid blott letts av önskan att förhindra en alltför obetydlig kreditbas och icke avsett att reservera aktiebolagsformen för sådana företag som överstiga den enskildes ekonomiska förmåga framgår av minimibeloppets låghet, 5,000 kronor. Först om det visar sig att garantierna för aktiekapitalets bestånd förminskas genom att alla aktierna förenas på en hand, så kan det bli tal om att ur *denna* synpunkt uppställa kravet på flera aktieägare²⁹.

Det kan måhända sägas att i ett normalt aktiebolag med flera delägare risken för aktiekapitalets underminering är mindre än i ett enmansbolag på grund av ömsesidig kontroll och varje delägars eventuella ansvar³⁰.

²⁷ Karlgren: Stiftelseurkund s. 14 not 22.

²⁸ Jfr 1890 års motiv s. 109 f.

²⁹ Jfr Cederberg s. 112.

³⁰ Wieland s. 389. — Från denna utgångspunkt har man stundom dragit den konsekvensen att det räcker med en aktieägare om denne är ett kollektivt rättssubjekt, såsom stat, kommun, annat aktiebolag. Så danska lagen 9 §, se därtill Krenchel s. 60.

Att denna synpunkt emellertid knappast kan tillerkännas alltför stor betydelse som argument mot enmansbolaget är tydligt, om man tar hänsyn till hur litet en föreskrift om att det måste finnas flera aktieägare i realiteten betyder. Det är inte svårt för en person, som förvärvat alla aktierna i ett bolag, att finna fyra personer, villiga att ställa sig såsom ägare av var sin aktie och i denna egenskap dansa efter den förstes pipa. Ett moderbolag kan t. ex. som aktieägare i dotterbolaget insätta sina egna styrelseledamöter eller andra funktionärer. Även om i dessa fall föreligger bulvanskap kan detta vara omöjligt att bevisa. Dessutom kan man mycket väl tänka sig fall då bulvanförhållande ej kan sägas vara förhanden men de fyra aktieägarna likväl faktiskt alldeles sakna inflytande och kontrollmöjligheter.

Några andra verkligt bärande skäl för enmansbolagets undertryckande lära knappast kunna påvisas. Då institutet å andra sidan synes motsvara ett praktiskt behov, varom såväl de i Sverige talrikt förekommande öppna eller förtäckta enmansbolagen som erfarenheterna från många andra länder, däribland så ekonomiskt betydande som U. S. A., England och Tyskland vittna, så kan det väl ifrågasättas om ej institutet borde erkännas. Huruvida man med hänsyn till stiftaransvarets betydelse vågar minska stiftarnas antal kan väl vara tveksamt, åtminstone där ej stat eller kommun är stiftare (jämför dansk rätt). Men i likhet med vad som gäller i tysk rätt borde måhända den regeln införas att aktiernas förening på en ägares hand ej är upplösningssgrund. Därigenom skulle man i varje fall vinna den icke föraktliga, under förarbetena till den liechtensteinska lagen framhävda³¹, förmånen att undanröja

³¹ ZHR 89 s. 223.

lagkringgående genom bulvaner o. d.³². Stannar man för att söka i fortsättningen undertrycka enmansbolaget genom lagregler, upprullas det svåra problemet hur dessa skola kunna göras något så när effektiva, en fråga som här ej skall beröras.

³² Jfr även Wieland hos Curti Aktiengesellschaft und Holdinggesellschaft in der Schweiz (1930) s. 171.

II.

ENMANSBOLAGS OCH DOTTERBOLAGS RÄTTSFÖRHÅLLANDEN.

1. Bolagets bildande.

Om en person *stiftar* ett aktiebolag med hjälp av fyra personer, vilka stå helt under hans inflytande på så sätt att de kunna kallas för hans bulvaner, äro dessa fyra personer trots bulvanskapet utan tvivel att beteckna såsom verkliga stiftare. Meningen med transaktionen är ju icke att göra en skenbildning, utan de fyra skola verkligen fungera såsom stiftare och vidtaga därför erforderliga åtgärder. Det är också klart att de skola (åtminstone utåt) bära det juridiska stiftaransvaret. Att de enligt avtal eller på grund av andra omständigheter kunna av annan person påräkna ekonomisk ersättning för sina åtgärder och för vad de få lägga ut upphäver icke deras karaktär av verkliga stiftare, lika litet som en borgensman upphör att vara verklig borgensman på den grund att han från något håll är tillförsäkrad ersättning för vad han kan komma att betala i anledning av sin borgensförbindelse³³. Alldeles detsamma gäller beträffande den *aktieteckning* vederbörande göra. Den är ingen skenrättshandling, och den omständigheten att en annan person utfäst sig att svara för inbetalningen av de tecknade aktierna betager dem icke egenskapen av tecknare, som äro gentemot bolaget (och eventuellt dess borgenärer) ansvariga för fullgörande av

³³ Griebel s. 4 f.

den genom teckningen åtaga betalningsskyldigheten. Stiftelseprocedurens giltighet beröres sålunda icke av att de fyra i förhållande till den femte äro osjälvständiga. Den omständigheten att de *såsom aktieägare* bli bulvaner påverkar icke heller bolagsbildningen. Ända till och med att beslut om bolagets bildande fattas på konstituerande stämma uppträda de nämligen blott i egenskap av stiftare och tecknare.

Av det sagda följer att ett moderbolag kan bilda ett nytt aktiebolag under medverkan av andra dotterbolag såsom stiftare³⁴.

I ett avseende kan det emellertid ifrågasättas om icke bulvanförhållandet måste beaktas, nämligen i det fall att den för vilken de äro bulvaner skulle såsom ende verkliga aktieägaren å bolagets vägnar mot dem göra stiftaransvaret enligt 24 § gällande och fordra skadestånd till bolaget t. ex. för att apportegendom varit övervärderad och stiftarna lämnat oriktiga uppgifter där-om. Det skulle icke vara tillfredsställande att huvudmannen, som är själen i hela förfarandet, kunde bereda sig en vinst på dylikt sätt, men frågan är hur det tekniskt skall förebyggas. Man kan resonera som så att bolaget icke förvärvar något anspråk på skadestånd, eftersom den som reellt innehar alla aktierna är i ond tro, ja t. o. m. upphovsman till skadan³⁵. Detta är nog riktigt. Men man får vara försiktig med räckvidden av detta resonemang. Det får icke utsträckas så långt att invändningen kan göras gällande mot bolaget så snart blott en majoritet av aktieägare var i ond tro³⁶. Stiftaransvaret är nämligen givetvis en grundpelare i lagens system av skyddsregler mot osunda bolagsbildningar, och ansvaret enligt 24 § bör lända alla aktieteck-

³⁴ Griebel s. 8.

³⁵ Griebel s. 5 menar att man kan mot hans å bolagets vägnar väckta talan göra en *exceptio doli*.

³⁶ Om verkan av aktieägares onda tro i andra fall se nedan s. 117 ff.

narna till skydd. Om *någon* av dem är i god tro, så bör invändningen därför icke kunna göras gällande mot bolaget³⁷. Detta lär icke heller kunna ske om någon aktie senare kommit i händerna på en godtroende aktieägare. Enligt 24 § 2 stycket är uppgörelse mellan bolaget och stiftare angående den senare i sådan egenskap åliggande skadeståndsansvar icke bindande för bolaget; lika litet bör senare godtroende aktieägare vara bunden av ond tro hos tidigare aktieägare. Har talan ej anställts innan två år förflutit från bolagets registrering, äro stiftarna enligt 89 § 2 stycket fria från skadeståndsskyldighet mot bolaget där ej kriminellt förfarande föreligger; ej heller bolagets konkursbo kan efter denna tid väcka talan, 90 § 2 stycket³⁸.

2. Rättsförhållandena efter bolagets bildande.

A. Likvidationstvänet och det personliga ansvaret enligt 97 § 2 mom. och 101 §.

Ett enmansbolag kan uppkomma antingen genom att alla aktierna från början ägas av en person (och stiftar-

³⁷ Man kunde också tänka sig den lösningen att talan skulle ogillas om ej minst den minoritet som enligt 89 § erfordras för rätt att föra talan mot stiftare ($\frac{1}{5}$ av aktiekapitalet) var i god tro. Däremot kan dock invändas att den angivna minoriteten framträder blott som ett organ: talan föres ju å bolagets vägnar, och för att stiftare skall trots 24 §:ens regler frikännas från ansvar bör förhållandet vara det att *ingen* godtroende delägare i bolaget lider skada. En annan sak är att möjligheten att utkräva stiftaransvaret ej står öppen för varje aktieägare.

³⁸ Den praktiska betydelsen av den nu diskuterade frågan är beroende av dels hur vidsträckt stiftaransvaret enligt 24 § är och dels i vad mån regressrätt mellan stiftare föreligger. I förra avseendet skulle enligt Skarstedt s. 52 gälla, att skadeståndsskyldighet föreligger blott om stiftarna i de för konstituerande stämman framlagda handlingarna *mot bättre vetande* lämnat oriktig uppgift angående apportegendom eller särskild förmån åt stiftare eller annan. Denna tolkning strider emellertid både mot lagens formulering och dess av förarbetena framgående mening. Lagrådet, vars formulering av stadgandet blev den slutligt antagna, framhöll uttryckligen, att stiftarna borde anses ha garanterat riktigheten av sina uppgifter, se NJA II

na alltså, ehuru de efter vad förut utvecklats äro verkliga stiftare, aldrig bli verkliga aktieägare) eller genom att aktierna senare komma i händerna på en och samma person.

Som sagt intar vår aktiebolagslag principiellt en avvisande hållning gentemot enmansbolaget. 97 § 2 hindrar emellertid ej helt och hållet förekomsten av enmansbolag, vilket framgår av en närmare granskning av innebörden i och effektiviteten av lagrummet. Enligt detsamma har bolaget en respittid på tre månader sedan aktieägarnas antal nedgått under fem innan skyldighet att gå i likvidation inträder³⁹. Efter lagens ord skulle likvidationstvång föreligga så snart antalet aktieägare under tre månader i sträck understigit fem. (Det är här fråga om verklig äganderätt till aktierna. Att en tidigare aktieägare, som t. ex. sålt sina aktier, fortfarande kvarstår i aktieboken, innebär icke att han är att räkna såsom aktieägare. Omvänt torde det icke krävas

1910 nr 14 s. 33 ff, och inom lagutskottet (utl. nr 44) hänvisades till lagrådets mening. På grund härav och med hänsyn till lagens kategoriska formulering synes den vara att tolka så att stiftarna obetingat svara för riktigheten av sina ifrågavarande uppgifter. Så även Söderström: Styrelse och likvidatorer i aktiebolag (1930) s. 15. Skulle man anse detta alltför strängt kan man väl så länge lagen gäller likväl icke rimligen fria stiftare som gjort sig skyldig till vårdslöshet.

Beträffande så frågan om stiftares regressrätt mot medstiftare, anses svensk rätt i allmänhet stå på den ståndpunkten att regressrätt vid skadestånd på grund av rättsstridig handling icke föreligger, NJA 1918 s. 139, NJA II 1924 nr 6 s. 367, 372, Björling Lärobok i civilrätt (6 uppl. 1930) s. 203. Denna ståndpunkt torde såsom anti-kverad vara mogen att överges när som helst. I all synnerhet förefaller det för modern uppfattning orimligt att den som allenast gjort sig skyldig till vårdslöshet icke skall ha regressrätt mot den som uppsåtligt förorsakat skadan. Och där en person ansvarar utan egen skuld torde väl en domstol knappast förvägra honom regressrätt mot den som uppsåtligt eller vårdslöst förorsakat skadan. Denna allmänna fråga kan ej närmare behandlas här.

³⁹ Det är endast fråga om skyldighet att träda i likvidation, ej om en ipso jure inträdande upplösning. Jfr Cederberg passim, särskilt s. 106 f. med vidare hänvisningar. — Karlgren Juridiska personer s. 131 yttrar sig på ett sätt som tyder på en annan uppfattning; yttrandet är dock knapphändigt och oklart. Den franska uppfatt-

att ny aktieägare införts i aktieboken såsom aktieägare före de tre månadernas utgång. Införing i aktieboken kan nämligen icke anses innebära mera än en legitimation⁴⁰.) D. v. s. det skulle icke hjälpa att aktieägarnas antal sedermera åter uppgår till eller överstiger fem; likvidationsskyldigheten skulle allt fortfarande åligga bolaget, (och kunna av aktieägare eller styrelseledamot uttvingas enligt 102 §) och därmed skulle också det personliga ansvaret enligt 101 § föreligga för alla efter likvidationsskyldighetens inträde uppkommande förbindelser. En sådan bokstavstolkning av lagen medför emellertid så hårda och opraktiska resultat att den icke synes böra accepteras. Har antalet aktieägare redan när ansökan enligt 102 § prövas åter uppgått till minst fem, synes ansökningen, som då saknar reellt fog, icke böra bifallas⁴¹, och icke heller bör personligt ansvar enligt 101 § föreligga för skulder som uppstå efter det antalet aktieägare åter uppgått till fem.

ningen är att ett bolag ipso jure upphör att existera som bolag, om alla aktierna samlas på en hand, Bastian s. 5 ff med hänvisningar. Detta sammanhänger med de begreppsjuridiska utgångspunkterna för den franska inställningen till enmansbolag, nämligen att det logiskt ej kan existera ett bolag om det ej finns minst två delägare. Se ovan s. 72. Konsekvensen därav blir ju att bolaget försvinner när alla aktierna komma på en hand. Regeln att bolaget upphör ipso jure leder till en massa svåra komplikationer särskilt för det fall att den ensamme aktieägaren säljer (pantsätter) aktier eller faktiskt fortsätter bolaget som ett vanligt bolag och därvid träder i beröring med personer som icke känna till den inträffade upplösningen. Här om Bastian s. 34 ff. För övrigt bereder även förfarandet vid en öppen upplösning på ifrågavarande sätt en hel del bryderi för fransmännen. Bastian s. 18 ff. I själva verket är det begreppsmässiga konsekventmakeriet att bolaget "försvinner" när det blott finns en aktieägare endast skenbart upprätthållet. De rättssatser som man antager gälla innebära nämligen att bolagets tillgångar fortfarande svara för dess skulder och att dessa icke omedelbart övergå på aktieägaren personligen. I verkligheten är det sålunda fråga om icke att bolaget (och bolagsförmögenheten) omedelbart "försvinner" utan att det träder i likvidation.

⁴⁰ Nial Aktiebrev s. 59.

⁴¹ De lege ferenda bör man nog gå än längre och öppna möjlighet för bolaget att efter det ansökningen gjorts inom viss tid uppbringa aktieägareantalet till lagens minimum.

För framtvingande av likvidation i ett existerande enmansbolag stå inga *direkta tvångsmedel* till buds. 102 § säger visserligen, att om sådant förhållande inträffar, som enligt 97 § 1)—4) påkallar likvidation (d. v. s. här att aktieägarnas antal nedgått under fem och ej tillräckligt antal nya aktieägare inom tre månader inträtt), rätten kan förklara, att bolaget skall träda i likvidation. Detta kan emellertid blott ske "på ansökan av aktieägare eller styrelseledamot". Någon sådan ansökan behöver ju ett enmansbolag ej befara. Endast ett *indirekt* tvångsmedel till likvidation finns, nämligen det nyss omnämnda personliga ansvaret enligt 101 §. Om bolaget ej utser likvidator inom tremånadersfristen "svare de, som med vetskap om förhållandet deltagar i beslut om fortsättandet av bolagets verksamhet eller handla å dess vägnar, för uppkommande förbindelser, en för alla och alla för en, såsom för egen skuld". I fråga om effektiviteten av denna bestämmelse kan följande sägas. Det kan för det första synas som om bestämmelsen vid enmansbolag skulle vara helt illusorisk på den grund att något formligt *beslut* rörande bolagets fortsättande ej behöver och ej brukar fattas, samt att till styrelse eller firmatecknare kan utses insolventa personer. Säkerligen bör emellertid lagen tolkas så att även ett *indirekt* beslut om bolagets fortsättande räcker, såsom tillsättande av styrelse, beslut om nya avtal o. d. Och vid enmansbolag borde man rent av kunna presumera att dylika beslut föreligga, eftersom det framstår såsom osannolikt att styrelsen handlar utan den ende aktieägarens begivande. Vanligast är emellertid att enmansbolaget bemanteras på det sättet att (minst) fyra andra personer ställas såsom innehavare av en eller annan aktie var. En praktiskt synnerligen viktig fråga är om och i vilken mån man därigenom kan undgå likvidationsskyldigheten och det i 101 § stadgade personliga gäldsansvaret.

Otvivelaktigt är naturligtvis först att ingen likvida-

tionsskyldighet och intet ansvar enligt 101 § föreligger om de fyra äro verkliga självständiga aktieägare, detta icke ens om deras inflytande är utan betydelse (om t. ex. bolagsordningen innehåller föreskrift att den i 79 § 4) stadgade röstbegränsningen icke gäller) och även om de faktiskt icke taga någon som helst del i förvaltningen.

Tvivelaktig är däremot frågan för det fall att de fyra endast till skenet äro aktieägare, eller där de visserligen juridiskt äro aktieägare men på grund av obligationsrättsliga förpliktelser eller faktiska förhållanden intaga en sådan ställning till den dominerande aktieägaren att de kunna sägas vara hans redskap, "bulvaner".

Vad först rena skenaktieägare beträffar så kan det efter min mening icke råda något tvivel om att stadgandet i 97 § 2 mom. är tillämpligt. En skenaktieägare är icke någon aktieägare, utan här är den dominerande aktieägaren den ende verkliga aktieägaren⁴². Det föreligger därför vad man kan kalla ett *förtäckt* enmansbolag i motsats till ett öppet, där förhållandet på intet sätt fördolts.

Om däremot de fyra äro juridiskt ägare till aktierna, torde ett förhållande enligt 97 § 2 mom. icke föreligga på den grund att de fyra allenast äro fiduciariska ägare, obligationsrättsligt förpliktade att på anfordran överlåta aktierna till den dominerande aktieägare, eller eljest genom juridiska förpliktelser eller ekonomiskt beroende så underkastade hans vilja att de äro att beteckna som hans redskap. När man oaktat deras beroende ställning erkänner dem som verkliga aktieägare, kan

⁴² Annorlunda till synes Cederberg s. 108 f, som förklarar att "lagen giver intet stöd för antagandet att bolagsman för att i lagens mening gälla såsom sådan bör vara verklig ägare av aktierna. Lagen gör ingen skillnad mellan verklig och formell aktieägare". Cederberg har ej skilt mellan skenaktieägare och fiduciariska aktieägare (resp. andra som juridiskt äro aktieägare men stå i bulvanställning). Måhända har han trots uttryckssättet närmast tänkt på de senare.

man icke gärna tillämpa en rättsregel, som förutsätter att de icke äro aktieägare⁴³.

Naturligtvis är det ofta mycket svårt att avgöra om en person är juridisk aktieägare eller ej. Men den frågan är ej speciell för avgörandet om tillämpligheten av 97 § 2 mom., 101 och 102 §§ utan kan också uppkomma i rent civilrättsliga äganderättstvister, t. ex. mellan den dominerande aktieägaren och hans "bulvaner", eller än lättare mellan den förre och de senares borgenärer vid konkurs eller utmätning⁴⁴, vidare i det fall att bulvanen säljer aktierna och köparen icke kan åberopa godtrosförvärv. Denna allmänna fråga när äganderätt skall anses föreligga och när blott skenäganderätt är förhanden kan ej närmare behandlas här.

Enligt svensk rätt kan sålunda ett enmansbolag faktiskt bestå. Under viss tid kan det framträda öppet som enmansbolag utan någon särskild påföljd. I övrigt kan det lätt maskeras, så att likvidationsskyldigheten och det personliga gäldsansvaret faktiskt icke komma på fråga⁴⁵. Vidare bör tilläggas att ett enmansbolag kan verka och den ensamme aktieägaren likväl undgå per-

⁴³ En annan sak är att man kan fränkänna en bulvan rösträtt i fall där bulvanförhållandet etablerats för att kringgå en regel som syftar till att förhindra huvudmannen från att utöva inflytande i bolaget; jfr Nial Bolagsstämmobeslut s. 19.

⁴⁴ Vid dylika äganderättstvister kan det bli avgörande huruvida aktiebrev avlämnats till "bulvanen" eller ej; jfr härtill Nial Aktiebrev s. 63 ff, Hult i TfR 1931 s. 419 f, Nial i TfR 1932 s. 287 not 5, lagberedningens förslag till lag om skuldebrev m. m. 22 § och motiven därtill s. 95 ff. Detta är emellertid ett särskilt krav för att överlåtelserna skall stå sig mot överlåtarens borgenärer. Äganderätt i den mening som har betydelse för tillämpningen av de nyss angivna §§ i aktiebolagslagen kan föreligga utan tradition, liksom å andra sidan tradition naturligtvis icke är tillräcklig för att verklig äganderätt skall anses föreligga, ehuru den givetvis har sin betydelse i bevisavseende.

⁴⁵ Söderström; Styrelse och likvidatorer i aktiebolag (1930) s. 90 betecknar 97 § 2 mom. som en "död bokstav". "Till och med i de fall där även formellt och alldeles öppet antalet aktieägare understi-

sonligt ansvar genom att vid varje avtal med tredje man inrycka klausul därom; av naturliga skäl kan detta dock icke gärna praktiseras i större omfattning. Slutligen bör också framhållas, att enmansbolag kan användas där den ensamme aktieägaren icke har något emot att stå det personliga ansvaret i händelse bolaget blir insolvent. Hans syfte med enmansbolaget har då varit något annat än att begränsa ansvarigheten^{45a}. Fallet kan särskilt tänkas förekomma om stat eller kommun driver viss rörelse i aktiebolagsform icke för att därigenom begränsa sitt ansvar utan för att vinna den smidigare och mera affärsmässiga organisation som vinnes genom aktiebolagsformen.

När nu ett enmansbolag, öppet eller förtäckt, faktiskt föreligger, innebär det att bolagsförmögenheten fortfarande kvarstår såsom tillhörig ett särskilt rättssubjekt och såsom "ansvarig" för bolagets skulder, samt att bolagsverksamheten kan fortsätta i huvudsakligen samma former som förut. Då vår aktiebolagsrätt är uppbyggd med tanke på det normala fallet att det finns flera aktieägare, ger enmansbolaget upphov till en hel del speciella frågor, varav några mera betydelsefulla skola behandlas i det följande. Vissa av dessa frågor hänföra sig till det inre förhållandet i bolaget, dess organ och förvaltning m. m. Andra frågor beröra förhållandena i övrigt mellan bolaget och den ende aktieägaren utanför bolagsförhållandet. Slutligen föreligga en rad problem med avseende på förhållandet utåt till tredje man, till staten m. m. I vissa fall uppkomma liknande problem för det fall att ett rättssubjekt äger ej alla men större delen av aktierna i ett bolag.

ger fem, fäster ingen någon vikt vid saken." — Det är sant att enmansbolag äro vanliga. Men av den föregående utredningen i texten lär framgå att det ingalunda är motiverat att alldeles underlåta "fästa någon vikt vid" att antalet aktieägare nedgått under fem.

^{45a} Skatterättsliga hänsyn kunna, i synnerhet före tillkomsten av 1933 års förordning om ersättningsskatt, ha spelat in.

B. Inre bolagsrättsliga förhållanden.

Enmansbolaget är ett aktiebolag och såsom sådant underkastat aktiebolagsrättens regler. Lika litet som en enhällig församling av alla ett normalt bolags aktieägare kunna sätta alla aktiebolagslagens regler ur kraft kan en ensam aktieägare i enmansbolag göra det. Framför allt stå givetvis de regler lagen ställt upp till skydd för allmänheten och borgenärerna höjda över dispositioner från den ensamme aktieägarens sida. Sålunda får naturligtvis aktiekapitalet icke förändras på annat sätt än det lagen föreskriver, reglerna om reservfond, vinstutdelning och balansräkning måste iakttagas, organen — stämman, styrelse och revisorer — måste finnas i enlighet med lagen o. s. v.

Det förhållandet att endast en aktieägare existerar, stundom också det att en aktieägare (moderbolag) helt dominerar, måste emellertid naturligtvis ge en helt annan innebörd åt det inre bolagslivet, och i vissa fall måste detta även ha juridiska konsekvenser. Några av dessa skola beröras här.

a. *Bolagsstämman.*

I ett enmansbolag äro bolagsstämmans funktioner i allmänhet självfallet reducerade till det minsta möjliga. Är den ensamme aktieägaren själv styrelse (eller verkställande direktör e. d.), regerar han i denna egenskap enväldigt, och skulle han använda annan till styrelseledamot kan han när som helst ge denne erforderliga direktiv. I vissa fall är dock ett formellt bolagsstämmobeslut nödvändigt: exempelvis för bolagsordningens ändrande, eller aktiekapitalets ökning eller minskning, för fastställande av balansräkning, beviljande av decharge, tillsättande av styrelseledamöter eller revisorer m. m.⁴⁶.

⁴⁶ Jfr Nial Bolagsstämmobeslut s. 50 f. Härmed är icke sagt att beslut i nämnda angelägenheter över huvud alltid måste fattas.- De-

I ett verkligt enmansbolag bortfalla emellertid alla de formkrav som blott avse att trygga de aktuella aktieägarna (och vilkas åsidosättande medföra att beslutet blir klanderbart, ej en nullitet). Den ensamme aktieägaren behöver naturligtvis icke låta kalla sig på tid och sätt som bolagsordningen föreskriver, icke ha aktiebok tillgänglig vid stämman, icke uppgöra röstlängd o. s. v. Emellertid torde man icke få gå så långt att man såsom bolagsstämmobeslut betraktar ett helt formlost inre "beslut" av den ensamme aktieägaren. I 78 § stadgas att bolagsstämman skall, där ej annat finnes stadgat i bolagsordningen, välja ordförande att leda förhandlingarna, och att över förhandlingarna å stämman skall föras protokoll, som underskrives av ordföranden och minst en å stämman utsedd aktieägare eller ombud för aktieägare. Dessa bestämmelser få anses innebära, att ett stämmobeslut fordrar förutom minst en röstande aktieägare även en person vilken såsom ordförande konstaterar beslutet. Och detta är också påkallat av naturliga och praktiska skäl: ett bolagsstämmobeslut, som skall grundlägga rättsförhållanden för framtiden, kanske av betydelse för senare aktieägare, måhända även för utomstående, bör icke få vara blott en ensam persons inre beslut utan måste manifesteras utåt för någon mer än honom själv⁴⁷. Däremot torde icke enligt svensk rätt protokollet i och för sig vara en förutsättning för

chargebeslut kan sålunda underlåtas, varvid i allt fall ansvarsfrihet inträder sex månader efter det styrelseberättelsen framlagts på bolagsstämman; 86 § 3 mom.

⁴⁷ I enmansbolag måste till ordförande väljas annan än aktieägare. Skarstedt s. 201 f anser att till ordförande å bolagsstämma blott bör få väljas person som har rösträtt (aktieägare eller ombud för aktieägare). Till denna mening kan jag icke ansluta mig. I varje fall kan den icke tillämpas beträffande enmansbolag. (Man kan icke heller säga att bolagsstämma i enmansbolag icke kan hållas, ty lagen själv kräver åtminstone i ett fall att bolagsstämma hålles när aktierna kommit i händerna på en person, eftersom den för det fall att aktieägarnas antal nedgått under fem och ej tillräckligt antal inom tre månader inträtt fordrar att bolaget skall träda i likvidation, 97:2, vilket förutsätter bolagsstämmobeslut.)

bolagsstämmobeslutets giltighet⁴⁸, ehuru det praktiskt taget torde vara erforderligt som bevis för beslutet och dessutom i allmänhet är en nödvändig förutsättning för att beslutet skall kunna registreras⁴⁹.

Så snart det ytterligare finns en enda självständig aktieägare, äger han påfordra att alla formföreskrifter iakttagas, och om så ej sker kan han klandra beslutet. Men hur ställer det sig om det förutom den dominerande aktieägaren endast finns en eller flera bulvaner för honom?

Härpå kan först och främst svaras det att om bulvanerna icke äro verkliga aktieägare, så ha de givetvis intet anspråk på att bli kallade till stämma eller eljest bli behandlade såsom aktieägare skola enligt lagen eller bolagsordningen.

Men även vissa bulvaner som juridiskt äro aktieägare måste anses sakna rösträtt och på den grund icke heller ha befogat anspråk på att bli kallade till stämma. Det är sådana bulvaner vilka ha till uppgift att utöva en rösträtt som huvudmannen enligt lag eller bolagsordning icke själv skulle kunna utöva, t. ex. en bulvan för utlänning som icke får förvärva aktier i bolaget⁵⁰.

Det finns emellertid också en grupp av bulvanfall, där huvudmannen själv kunnat äga och rösta för aktien och bulvanförhållandet sålunda icke etablerats för att möjliggöra för huvudmannen att utöva ett inflytande i bolaget som han eljest icke skulle ha varit berättigad till. Detta är just fallet med de bulvaner som här äro i fråga. Syftet med dem är ju icke att huvudmannen skall kunna utöva ett inflytande som han icke lagligen är berättigad till. Han hade ju nämligen — under förutsättning blott att bolagsordningen sätter bestämmelsen om röstmaximum i 79 § 4) ur kraft — själv kunnat rösta för alla aktierna. För dylikt fall har tidigare uttalats den

⁴⁸ Nial Bolagsstämmobeslut s. 19.

⁴⁹ Se sålunda §§ 38, 47, 50 och 94. Jfr däremot §§ 65 och 105.

⁵⁰ Nial Bolagsstämmobeslut s. 16 ff, ovan s. 27.

åsikten, att bulvanens röstande är rättsenligt, så att beslutet ej kan klandras under åberopande av att han varit obehörig⁵¹. Det vill synas som om man också borde draga den konsekvensen att dessa bulvaner även måste kallas till stämman vid äventyr att beslutet eljest blir klanderbart.

Enligt 77 § aktiebolagslagen får ingen själv eller genom ombud eller såsom ombud för annan å bolagsstämma deltaga i behandling av fråga rörande avtal mellan honom och bolaget. Ej heller må han deltaga i behandling av fråga rörande avtal mellan bolaget och tredje man, där han i frågan äger ett väsentligt intresse, som kan vara stridande mot bolagets. Samma regler gälla beträffande gåva från bolaget och beträffande rättegång eller annan talan mot honom eller tredje man.

Dessa jävbestämmelser sakna betydelse i ett enmansbolag, öppet eller förtäckt. De förutsätta nämligen en intressekollision mellan aktieägaren och bolaget; att detta icke utsagts i första utan endast i andra punkten av 77 § kan icke spela någon roll, då lagen måste ha utgått från såsom självfallet att en intressekollision föreligger vid avtal mellan vederbörande själv och bolaget. Men i ett enmansbolag kan ingen intressekollision föreligga, eftersom det ytterst är en och samma persons intressen det gäller. Man kan icke heller invända, att andra intressen, nämligen borgenärernas, äro anknutna till bolaget och att därför en intressekollision verkligen föreligger. Ty jävsreglerna syfta uppenbarligen icke till att skydda utomståendes intressen (varmed sammanhänger att en röstandes jävighet endast kan medföra rätt för aktieägare, resp. styrelse eller styrelseledamot, att klandra beslutet samt att beslutet, om klander icke sker inom två månader, blir giltigt⁵²). Även om det sålunda är fråga om ett avtal mellan den ensamme

⁵¹ Nial a. st.

⁵² Nial Bolagsstämmobeslut s. 66.

aktieägaren och bolaget, är bolagsstämmobeslutet icke på grund av jäv klanderbart⁵³. Huruvida några andra hinder för avtal mellan bolaget och den ensamme aktieägaren finnas skall undersökas senare.

Uppenbarligen kunna nu emellertid i förevarande avseende borgenärernas intressen utsättas för faror genom att aktieägaren beslutar att från bolaget flytta över tillgångar till sin egen förmögenhet. Emot dylika åtgärder finns skydd i lagens bestämmelser angående aktiekapital, reservfond, utdelning, likvidation m. m., och ett bolagsstämmobeslut i strid mot dessa till borgenärernas skydd givna regler är — även om det fattats av samtliga aktieägarna — en nullitet⁵⁴. Ett till verkställande av beslutet ingånget avtal blir likaså ogiltigt^{54a}.

Vad här sagts om jävsreglerna i 77 § 1 stycket skulle gälla även om bestämmelsen i samma § 2 stycket att ledamot av styrelse ej må deltaga i beslut om ansvarsfrihet för förvaltningsåtgärd, för vilken han är ansvarig, eller i val av revisorer. Den ensamme aktieägaren kunde ge sig själv såsom styrelse decharge⁵⁵. Detta torde emellertid sakna varje betydelse. Redan själva proceduren att en ensam aktieägare ger sig själv decharge smakar mycket av spegelfäkteri, och vid en närmare granskning av förhållandena finner man att en dylik decharge är meningslös, icke därför att det föreligger något jäv som gör dechargen ogiltig utan därför att det icke finns någonting att ge decharge för. När den ensamme aktieägaren såsom styrelse tillfogar bolaget skada, så är det ju sina egna intressen, intressen varöver han själv kan

⁵³ Griebel s. 19 ff, 34 f.

⁵⁴ Nial Bolagsstämmobeslut s. 70.

^{54a} Jfr nedan s. III. Där beröres den mera praktiska frågan i vad mån ett avtal (utan föregående stämmobeslut) mellan bolaget och aktieägaren drabbas av ogiltighet därför att det strider mot borgenärsskyddsreglerna. (Jfr även s. 99 ff.). Efter samma grunder blir ett bolagsstämmobeslut ogiltigt.

⁵⁵ Jfr Weindel s. 26.

disponera, som han skadar, och någon skadeståndsskyldighet kan därför icke uppkomma⁵⁶. Naturligtvis gäller detta icke när han vidtagit åtgärder i strid mot lagens skyddsregler för tredje man, men i sådant fall har icke heller ett dechargebeslut någon verkan, eftersom det här torde vara fråga om tredje mans (borgenärs etc.) direkta skadeståndsanspråk mot styrelseledamoten enligt 135 § 2 stycket⁵⁷, vilket anspråk är oberoende av stämmans åtgärder.

Så snart det finns någon annan aktieägare i bolaget gälla däremot lagens jävsregler. Om ett aktiebolag A äger en eller flera aktier i ett annat B så kan enligt 77 § 1 stycket 1 punkten A icke rösta i fråga om ett avtal eller en process mellan A och B. Jäv föreligger sålunda för ett moderbolag att rösta å dotterbolagets stämma rörande avtal etc. med moderbolaget⁵⁸.

⁵⁶ Griebel s. 29 f. — I ett fall skulle kunna ifrågasättas om ej en av den ensamme aktieägaren åt sig själv given decharge har betydelse, nämligen om han i egenskap av styrelseledamot begått en skadeståndsförpliktande handling mot bolaget och först därefter förvärvat samtliga aktierna. En sådan decharge skulle efter min mening binda senare aktieägare, varemot bolagets borgenärer trots decharge skulle kunna föra talan därest konkurs börjar inom två år från det förvaltningsberättelsen framlades å bolagsstämman.

⁵⁷ Jfr Bergendal s. 243 ff. Se dock Skarstedt s. 308, som icke anser det kunna påstås — åtminstone ej med visshet — att icke blott bolaget utan även enskild borgenär förvärvar ett anspråk mot styrelsen i ett sådant fall att skadan i första hand tillfogas bolaget (exempelvis genom en obehörig återbäring av kapital till aktieägarna). — Även om man anser anspråket tillkomna bolaget, kan bolaget — då det dock gäller en regel till skydd för allmänheten — icke eftergiva anspråket, varför dechargebeslutet blir en nullitet. Hur länge anspråket i dylikt fall skulle kunna göras gällande skall ej behandlas här. — Jfr Griebel a. st.

⁵⁸ Avtal mellan moder- och dotterbolag äro dock mycket vanliga. Oftast tillfrågas alls ej stämman, utan dotterbolagets styrelse, som står under moderbolagets kommando, sluter avtalen i kraft av sin rätt att företräda bolaget. Skulle emellertid frågan komma upp på bolagsstämman, ha de övriga aktieägarena ensamma rätt att rösta. Om moderbolaget faktiskt röstar, ger detta dock blott möjlighet att klandra beslutet. Anställes ej klandertalan inom två månader, blir beslutet giltigt. — I tysk rätt anses HGB 252:3 ej lägga hinder i vägen för att en aktieägare deltar i beslut, varigenom styrelsen blott *bemyndigas* att ingå avtal med honom. Goldschmit Die Aktiengesellschaft (1927) § 252. Anm. 26, Bärman s. 62. (Däremot med

77 § 1 stycket 2 punkten kan i koncernförhållanden bli av betydelse, t. ex. då ett bolag A äger aktier i två andra B och C⁵⁹. Blir det då fråga om avtal eller process mellan B och C, kan icke A på B:s (resp. C:s) stämma utöva rösträtt för sina aktier, så framt A i frågan har ett *väsentligt* intresse, som kan vara stridande mot B:s, (resp. C:s)⁶⁰. Om sådant väsentligt intresse föreligger eller ej blir att avgöra efter omständigheterna. För frågans avgörande är antalet aktier A har i C (resp. B) en viktig ehuru ej ensamt avgörande faktor: A. kan vara jävigt t. o. m. utan att äga några aktier, t. ex. om det eljest, genom finansiella förbindelser, intressegemenskapsavtal e. d. är intresserat i C (resp. B)⁶¹.

skärpa Brodmann § 252 Anm. 5 b, Rosendorff: Die rechtliche Organisation der Konzerne, 1927, s. 74.) Därigenom beredas praktiskt taget obegränsade möjligheter för moderbolaget att dirigera dotterbolaget efter sina önsknings; Goldschmit a. st. — Svenska domstolar skulle säkerligen anse jäv föreligga även vid dylikt bemyndigande. — I detta sammanhang må observeras att en aktieägare ej torde vara förhindrad deltaga i frågan om decharge åt styrelsen, även om dechargen skulle omfatta transaktioner med aktieägaren.

⁵⁹ Har A aktier endast i B och B i sin tur äger aktier i C så torde A icke vara jävigt att rösta ang. avtal etc. mellan B och C. A kan ju nämligen då icke gärna anses ha mot B stridiga intressen, eftersom dessa intressen i C endast äro medelbara, förmedlade genom dess intressen i B.

⁶⁰ Här kan ej närmare utredas vad som är att förstå med uttrycket: "där han i frågan äger ett väsentligt intresse, som kan vara stridande mot bolagets". Man bör nog härvidlag fordra, att hans intressen skall beröras av *själva* avtalet och dess fullgörande. Om det sålunda är fråga om att ett järnvägsbolag skall av en tredje man inköpa ett markområde för att anlägga en station, så kan ju en aktieägare, vars mark ligger i närheten av den tilltänkta stationen, ha ett väsentligt intresse i frågan, som kan vara stridande mot bolagets: han kan vara intresserad av att genomdriva avtalet till vad pris som helst, under det att bolaget kanske endast under förutsättning av ett billigt pris har fördel av att lägga stationen just där. Här följa ju emellertid fördelarna för aktieägaren icke omedelbart med köpet utan först med att stationen verkligen lägges på platsen. Men ifråga om ett beslut att lägga stationen på ena eller andra stället föreligger i och för sig icke något jäv för en aktieägare, han må vara aldrig så privat intresserad i frågan: jävet gäller ju endast vid beslut i fråga om avtal (resp. gåva och process).

⁶¹ Har A alla aktierna i B och C bortfaller däremot intressekonflikten.

Hittills har endast varit fråga om jäv för det aktiebolag, som äger aktier i ett annat att rösta på det senares stämma. Ett annat fall, som här må något beröras, är det, att icke själva moderbolaget utan endast en dess aktieägare är avtalspart eller har ett väsentligt mot dotterbolagets stridande intresse i ett avtal, om vars ingående det är fråga på dotterbolagets stämma. I dylika fall är moderbolaget regelmässigt icke jävigt: det är varken part i avtalet eller har något intresse däri; att närstående rättssubjekt äro avtalsparter är icke jäv enligt 77 §. Jävet skulle också i detta fall innebära ett obehörigt kränkande av den rätt som tillkommer moderbolagets andra aktieägare. Endast om moderbolaget är ett enmansbolag (öppet eller förtäckt) synes frågan böra bedömas annorledes. Då äro moderbolagets och aktieägarens intressen identiska, och ehuru man formellt juridiskt låter distinktionen mellan bolaget och den ensamme aktieägaren bestå bör man i avseende å jäv — som beror på ekonomiska intresseförhållanden — se till den ekonomiska realiteten istället för till den juridiska formen.

I det nu behandlade exemplet kräver även en annan jävsfråga sitt svar. Är den aktieägare, som skall ingå avtalet med dotterbolaget (resp. har ett väsentligt mot dotterbolagets stridande intresse i avtalet) jävig att rösta å *moderbolagets* stämma, om frågan angående moderbolagets ställning till avtalet där behandlas (och, om moderbolagets inflytande är tillräckligt starkt, reellt avgöres). Efter orden är 77 § ej tillämplig på detta fall, eftersom §:en blott talar om avtal vari såsom part å ena sidan står *bolaget*, d. v. s. det bolag, vars stämma jävsfrågan avser. Klart är också att några hänsyn till övriga aktieägare i *dotterbolaget* icke kunna föranleda jäv inom moderbolaget. Men hänsyn till andra aktieägare i *moderbolaget* motivera jäv i ifrågavarande fall. Tanken med jävsreglerna är att en person som själv

står såsom avtalspart (eller har visst egoistiskt intresse i avtalet) icke skall få med sin röst påverka ett bolagsstämmobeslut angående avtalets ingående, dess innehåll e. d. Men detta skulle ju ske i fallet i fråga; intressekonflikten är densamma här som i de direkt under §:ens ord gående fallen. En analogi synes därför fullt på sin plats i detta nu säkerligen icke ovanliga men vid lagens tillkomst knappast beaktade fall.

Även 77 § 2 stycket — enligt vilket lagrum ledamot av styrelsen ej må deltaga i beslut om ansvarsfrihet för förvaltningsåtgärd, för vilken han är ansvarig, eller i val av revisor — kan ge upphov till särskilda frågor i ett koncernförhållande med moder- och dotterbolag. Antag att såsom mycket ofta är fallet moderbolaget A såsom styrelseledamot i dotterbolaget B tillsätter en av sina egna styrelseledamöter X. A är då icke jävigt att rösta på B:s stämma angående ansvarsfrihet åt X. Undantag därifrån måste dock göras för det fall att X själv äger alla aktierna i A. X själv torde icke såsom representant för A få rösta på B:s stämma angående dechargen: ehuru 77 § 2 stycket icke liksom första stycket utsäger att jävet gäller även uppträdande genom ombud eller såsom ombud för annan, får detta anses ligga i sakens natur. Om X äger aktier i moderbolaget A torde han få anses jävig att för dem rösta på A:s stämma, därest där skulle behandlas frågan angående decharge åt dotterbolagets styrelse, vari han är ledamot.

I ett dotterbolag med ett antal självständiga aktieägare är det praktiskt viktigaste problemet det i vad mån moderbolagets makt begränsas till de övriga aktieägarnas skydd. Detta problem är blott en utlöpare av den centrala aktierättsliga frågan om förhållandet mellan majoritet och minoritet, vilken fråga icke här skall upptagas till behandling. Här må blott nämnas att till minoritetens skydd verka — förutom de nyss berörda

jävsreglerna — en hel serie av bestämmelser i aktiebolagslagen, som ger en enskild aktieägare eller en minoritet av aktieägare negativa eller positiva rättigheter. I den mån lagen icke ger särskilda föreskrifter tillkommer avgörandet majoriteten på bolagsstämman. Mot bolagsstämmobeslut som innefatta majoritetsövergrepp torde emellertid under vissa förutsättningar finnas klanderrätt; för denna fråga hänvisas till en tidigare utredning⁶². I samband härmed står frågan huruvida ett bolag på grund av bestämmelse i sin bolagsordning kan ha till ändamål att tjäna ett annat företags intressen; något hinder däremot torde icke föreligga⁶³. Trots en sådan bestämmelse i bolagsordningen behåller emellertid dotterbolaget sin formella rättsliga självständighet, och dess organ — stämman, styrelse och revisorer — äro alltfortfarande dotterbolagets organ, vilka icke äro bundna av föreskrifter från moderföretaget i och för sig i vidare mån än bolagsorgan över huvud kunna vara förpliktade gentemot tredje man⁶⁴.

b. *Styrelsen.*

Även ett enmansbolag måste ha en styrelse, som också skall vara anmäld till aktiebolagsregistret. Kravet på en registrerad styrelse är ej uppställt allenast i aktieägarnas utan även i utomståendes intresse, varför även utomstående kan framtvinga tillsättande av styrelse eller likvidation enligt 99 §.

Det kunde ligga nära till hands att anse den ensamme aktieägaren kunna oberoende av särskild styrelse sluta för bolaget förpliktande avtal, eftersom styrelsen i själva verket framstår såsom en representant för honom. Detta torde emellertid icke vara riktigt. För det första

⁶² Nial Bolagsstämmobeslut s. 22 ff.

⁶³ Jfr Bergendal s. 170 ff.

⁶⁴ Härom Bergendal 2 och 3 kap. — Jfr Bärman s. 39 ff, Griebel s. 40 ff, Rosset s. 296 ff.

stå styrelsens intressen i vägen. Styrelsen är för sitt handlande ansvarig gentemot även senare aktieägare och borgenärer, och detta ansvar kan icke rimligen bäras av dem om aktieägaren skall kunna bakom styrelsens rygg företaga dispositioner som binda bolaget. Det är även direkt av intresse för senare aktieägare och borgenärer att kunna lita på att bolaget är bundet allenast av avtal som styrelsen ingått. Det synes därför riktigast och klarast att vid enmansbolag lika väl som eljest endast låta styrelsen (resp. särskilda firmatecknare) vara behörig att genom avtal förplikta bolaget.

Vanligt är att den ensamme aktieägaren själv är styrelseledamot, kanske ensam sådan,⁶⁵ i vilket fall han enligt aktiebolagslagens regler är behörig att sluta avtal etc. för bolaget. Något jäv att vid styrelseval rösta på sig själv föreligger över huvud icke i aktiebolagsrätten. Beträffande arvodel för styrelseuppdraget kan den ensamme aktieägaren — vad man i övrigt anser om en aktieägarers rätt att rösta angående styrelsearvode åt sig själv⁶⁶ — på skäl som ovan s. 94 f. beträffande decharge utvecklats tillerkänna sig själv arvode. Från två synpunkter måste emellertid en begränsning göras i denna rätt att tillerkänna sig själv arvode.

För det första måste borgenärsskyddsreglerna beaktas. För att utdelning till aktieägarna skall få ske måste ju föreligga vinst enligt fastställd balansräkning för sista året, i den mån vinsten ej skall avsättas till

⁶⁵ Det förekommer att styrelsen enligt bolagsordningen skall bestå av flera aktieägare. Den ensamme aktieägaren kan i dylikt fall ändra bolagsordningen. I praktiken ordnas väl saken vanligen genom att erforderligt antal personer få var sin aktie. Även om det ej sker, måste den styrelse som med den ensamme aktieägarers begivande faktiskt fungerar enligt allmänna rättsregler kunna genom sitt handlande förplikta och berättiga bolaget. Om emellertid bolaget saknar till registret anmäld behörig styrelse, kan utseende av sådan vid äventyr av likvidation framtingas enligt 99 §.

⁶⁶ Riktigast synes vara att anse jäv föreligga. Så också hovrätten i NJA 1920 s. 231 (HD uttalade sig ej i denna fråga).

reservfonden (54 §). Denna i borgenärernas intresse uppställda regel får naturligtvis icke kringgåås på så sätt att medel som efter nämnda stadgande icke skulle få utdelas såsom vinst istället tillföras en eller flera aktieägare under form av styrelsearvode. I den mån det verkligen är fråga om ett rimligt styrelsearvode, har vederbörande en vanlig fordringsrätt mot bolaget, vilken kan göras gällande även om reservfond eller aktiekapital skulle angripas. Men just i enmansbolag och liknande bolag har det visat sig föreligga starka frestelser att driva upp styrelsearvodet till sådan höjd, att det delvis måste anses som en maskerad utdelning. I ett vanligt aktiebolag kan ett beslut om dylik maskerad utdelning alltid klandras⁶⁷. I ett enmansbolag åter är ett dylikt beslut giltigt, så länge beloppet likväl tages av till utdelning disponibla medel⁶⁸, men om utdelningsbar vinst ej finnes, föreligger ett överträdande av borgenärsskyddsreglerna. Ett bolagsstämmobeslut om dylik utdelning blir en nullitet, och om utdelningen sker, skall återbäring enligt 54 § äga rum⁶⁹.

För det andra äro beskattningsreglerna att beakta i förevarande avseende. Med hänsyn till den dubbelbeskattning som äger rum beträffande aktiebolags vinst, händer det icke sällan att man i bolag där aktieägare med dominerande innehav sitter som styrelse (eller har någon närstående som styrelse), framför allt naturligtvis när den som äger alla aktierna är styrelse, söker göra styrelsearvodena så stora som möjligt för att därigenom nedbringa vinsten. Men emot dylika manipulationer bruka skattemyndigheterna och domstolarna reagera på det sättet att allenast ett rimligt styrelsearvode

⁶⁷ Jfr NJA 1920 s. 231.

⁶⁸ Se dock angående beskattningen nedan.

⁶⁹ I händelse ett *tjänsteavtal* föreligger, såsom när den ensamme aktieägaren anställt sig själv såsom verkställande direktör på viss tid, kan eventuellt detta avtal bli föremål för återvinning i händelse av bolagets konkurs, se nedan s. 112.

erkännes såsom sådant, medan resten beskattas som en utdelning⁷⁰. Givetvis behöver det här icke vara fråga om en utdelning i strid mot borgenärsskyddsreglerna, ehuru det vid prövningen av arvodenas skälighet kan vara av betydelse att bolagets ställning är så dålig att någon vinst alls ej föreligger.

Ett moderbolag kan ej självt vara styrelseledamot i dotterbolaget, eftersom hos oss endast fysisk person kan vara styrelseledamot. Vanligt är därför att styrelseledamot i moderbolaget väljes till styrelseledamot också i dotterbolaget, eller att någon tjänsteman e. d. i moderbolaget utses till styrelseledamot i dotterbolaget. Detta kan endast ske genom att moderbolaget utövar sin rösträtt på dotterbolagets stämma och därigenom väljer vederbörande till styrelseledamot. Endast om i bolagsordningen på grund av särskild lag eller författning eller efter konungens medgivande intagits bestämmelse därom kan nämligen styrelseledamot utses på annat sätt än genom val på bolagets stämma; 57 §. Ej heller torde dotterbolaget kunna avtalsmässigt förplikta sig att till styrelseledamöter välja ledamöter av moderbolagets styrelse eller andra av moderbolaget anvisade personer⁷¹.

c. *Likvidation.*

Även i ett enmansbolag skola lagens likvidationsregler iakttagas, dock att även här avvikelser kunna ske ifråga om sådana regler som blott avse att skydda aktieägarna.

Vad först angår likvidationsanledningarna har förut berörts den för enmansbolaget karaktäristiska, nämligen att antalet aktieägare nedgått under fem. På samma sätt skall enligt lagen behandlas det fall att aktiekapitalet gått förlorat till den del som sägs i 97 § 1), d. v. s. underlåtenhet att likvidera medför solidariskt

⁷⁰ Se t. ex. R 1933 notisavd. Fi nr 776 och 777.

⁷¹ Bergendal s. 96 ff.

ansvar för uppkommande förbindelser enligt 101 §, men intet direkt tvångsmedel finnes. Reglerna om god man i 107 och 108 §§ sakna naturligtvis varje betydelse i enmansbolag. Beträffande "skifte" blir det ju i enmansbolag endast ett överflyttande av tillgångarna i den ensamme aktieägarens ägo. Denna överflyttning kan ske innan med gälden förfarits på sätt 112 § 1 stycket stadgar, men i så fall uppkommer, i händelse av brist för fordringsägarna, solidarisk ansvarighet för likvidatorerna och för den ensamme aktieägaren, om han medverkat (vilket naturligtvis i regel är fallet). Återbäringskyldighet föreligger alltid för aktieägaren, om fordringsägarna icke få fullt.

Den ensamme aktieägaren behöver självfallet icke förvandla tillgångarna i pengar utan kan taga dem in natura^{71 a}.

d. Konkurs.

Ett enmansbolag kan gå i konkurs utan att aktieägaren också sätts i konkurs.

I ett bolags konkurs få bestämmelserna i 27 § konkurslagen om gäldenärens rätt till underhåll m. m. icke tillämpning. Reala skäl kunde synas tala för att tillämpa dem när en ensam aktieägare icke har annan egendom än sina aktier och ingen annan inkomst än från bolaget. Sannolikt kan detta dock icke ske enligt gällande rätt. Aktiebolagets borgenärer torde icke vara skyldiga finna sig i att avstå några medel till underhåll åt ett från bolaget skilt rättssubjekt. Aktieägaren har njutit förmånen av frihet från personligt ansvar mot det att han bjudit fordringsägarna aktiebolagets tillgångar såsom säkerhet⁷². Regeln kan sägas vara hård, men även den som själv är konkursgäldenär kan sakna rätt till underhåll ur sina tillgångar på grund av bestäm-

^{71 a} Om naturafördelning i andra fall se nedan s. 157 ff.

⁷² Griebel s. 81.

melsen i 65 § utsökningslagen, att lös pant ej må undantagas från utmätning för den gäld, varför pantsättningen skett.

Bouppteckningsed i bolags konkurs skall avläggas av bolagets styrelse. Någon rätt att fordra ed av aktieägare föreligger icke enligt lagen, ej ens om alla aktierna ägas av en och samma person. Detta kan otvivelaktigt framstå såsom en brist i fall där den ensamme aktieägaren kan misstänkas sitta inne med lika stor eller större kunskap om bolagets förhållanden än en kanske reellt mycket underordnad styrelse⁷³.

e. *Ömsesidigt aktieinnehav.*

En fråga av avsevärd praktisk betydelse är den om ett dotterbolag, vars aktier helt och hållet eller till större delen ägas av moderbolaget, kan köpa eller teckna aktier i moderbolaget. Sådant aktieförvärv förekommer icke sällan i olika syften. Ibland är meningen med dotterbolaget just att äga aktier i bolaget, och syftet kan då vara att en liten persongrupp med relativt liten kapitalinsats skall kunna behärska moderbolaget ("intressentbolag")⁷⁴.

Vad som kan föranleda tvekan om möjligheten för ett dotterbolag att förvärva aktier i moderbolaget är förbudet i 51 § mot oneröst förvärv av egna aktier. Kan dotterbolaget förvärva moderbolagets aktier, så står ju därmed en väg öppen för moderbolaget att indirekt, genom dotterbolaget, äga sina egna aktier. Måste icke detta anses stridande mot lagen?

⁷³ Jfr bestämmelserna i 93 § konkurslagen, enligt vilka omyndig samt vissa andra personer kunna åläggas edgång.

⁷⁴ Ljunggren: Monopolsammanslutningarnas organisationsformer och utvecklingstendenser i Sverige. Bil. till trustlagstiftningskommitténs förslag till lag om vissa åtgärder beträffande monopolistiska företag och sammanslutningar, 1921, s. 190. — Se vidare Flechtheim i Verhandlungen und Berichte des Unterasschusses für allgemeine Wirtschaftsstruktur. 3 Arbeitsgruppe. Erster Teil (1928) s. 22 f.

Denna fråga har diskuterats livligt i Tyskland. Före 1931 års aktienovell fanns i 226 § HGB ett förbud (med visst undantag) att i reguljär affärsrörelse (im regelmässigen Geschäftsbetriebe) förvärva egna aktier. I en dom av 1924⁷⁵ förklarade Reichsgericht detta förbud även gälla förvärv genom dotterbolag, vars så gott som alla andelar (dotterbolagen voro i detta fall icke aktiebolag utan "Gewerkschaften") ägdes av moderbolaget. Dotterbolaget hade vid en kapitalökning i moderbolaget tecknat de nya aktierna med förpliktelse att hålla dem till moderbolagets disposition. Detta förklarades strida mot 226 § HGB. Som skäl åberopades, att ehuru dotterbolaget vore till det yttre ett självständigt rättssubjekt, vore dock i verkligheten dess förmögenhet moderbolagets förmögenhet, så att betalning för aktierna i realiteten lämnades av moderbolaget självt. Nyemissionen tillförde icke moderbolaget några nya medel, eftersom det tecknande bolagets tillgångar ekonomiskt redan tillhörde moderbolaget. Denna dom har försvärats av vissa författare⁷⁶ men den övervägande delen av doktrinen ställde sig kritisk på följande grunder. Det vore oriktigt, att dotterbolagets tillgångar vore moderbolagets. Dotterbolaget hade egna aktiva och passiva. Moderbolag och dotterbolag hade sålunda, framför allt, olika fordringsägarkretsar, och dotterbolagets borgenärer kunde endast tillgodogöra sig dotterbolagets aktiva. Att i samband med ett aktieförvärv vissa av dotterbolagets tillgångar överfördes till moderbolaget innebure sålunda en verklig förändring. I varje fall kunde man icke tala om förmögenhetsgemenskap när moderbolaget icke ägde alla aktierna i dotterbolaget. Men var skulle gränsen dragas? Framför allt kunde den legislatoriska grunden för 226 § icke anses bli åsidosatt. Denna grund vore visserligen icke entydig. I första

⁷⁵ RG 108 s. 41 ff, jfr Flechtheim a. st.

⁷⁶ Brodmann § 281 1c, Gerber s. 48 f.

hand vore den ett avståndstagande från det onaturliga förhållandet att ett bolag är aktieägare i sig självt, i andra hand fruktan för att aktieägarna genom bolagets köp av egna aktier skulle återfå sina kapitalinsatser, slutligen i tredje hand faran för att bolaget spekulerar i sina egna aktier och obehörigen påverkar kursen på aktierna⁷⁷. Den sistnämnda synpunkten hade ingen betydelse för de vanligaste fallen av ifrågavarande slag, då aktierna äro avsedda att behållas av dotterbolaget. Då dotterbolaget är en juridiskt självständig person, fölle vidare den förstnämnda grunden bort vid förvärv genom dotterbolag. Icke heller kunde det sägas föreligga någon återbetalning av aktiekapitalet, då som sagt betalningen skulle erläggas med medel, som juridiskt icke tillhörde moderbolaget utan häftade för dotterbolagets skulder⁷⁸. I en senare dom⁷⁹ har Reichsgericht också anslutit sig till den i doktrinen härskande meningen. — Genom 1931 års aktienovell löstes frågan positivt. Enligt den lydelse 226 § genom novellen erhöll får ett bolag endast under vissa förutsättningar förvärva egna aktier, men även ett förbudet förvärv är (om full inbetalning för aktien skett till bolaget) giltigt. Står ett aktiebolag⁸⁰ omedelbart eller medelbart under ett annat bolags härskande inflytande på grund av aktieinnehav eller eljest, får det förvärva aktier i det härskande bolaget endast efter samma grunder som gälla för förvärv av egna aktier. Det behärskade bolaget får icke teckna aktier i det härskande. Giltigheten av en dylik aktie-teckning beröres dock ej av denna föreskrift⁸¹.

⁷⁷ Flechtheim a. st.

⁷⁸ Flechtheim a. st. Se vidare Bärman s. 26 ff, Griebel s. 93 f med ytterligare hänvisningar.

⁷⁹ RG 115 s. 246.

⁸⁰ Stadgandet avser även vissa andra bolagsformer.

⁸¹ Bärman s. 48 ff angriper den nya regleringen, som enligt hans mening hindrar en ofta önskvärd placering av egna aktier hos dotterbolag.

För gällande svensk rätts del torde man knappast kunna förvägra ett dotterbolag rätten att förvärva aktier i moderbolaget. Det är visserligen sant att grunden till förbudet mot förvärv av egna aktier hos oss angivits vara att man ville hindra bolag spekulera i egna aktier⁸², samt att spekulat i egna aktier naturligtvis mycket väl kan ske genom dotterbolag. Men att på denna grund tolkningsvis utsträcka förbudet till ifrågavarande fall synes icke lämpligt. Om man börjar att — utan lagstiftning — uttänja förbudet i 51 §, så hamnar man i betänklig oklarhet. Var skall nämligen gränsen dragas? Spekulationssyfte kan föreligga även om det ena bolaget blott har en relativt ringa del av "dotterbolagets" aktier, medan det omvänt kan saknas ehuru moderbolaget äger alla aktierna^{83, 84}.

Som ovan framhållits pekade utvecklingen i Tyskland före 1931 års novell i den riktningen att förbudet mot förvärv av egna aktier inte kunde tolkningsvis utsträckas till att gälla dotterbolags förvärv av aktier i moderbolaget. Det är nu härvid också att märka att farorna i Tyskland med förvärv för egna aktier genom dotterbolag voro väsentligt större än hos oss. Tyskland saknade — och saknar — nämligen den bestämmelsen att egna aktier icke få upptagas såsom tillgång i balansräkningen. Därav följde att det icke heller fanns något hinder att till fulla värdet upptaga ett dotterbolags aktier, ehuru dotterbolaget kanske icke ägde annan egendom än aktier i moderbolaget. Detta kunde uppen-

⁸² Skarstedt s. 110 ff. Jfr vidare nedan s. 175 f.

⁸³ För tredje man (säljaren) saknas ofta varje möjlighet att veta hur stor del av dotterbolagets aktier som i verkligheten innehas av moderbolaget. Denna omständighet måste särskilt beaktas om förvärv i strid mot förbudet i 51 § är *ogiltigt*. (Huruvida så är fallet skall ej diskuteras här.)

⁸⁴ Ej heller torde dotterbolaget vara förhindrat att å moderbolagets stämma rösta för sina aktier (såvida ej särskild jävsgrund föreligger). Se till denna i Tyskland mycket omtvistade fråga Bärman s. 54 ff med hänvisningar.

barligen innebära de största risker för aktieägarna och fordringsägarna i händelse av bolagets insolvens, och över huvud möjliggöra uppbyggande av koncernförhållanden vari de olika bolagen såsom enda tillgångar äga varandras aktier och det hela alltså är ren "luft". Detta måste självfallet ha varit ett ytterst starkt motiv att utsträcka förvärvsförbudet till förvärv genom dotterbolag⁸⁵.

I svensk rätt föreligger icke denna speciella anledning att tolkningsvis utsträcka förbudet i 51 §, eftersom aktiebolagslagen innehåller förbud att upptaga egen aktie såsom tillgång (56 § 7 p.) och *detta* förbud utan tvivel bör i viss utsträckning tillämpas analogiskt i det fall att egna aktier indirekt ägas genom dotterbolag. Det värde som dessa egna aktier representerar bör icke få upptagas i moderbolagets balansräkning, utan värdet måste avdragas när värdet av dotterbolagets aktier bedömes⁸⁶. På samma sätt skall då också dotterbolaget i sin balansräkning redovisa aktierna i moderbolaget till ett belopp som erhålles genom att från det normala redovisningsvärdet draga den del därav som belöper på moderbolaget tillhöriga aktier i

⁸⁵ Se också de exempel på farorna av dylika förvärv som anförts av Brodmann och Hofmannsthal, cit. hos Griebel s. 94. De i exemplen angivna lufttransaktionerna möjliggöras just genom att moderbolaget kan till fulla värdet upptaga dotterbolagets aktier. — Griebel tror att man kan hindra dessa transaktioner genom att karakterisera dem som ogiltiga skentransaktioner. Denna synpunkt är dock säkerligen icke tillräcklig för att komma till rätta med förhållandena.

⁸⁶ Så också lagutskottet vid 1913 års riksdag, utlåtande nr 14, i anledning av en motion i andra kammaren (Hamrin) om ändringar och tillägg i aktiebolagslagen i syfte att förhindra de olägenheter som kunde följa med att ett bolag "genom dotterbolag eller på annat sätt sekundärt förvärvar aktier i moderbolaget". — Lagutskottet utgår sålunda också från att dylikt förvärv icke är stridande mot 51 §.

dotterbolaget⁸⁷. Dessa regler torde dock rätt allmänt negligeras i praktiken⁸⁸.

I detta sammanhang böra några andra frågor rörande moder- och dotterbolags balansräkningar uppmärksammas.

På samma sätt som det nyssnämnda fallet att dotterbolaget har aktier i moderbolaget bör behandlas det fallet att dotterbolaget har fordringar mot moderbolaget. Det däri liggande värdet av dotterbolagets aktier bör icke få upptagas som tillgång i moderbolagets balansräkning.

Även vid värderingen av fordringar mellan olika bolag bör hänsyn tagas till det fall att gäldenärsbolaget har aktier i borgenärsbolaget. Skulle borgenärsbolaget komma på obestånd, förlora dess aktier sitt värde, vilket kan påverka gäldenärsbolagets solvens. Det riktiga torde därför vara, att borgenärsbolaget icke får upptaga fordringen till högre värde än den skulle ha om borgenärsbolagets aktier vore värdelösa⁸⁹.

⁸⁷ Ett exempel. Moderbolaget A, som har ett aktiekapital på 200,000 kronor, äger alla aktierna i bolaget B, vars aktiekapital är 100,000 kronor. Båda bolagen antagas sakna skulder. B:s tillgångar utgöras av aktier i A till nominellt belopp av 50,000 kronor samt dessutom andra tillgångar värda 50,000 kronor. A. får då i sin balansräkning endast upptaga aktierna i B till ett värde som svarar mot B:s övriga tillgångar, d. v. s. 50,000 kronor. Om A:s tillgångar inklusive den till 50,000 kronor redovisade aktieposten i B jämnt täcka A:s aktiekapital, representeras sålunda A-aktiernas värde till $\frac{1}{4}$ av B-aktier. B måste därför i sin balansräkning frånräkna $\frac{1}{4}$ av värdet på de i B:s ägo varande aktierna i A, vilka alltså få redovisas högst till $\frac{50,000 \cdot 3}{4} = 37,500$ kronor.

⁸⁸ Jfr Ljunggren a. st. (ovan not 74), som säger att moderbolag som genom dotterbolag äger egna aktier är berättigat att upptaga dem till fulla värdet.

⁸⁹ Ett effektivt genomförande av de nu angivna reglerna för värdering av aktier och fordringar skulle utan tvivel förhindra många osunda företeelser inom koncernväsendet. De lege ferenda kan emellertid ifrågasättas om man icke borde gå än längre och införa regler om försiktigare värdering av aktier. I den mån en akties värde beror på att den representerar andel i aktiekapital och reservfond är den i själva verket icke ägnad att utgöra täckning för aktiekapital eller reservfond i ett annat bolag. Frågan faller emellertid utanför ramen för denna uppsats.

C. Rättshandlingar mellan bolaget och den ende aktieägaren,
resp. mellan dotterbolag och moderbolag.

Att ett enmansbolag existerar såsom särskilt rättssubjekt innebär att en förmögenhetsmassa är avskild från aktieägarens privata förmögenhet och utgör bolagets förmögenhet. Rent ekonomiskt sett är den ensamme aktieägaren också ägare av bolagets förmögenhet. Men juridiskt äro två skilda personer ägare, vilka kunna ha juridiska rättigheter och skyldigheter mot varandra. Juridiska transaktioner dem emellan äro möjliga, och nödvändiga för att överflytta en rättighet från den ena till den andra, eller för att skapa en obligationsrättslig förbindelse dem emellan. Att för detta ändamål verkligen behövs en juridisk rättshandling framträder särskilt vid sådana transaktioner som fordra viss form, t. ex. en överlåtelse av fast egendom⁹⁰. Men detsamma måste gälla även om formfria rättshandlingar.

I det föregående har berörts frågan om bolagsstäm-mobeslut rörande transaktioner av ifrågavarande slag. Här gäller det att klarlägga på vad sätt rättshandling-en kan utföras.

I det fall att den ensamme aktieägaren tillsatt en eller flera andra personer såsom styrelse eller firmatecknare uppstå inga särskilda svårigheter. Avtalet ingås då av denna styrelse eller denne firmatecknare såsom representant för bolaget å ena samt å andra sidan aktieägaren.

Om aktieägaren själv är ensam styrelseledamot och firmatecknare, kan det ifrågasättas huruvida han i denna egenskap kan å bolagets vägnar ingå avtal med sig själv.

Något principiellt hinder därför torde icke föreligga. Visserligen lär en representant icke i allmänhet ha rätt

⁹⁰ En sådan överlåtelse är också stämpelpfiktig enligt vanliga regler.

att ingå avtal med sig själv ("självkontrahering")⁹¹. Men anledningen därtill är faran för den representerade; denna fara föreligger ju icke när representanten i själva verket allenast representerar sina egna intressen⁹².

Det är visserligen sant att avtal mellan den ensamme aktieägaren personligen å ena och honom själv såsom styrelse för bolaget å andra sidan kan innebära risker för både hans personliga och bolagets *fordringsägare*, liksom även för *senare förvärvare* av bolagets aktier. Men dessa faror — som äro föga mindre när den ensamme aktieägaren tillsatt en annan person såsom styrelse — måste bekämpas med andra medel än ett förbud mot självkontrahering. För *bolagets borgenärer* är av betydelse den förut (under kapitlet styrelsen) berörda regeln att en under annan juridisk form maskerad olaglig utdelning skall återbäras. Om aktieägaren sålunda genom för sig förmånliga men för bolaget oförmånliga avtal mellan sig och bolaget reellt tillför sig medel som ej få utdelas, är han skyldig att återbära vad som kan anses gå utöver skälig affärsvinst⁹³. Vid överlåtelser kan vidare situationen ofta vara sådan att någon tradition icke kan sägas ha skett, i följd varav överlåtelser icke står sig mot borgenärerna. Slutligen kan man vid bedömningen av frågan huruvida en överlåtelse eller annan rättshandling är verklig och ej blott en skenrättshandling taga vederbörlig hänsyn till att samma intressent uppträder å båda sidor och att frestelsen till skentransaktioner på den grund i vissa situationer kan vara särskilt stark⁹⁴. Vad angår *senare aktieförvärvare* måste de i allmänhet finna sig i att ett företag är belas-

⁹¹ Almén: Lagen om avtal (1916) s. 69.

⁹² Wieland s. 395 f., Feine s. 450 f.

⁹³ Jfr Bärman s. 74.

⁹⁴ Någon allmän presumtion för skenrättshandling kan emellertid ej uppställas, tvärtom torde i allmänhet rättshandlingarna vara allvarligt menade. Jfr Haussmann Tochtergesellschaft s. 33 f.

tat med förpliktelser som ingåtts före aktieförvärvet. Om förpliktelserna icke på vederbörligt sätt redovisats, kanske avsiktligt fördolts, kan därav följa skadeståndsanspråk, och eventuellt kan ett dylikt förhållande inverka på aktieköpets giltighet⁹⁵. Slutligen kunna *borgenärerna å båda sidor* vid konkurs sätta konkurslagens återvinningsregler i tillämpning. Enligt flera av dessa är det av betydelse om medkontrahenten haft viss vetskap, eller skälig anledning till visst antagande e. d. Vid dessa reglers tillämpning torde gälla, att enmansbolaget icke kan vara i god tro om den ende aktieägaren icke är det⁹⁶. Teoretiskt tänkbart är däremot att den ende aktieägaren är i god tro, ehuru enmansbolaget är i ond tro på grund av vad styrelsen visste eller bort veta⁹⁷. I så fall skulle t. ex. ett avtal mellan bolaget och den ende aktieägaren, slutet inom sextio dagar före bolagets konkursansökning, kunna stå sig på grund av att aktieägaren saknade skälig anledning till antagande att bolaget var på obestånd. Det är dock givet att domstolarna i dylika fall måste vara benägna att presumera att den ende aktieägaren haft vetskap om eller åtminstone skälig anledning att antaga att bolaget var på obestånd.

En särskild fråga är den om konkurslagens återvinningsregler äro tillämpliga på aktieteckning. Antag t. ex. att den ensamme aktieägaren ökat aktiekapitalet i sitt bolag mot av honom själv inskjuten apport. Kunna hans borgenärer, om förutsättningarna för någon av återvinningsreglerna i övrigt äro förhanden, återvinna den apportionerade egendomen?

I ett enmansbolag har denna fråga praktisk betydel-

⁹⁵ Till det sagda se Griebel s. 60 ff. — Annorlunda Wieland s. 396, som anser att den ensamme aktieägaren blir skadeståndsskyldig mot bolaget i det fall att han tänker föryttra sina aktier och med hänsyn därtill belastar bolaget med oförmånliga förpliktelser till sin förmån.

⁹⁶ Se nedan s. 117.

⁹⁷ Se nedan s. 119.

se framför allt när det uppstår en konflikt med bolagsborgenärernas intressen. Är bolaget även om apporten återgår fullt solvent, borde frågan icke spela någon större roll för aktieägarens konkursbo, eftersom boet ju disponerar över aktierna och därmed indirekt tillgodo gör sig apportegendomens värde.

Beträffande aktieteckning gälla andra regler än beträffande vanliga rättshandlingar i avseende på *ogiltighet*. En tecknare torde sålunda icke kunna rygga sin aktieteckning på grund av misstag, svek från stiftare eller annan civilrättslig ogiltighetsanledning, vilken enligt civilrättens allmänna ogiltighetsregler exstingveras genom medkontrahents goda tro⁹⁸. Man skulle kanske därifrån vilja draga den slutsatsen att även *återvinningsstalan* är utesluten, åtminstone i sådana fall där den enligt konkurslagen ej kan riktas mot godtroende medkontrahent. En sådan slutledning synes emellertid icke bindande. Medan det i de vanliga civila ogiltighetsfallen gäller att avväga mot varandra tecknarens intressen å ena sidan och å andra sidan bolagets och dess fordringsägares, är det i återvinningsfallet fråga om tecknarens borgenärers intressen. I förra fallet äro riskerna för dessa sistnämnda icke så stora, emedan tecknaren själv kan antagas så långt som möjligt bevaka sina intressen vid teckningen, varför tvång, svek o. d. endast bli av betydelse när hans vaksamhet eller motståndskraft icke varit tillräckliga. I andra fallet åter äro farorna mycket stora på den grund att tecknaren själv, kanske i samråd med bolaget (eller stiftarna, om det gäller ett under bildning varande bolag), mer eller mindre avsiktligt handlar till sina fordringsägares nackdel. Det skulle öppna väg för de svåraste borgenärskränkningar, om en gäldenär kunde göra sin egendom oåtkomlig för sina borgenärer genom att före konkursen inskjuta dem i ett bolag såsom apport-

⁹⁸ Se nedan s. 183.

egendom. I jämförelse därmed är det säkerligen en långt mindre fara att bolag och bolagsborgenärer bringas svårigheter genom återvinning av aktieteckningar. Återvinningsreglerna torde därför böra upprätthållas fullt ut och bolagets onda tro därvid tillräknas bolaget enligt vanliga regler.

*

Om sålunda rättshandlingar kunna slutas mellan enmansbolaget och aktieägaren, torde likväl en process mellan dem icke kunna föras. Någon verklig tvist dem emellan kan icke föreligga, eftersom aktieägaren kan disponera på vad sätt han vill (inom borgenärsskyddsreglernas gränser), och någon anledning att taga statens processapparat i anspråk finns därför icke⁹⁹. En annan sak är naturligtvis att den ena sidans konkursbo kan föra talan mot den andra sidan eller dess konkursbo.

*

I fall ett moderbolag innehar större delen men ej alla av dotterbolagets aktier, kan naturligtvis avtal ingås mellan de båda bolagen såsom mellan andra rättssubjekt och process kan också föras mellan bolagen. Ha bolagen särskilda styrelser, föreligga inga svårigheter beträffande avtals ingående. Skulle samma personer vara styrelseledamöter i båda företagen, så har man först att taga hänsyn till jävsbestämmelserna i 62 § 2 stycket 2 p. Styrelseledamot må ej deltaga i behandling av fråga om avtal mellan bolaget och tredje man, där han i frågan äger ett väsentligt intresse, som kan vara stridande mot bolagets. Detta stadgande torde böra tolkas så att sty-

⁹⁹ Av samma anledning kan icke aktieägaren eller enmansbolaget på grund av inteckning i den andres fastighet begära exekutiv försäljning av denna. Så tillvida blir inteckningen att likställa med ägarhypotek. Detta gäller däremot ej i avseende på rätten till ränta (25 § inteckningsförordningen), utan vanliga regler om ränta på inteckning gälla. Jfr Griebel s. 131 ff.

Icke heller kan aktieägaren begå ett straffbart brott (stöld, förskingring e. d.) mot bolaget, om han har samtliga aktier däri, Griebel s. 145 f.

relseledamot som är representant för avtalspart är jävig¹⁰⁰. I det förutsatta fallet är sålunda den gemensamma styrelseledamoten jävig att fatta beslut både å moderbolagets och å dotterbolagets vägnar. Här föreligger ju också en verklig intressekonflikt, nämligen mellan moderbolaget och de övriga aktieägarna i dotterbolaget. Då lagen fordrar att det mot bolagets intressen stridande intresset skall vara väsentligt, skulle visserligen kunna tänkas att jäv icke föreligger i det fall att allenast en ringa del av dotterbolagets aktier finnas på andra händer än moderbolagets. Ett sådant betraktelsesätt är emellertid knappast riktigt. Jävet beror på att vederbörande är skyldig bevaka det bolags intressen vari han är styrelseledamot. Så fort dotterbolaget har några fristående aktieägare, har dotterbolaget såsom sådant fullt självständiga intressen gentemot moderbolaget och ett eftersättande av dessa intressen till förmån för moderbolaget kan föranleda skadeståndsansvar för styrelsen i dotterbolaget. För att effektuera detta skadeståndsansvar fordras visserligen $\frac{1}{5}$ av aktiekapitalet, och om moderbolaget innehar mer än $\frac{4}{5}$ behöver väl faktiskt ingen dylik talan befaras. Men det återstår också möjligheten att tillräckligt antal aktier efter avtalet kommer på andra händer, eller att dotterbolaget inom två år från förvaltningsberättelsens framläggande på stämman går i konkurs (90 §).

Är alltså en gemensam styrelse eller styrelseledamot jävig, blir frågan vad jävigheten har för verkan. 62 § förbjuder honom att deltaga i "behandling" av frågan. Utan tvivel har lagen härvid närmast tänkt på en frågas

¹⁰⁰ Augdahl s. 335. — Även om det icke skulle gälla såsom allmän regel att en person är förhindrad sluta avtal mellan två av honom representerade personer (till denna fråga se motiven till kommissionslagens regler om självinträde, NJA II 1914 nr 6 s. 248 f.), så kan en strängare ståndpunkt vara motiverad i aktiebolagsrätten. Där har ju givits en positiv reglering av styrelseledamöters jäv; med hänsyn till styrelsens ställning är det också här av synnerlig vikt att förebygga pliktcollisioner.

behandling och avgörande å *styrelsesammanträde*; detta framgår även av att 1 stycket i 62 § handlar om styrelsesammanträde. För den rena verkställigheten av ett i vederbörlig ordning fattat beslut — av bolagsstämma eller styrelse — torde jäv icke föreligga. Den reala grunden för jävet är att söka i den fara för bolags-skadliga åtgärder som den jävige på grund av sina mot bolagets stridande intressen kan vara hågad att vidtaga, men någon sådan fara föreligger icke om han blott verkställer ett av stämma eller styrelse fattat giltigt beslut. Så snart den verkställande själv skall avgöra några frågor, och alltså ej blott verkställa vad andra bestämt, inträder däremot jävet, och ett med stöd av ett sådant avgörande ingånget avtal blir icke bindande för bolaget (någon god tro hos medkontrahenten som skulle kunna bota bristen kan det ju i förevarande fall icke vara tal om).

Är ett avtal av nu ifrågavarande slag på grund av jäv ogiltigt, kan det naturligtvis vinna giltighet enligt vanliga regler genom (uttrycklig eller tyst) ratihabition av ojävig representant; bestämmelsen i handelsbalken 18:3 kan under vissa omständigheter också ingripa. Det nu utvecklade visar emellertid nödvändigheten att i många fall ordna avtalet genom en ojävig styrelse, som naturligtvis faktiskt även den kan och brukar stå under moderbolagets inflytande på grund av moderbolagets dominerande ställning på dotterbolagets stämma.

Även vid transaktioner mellan moder- och dotterbolag kunna fordringsägarintressen å båda sidor sättas i fara, ehuru risken är mindre på grund av att förhandenvärdet av vissa självständiga aktieägarintressen i dotterbolaget kan minska möjligheten att exploatera dotterbolaget, resp. lusten att exploatera moderbolaget till dotterbolagets förmån. I princip gälla samma skyddsregler här som vid enmansbolag. Ju större aktieinnehav moderbolaget har dess närmare till hands ligger tanken på

att en transaktion mellan de båda företagen, vilken dragit egendom undan det enas borgenärer, allenast är en skenrättshandling eller eljest tillkommen under sådana omständigheter att konkurslagens återvinningsregler äro tillämpliga^{101, 102}.

D. God och ond tro.

a. *Vid rättshandlingar med tredje man.*

Om *bolaget* ingår ett avtal med tredje man och det för avtalets giltighet eller verkan är av betydelse att bolaget är i god tro angående ett visst förhållande — t. ex. att tredje man ägde rätt att disponera över den sak han genom avtalet säljer till bolaget, eller att tredje man icke gjort ett sådant misstag som han skulle kunna åberopa mot ondtroende medkontrahent — uppstår frågan huruvida den ensamme aktieägarens onda tro medför att också bolaget är i ond tro. Detta är otvivelaktigt; hans och bolagets intressen äro identiska, och han kan icke genom bolaget, som representerar en del av hans förmögenhet, få profitera av godtrosskyddet¹⁰³. Tvivelaktigare blir frågan när det finns andra (självständiga) aktieägare i bolaget, och dessa äro i god tro (samt ej heller någon styrelseledamot på vars goda tro det

¹⁰¹ Till frågan om den goda tron se nästföljande kapitel.

¹⁰² I dotterbolag med självständiga aktieägare löpa *dess* också risk för exploatering genom att den under moderbolagets inflytande stående styrelsen tillgodoser moderbolagets intressen på dotterbolagets bekostnad. Angående de övriga aktieägarnas ställning i dylikt fall se Nial Bolagsstämmobeslut s. 39 not 47.

¹⁰³ Jfr Griebel s. 69 ff. Griebel anser dock bolaget vara i ond tro allenast om styrelsen handlat efter bestämda anvisningar av den ondtroende aktieägaren. Detta sammanhänger med den tyska rättsens regel att det vid ställföreträdarskap kommer an på företrädarens goda eller onda tro och att ond tro hos den företrädde har betydelse allenast om företrädaren handlat efter bestämda anvisningar av den företrädde, BGB 166 §. Svensk rätt får anses stå på den ståndpunkten att god tro fordras både hos företrädaren och hans huvudman. Benckert Exstinktiva förvärv II s. 282 f.

ankommer¹⁰⁴ är i ond tro). Dessa godtroende aktieägare kunde ju tänkas ha anspråk på att få tillgodogöra sig godtrosskyddet. Då emellertid i de fall det här är fråga om den dominerande aktieägaren (moderbolaget) är i ond tro och godtrosskyddet främst skulle komma honom till godo, torde bolaget icke böra anses vara i god tro¹⁰⁵.

Ingår *aktieägaren* avtal med tredje man uppstår frågan om omvänt bolagets — d. v. s. en särskild styrelses onda tro tillräknas aktieägaren. Detta kan icke vara fallet. Styrelsen företräder hans intressen endast såvitt angår bolagets intressen och utöver området för denna representationsrätt bör aktieägaren icke tillräknas styrelsens onda tro.

b. *Vid rättshandlingar mellan enmansbolaget och aktieägaren, resp. mellan dotterbolaget och moderbolaget.*

Om aktieägaren i ond tro ingår ett avtal med sitt enmansbolag, måste detta — även om styrelsen är i god tro — anses vara i ond tro. Någon skadeståndsrätt lär sålunda icke kunna tillkomma bolaget t. ex. på den grund att en av aktieägaren till bolaget överlåten sak frånvinnes bolaget av rätter ägare, från vilken aktieägaren obehörigen tillägnat sig saken. Däremot har bolaget i dylikt fall naturligtvis anspråk på att återbekomma erlagd köpeskillning; rätten därtill är nämligen oberoende av ond eller god tro¹⁰⁶. — Vad nu sagts torde också gälla om ett ondtroende moderbolag rättshandlar med dotterbolaget.

¹⁰⁴ Därom Nial i SvJT 1933 s. 61 ff.

¹⁰⁵ Nial i SvJT 1933 s. 63 not 3. Griebel anser bolaget vara att behandla såsom ondtroende endast om alla aktieägarna voro i ond tro och samtliga varit med om att lämna styrelsen anvisningar. Anledningen till denna uppfattning framgår av vad som framhållits i not 103 ovan.

¹⁰⁶ Alméns kommentar till köplagen, 3 uppl. ombes. av Eklund, senare delen s. 242 f.

Tänkbart är däremot att bolaget (styrelsen) är i ond tro men aktieägaren i god, t. ex. om en styrelseledamot som i bolagets namn i ond tro köpt egendom, varöver säljaren ej ägde disponera, såsom representant för bolaget säljer egendomen till den godtroende aktieägaren. Säkertligen kan aktieägaren då icke åberopa godtrosvärk *gentemot tredje man*; aktieägaren lär icke från sitt bolag kunna härleda bättre rätt mot tredje man än bolaget hade. Däremot synes aktieägaren böra ha rätt att åberopa sin goda tro *gentemot bolaget* (vilket ju blir av praktisk betydelse för det fall att aktierna efter avtalets ingående komma på andra händer eller bolaget går i konkurs), så att han alltså kan göra hemulsanspråk gällande mot bolaget. Även här torde samma gälla i förhållandet mellan moder- och dotterbolag.

I sammanhang med frågan om ond och god tro bör nämnas, att det vid exempelvis en överlåtelse från aktieägaren till enmansbolaget kan ligga så till att överlåtaren-aktieägaren är i god tro, ehuru han icke ägde disponera över det överlåtna. Han har exempelvis med en ärvd kvarlåtenskap fått i sin besittning en sak som icke tillhörde arvlåtaren; denna sak säljer han till bolaget. Då aktieägaren här icke var i ond tro, kan man icke säga att bolaget ej förvärvar rätt på den grund att aktieägarens onda tro måste tillräknas det. Men det synes likväl riktigast, att bolaget icke förvärvar bättre rätt än aktieägaren hade. Detta beror i så fall på att bolaget framstår såsom blott en avskild del av aktieägarens förmögenhet, så att överlåtelsen egentligen har karaktär av en intern transaktion¹⁰⁷. Mycket tvivelaktigt synes däremot vara om detta skall gälla även där aktieägaren (moderbolaget) allenast har ett dominerande aktieinnehav.

¹⁰⁷ Jfr Griebel s. 128 f.

E. Ansvaret för enmansbolagets, resp. dotterbolagets skulder eller handlingar.

Att ett enmansbolag, resp. dotterbolag i princip är ett självständigt rättssubjekt innebär ju att det har sina egna skulder, vilka icke behöva belasta den ensamme aktieägaren, resp. moderbolaget. Under vissa omständigheter kunna skulderna emellertid komma att belasta även dessa. Detta kan ske dels på grund av särskilda aktierättsliga regler, dels på grund av allmänna rättsregler.

Ett ansvar på grund av aktierättsliga regler är det redan förut omhandlade gäldsansvaret enligt 101 §¹⁰⁸. Vidare kan skadeståndsansvar inträda på grund av handlande i strid mot aktiebolagslagen eller bolagsordningen; 135 § 2 st. Den närmare innebörden av denna skadeståndsregel är icke av speciellt intresse för enmansbolag och dotterbolag — något särskilt ansvar för "storaktieägare" känner icke svensk rätt — och skall därför icke behandlas här.

Enligt allmänna rättsregler kan naturligtvis inträda ansvar för skulderna, om den ensamme aktieägaren, resp. moderbolaget avtalsenligt åtagit sig sådant ansvar eller eljest vid avtalets ingående eller vid tidigare tillfällen uppträtt på ett sådant sätt att ansvar efter vanliga avtalsregler inträder¹⁰⁹. Stundom måste en presumption anses föreligga för att aktieägaren även förpliktat sig personligen, såsom när han i egenskap av styrelseledamot i sitt bolag för detta ingår ett avtal att icke driva med medkontrahenten konkurrerande rörelse e. d.¹¹⁰.

För utomobligatoriska skadeståndsförpliktelser vilka

¹⁰⁸ Se ovan s. 83 ff.

¹⁰⁹ Exempel hos Griebel s. 102 ff, Haussmann Tochtergesellschaft s. 36, Weindel s. 28 f, Gégout s. 95.

¹¹⁰ Griebel s. 105 f.

enmansbolaget (dotterbolaget) ådragit sig kan aktieägaren (moderbolaget) vara ansvarigt på grund av delaktighet, anstiftan e. d.¹¹¹.

Under vissa omständigheter kan aktieägaren (moderbolaget) stå i ansvar för bolagets (dotterbolagets) handlingar enligt reglerna om ansvar för medhjälpare. Dessa regler äro i svensk rätt olika allteftersom det gäller obligatoriska eller utomobligatoriska förhållanden¹¹². I kontraktsförhållanden svarar principalen enligt huvudregeln för sina medhjälparens handlingar oberoende av egen culpa. I utomobligatoriska förhållanden svarar han om han kan anses själv gjort sig skyldig till culpa (in eligendo etc.), men det finns ingen, eller åtminstone ingen stadgad, regel att han utan egen culpa svarar för underlydandes handlingar¹¹³.

I händelse en person för uppfyllande av sina kontraktsenliga förpliktelser mot tredje man använder sig av ett bolag — det må vara dotterbolag eller ej — så svarar utan tvivel den förre för bolagets handlingar i samma utsträckning som gäldenär i allmänhet svarar för medhjälpare¹¹⁴.

Med medhjälparbolagets handlingar förstås i nu förevarande avseende naturligtvis handlingar av sådana fysiska personer (organ, anställda) för vilka sistnämnda bolag har att svara.

I fråga om utomkontraktuell ansvarighet är av speciellt intresse för föreliggande ämne huruvida sådant subordinationsförhållande föreligger att aktieägaren

¹¹¹ Friedländer s. 137.

¹¹² Se härom Björling i Festskrift för Thyrén och Alexanderson i Nordiska juriststämman 1926.

¹¹³ Strahl i Festskrift för Marks von Würtemberg.

¹¹⁴ Angående förutsättningarna för ansvaret se närmare Björling a. st. — Svensk rättsuppfattning synes ej för ansvarighet fordra att medhjälparen är i egentlig mening "underordnad" Björling s. 514, 520 f, 529. Därest ett sådant krav skulle resas vore det emellertid uppfyllt genom det subordinationsförhållande som består mellan moderbolag och dotterbolag, se närmare nedan.

(moderbolaget) kan anses ha rätt och plikt att övervaka dotterbolaget. För utomobligatoriskt ansvar för medhjälpare måste nämligen fordras att principalen har en sådan makt över medhjälparen att han äger inte blott utse medhjälparen utan även instruera honom i avseende på sättet för hans handlande, övervaka honom därunder o. s. v.¹¹⁵. Tidigare var det säkert sällsynt att ett aktiebolag på dylikt sätt subordinerade under ett annat, i det att bolagen regelmässigt uppträdde såsom självständiga företag. Koncernväsendets utveckling har emellertid förändrat läget. Nu är det en alldaglig företeelse att ett aktiebolag står i mer eller mindre fullständigt beroende av ett annat antingen genom att det förra äger alla eller ett avgörande antal av aktierna i det andra eller också på annat sätt — genom krediter, konsortieavtal eller dylikt — har ett dominerande inflytande¹¹⁶. Ett sådant torde kunna tjäna till grund för ett utomobligatoriskt ansvar för dotterbolagets handlingar, därest förutsättningarna för sådant ansvar i övrigt äro för handen.

I det nyss berörda fallet att aktieägaren (moderbolaget) svarar för handlingar av bolaget (dotterbolaget) såsom medhjälpare i ett obligatoriskt rättsförhållande står aktieägaren ej i ansvar för det riktiga uppfyllandet av *bolagets* förbindelser mot tredje man utan för att hans *egna* förbindelser mot tredje man icke kränkas genom bolagets åtgöranden. Enahanda ansvar kan också föreligga i andra fall, om aktieägaren (moderbolaget)

¹¹⁵ Alexanderson a. a. s. 27. — Detta torde för övrigt gälla vare sig man för ansvarighet fordrar egen culpa hos principalen eller ej. Culpa kan ju — bortsett från culpa in eligendo — ej ligga honom till last om han icke kunnat utöva inflytande över medhjälparen. Culpan består i bristande utövning av detta inflytande. Fordrar man ej culpa är det likväl först möjligheten av ett inflytande som rimligen kan motivera principalens ansvarighet, vare sig man grundar detta på preventions- eller reparationstanken.

¹¹⁶ Till frågan om subordinationsförhållandet m. m. se Powell s. 7 ff.

låter bolaget (dotterbolaget) utföra handlingar som han (moderbolaget) själv är förbjuden att utföra. Detta kan vara fallet om han är bunden av ett konkurrensförbud. Detta kan ju direkt omfatta bolaget endast om bolaget på något sätt själv deltagit i avtalet. Men i aktieägarens skyldighet att underlåta konkurrens kan även ligga en plikt att avhålla det under hans kontroll stående bolaget därifrån vid äventyr att *han* eljest kan anses ha brutit sin förpliktelse och kan bli skadeståndsskyldig (eller skyldig erlagga utfäst vite)¹¹⁷. Huruvida en dylik skyldighet åligger aktieägaren (moderbolaget) torde bero på en tolkning av avtalet med hänsyn tagen till alla omständigheter. Om ett moderbolag efter avtalets ingående stiftar ett dotterbolag för att öppna konkurrens, eller om det låter ett dotterbolag som förut haft annan verksamhet börja konkurrera, måste ett avtalsbrott in dubio antagas föreligga. Om moderbolaget redan vid avtalets ingående medkontrahenten vederligen har ett dotterbolag som driver samma slags rörelse, kan förhållandet dock vara annorlunda¹¹⁸.

På samma sätt kan den ensamme aktieägaren (resp. moderbolaget), bli ansvarig för att av honom ingångna priskonventioner, kartellavtal o. d. icke brytas genom åtgärder av enmansbolaget (resp. dotterbolaget)^{119, 120}.

¹¹⁷ Griebel s. 112 anser i dylikt fall även ett enmansbolag bli skadeståndsansvarigt enligt 826 § BGB, enär det med vetskap om den enda aktieägarens mot goda seder stridande förfarande har satt igång konkurrensen. För svensk rätts del torde detsamma icke kunna sägas. Det är här blott fråga om kränkning av ett på avtal grundat obligatoriskt rättsförhållande, och att tredje man medverkar till kränkningen torde icke medföra några förpliktelser för honom.

¹¹⁸ Jfr vidare Griebel s. 112 f.

¹¹⁹ Griebel s. 113.

¹²⁰ På sina håll utrikes framträda tendenser att ålägga moderbolag, resp. ensam aktieägare ett allmännare ansvar för dotterbolagets, resp. enmansbolagets förbindelser. I USA ha domstolarna ofta, "disregarding the corporate entity" som termen lyder, hållit moderbolag ansvariga för dotterbolagens skulder. Någon klar regel synes emellertid icke vara utbildad. Stundom söker man grunda

F. Enmansbolagets resp. dotterbolagets ansvar för den ensamme aktieägarens resp. moderbolagets skulder eller handlingar.

Enmansbolagets tillgångar tillhöra bolaget, och de kunna icke tagas i anspråk för täckande av skulder som aktieägaren personligen ådragit sig. Hans privata fordringsägare kunna enligt vanliga regler komma åt aktierna i bolaget; dessas värde beror emellertid på bolagets behållna tillgångar (och ställning i övrigt): bolagets fordringsägare ha företräde till dess tillgångar, innan något utfaller på aktierna.

Genom avtal kan naturligtvis enmansbolaget ikläda sig ansvar för aktieägarens skulder. Att detta inne-

ansvarigheten på att dotterbolaget är blott ett verktyg (instrumentality) för moderbolaget, att de båda i själva verket äro ett enda företag ("alter ego"); Powell s. 8 ff. Ofta åberopas allmänna rättspolitiska skäl, såsom att ansvarigheten är nödvändig för att hindra svek, kringgående av lag och lagbrott, Ballantine s. 34. Powell uppställer följande tre förutsättningar för ansvarighet: 1) moderbolagets kontroll över dotterbolaget — genom innehav av alla eller de flesta aktierna eller genom gemensam styrelse eller eljest — skall vara så vittgående, att dotterbolaget blott är ett verktyg för moderbolaget, 2) kontrollen skall utövas så att den innebär "fraud or wrong" gentemot borgenärerna och 3) borgenärerna skulle lida obehörig skada ("unjust loss or injury") om ej moderbolaget hölles ansvarigt. I tysk doktrin har framställts den s. k. identitetsteorien av innebörd att moder- och dotterbolag såsom ekonomiskt utgörande en enhet även böra rättsligt behandlas såsom en enhet. Isay: Das Recht am Unternehmen (1910) s. 87 ff, jfr även Friedländer Konzernrecht s. 43. Häremot vända sig emellertid andra författare så gott som enhälligt. Bärman s. 28 f med hänvisningar; i fransk doktrin utförligt Rosset s. 272 ff. Hur långt Isay själv velat draga konsekvenserna av sin identitetsteori är f. ö. oklart, se Bärman a. st. I ett enstaka avseende har Reichsgericht en gång hemfallit åt identitetsteorien, men även i samma avseende sedermera övergivit den, se ovan sid. 105 f.

Vad särskilt enmansbolaget beträffar följer personligt ansvar av den ståndpunkt fransk rätt intar, nämligen att bolaget eo ipso försvinner. Men även annars kan man stundom påträffa den tanken att den ensamme aktieägaren utan vidare svarar för enmansbolagets skulder därför att bolaget blott är en bulvan för aktieägaren; så en italiensk författare, omnämnd hos Bastian s. 44. Att sistnämnda tanke liksom den diffusa indentitetsteorien är värdelös som juridisk argumentering är rätt uppenbart. Den riktiga tanken därbakom är att man i vissa avseenden har att ta hänsyn till intressegemenskapen och andra speciella förhållanden i ett enmansbolag eller dotterbolag.

bär ett handlande "för ändamål som uppenbarligen är för bolagets verksamhet främmande" (55 och 66 §§) spelar ingen roll i ett enmansbolag, eftersom förbuden i 55 och 66 §§ blott avse att skydda aktieägarna och därför kunna åsidosättas med samtligas samtycke. Ett dotterbolag kan ikläda sig ansvar för moderbolagets skulder om samtliga övriga aktieägare i dotterbolaget samtycka därtill, eller om bolagsstämmobeslut därom icke överklagas. Även i övrigt kan det ske därest åtagandet icke framstår såsom ett uppenbart åsidosättande av dotterbolagets intressen, utan några rimliga skäl kunna anses föreligga, såsom att dotterbolaget fått mottaga eller kan förvänta motsvarande tjänst från moderbolagets sida e. d.

Även i förevarande avseende kan förpliktelse inträda enligt reglerna om ansvar för medhjälpare. Vad utomobligatoriskt skadestånd angår, så saknas emellertid i allmänhet det för ansvarets inträde erforderliga subordinationsförhållandet¹²¹.

Enmansbolaget kan också tänkas stå i ansvar för att aktieägaren icke företar åtgärder vilka bolaget förbundit sig att underlåta. Som förut nämnts måste vid avtal om konkurrensförbud eller kartellavtal ofta presumeras att avtalet binder även aktieägaren personligen¹²². Där detta ej kan antagas, såsom då bolaget har särskild styrelse och den ensamme aktieägaren alls ej är nämnd i avtalet, är frågan om *bolaget* kan vara skyldigt svara för att aktieägaren ej vidtager de åtgärder som äro bolaget förbjudna. Naturligtvis kan en avtalstolkning leda därtill. Där så ej kan ske, torde någon rättsplikt för bolaget att vid skadeståndsansvar avhålla aktieägaren från ifrågavarande åtgärder icke föreligga. Där-
emot torde fall kunna inträffa då medkontrahenten på

¹²¹ Jfr ovan s. 122.

¹²² Ett legalt ansvar kan som förut utvecklats föreligga enligt 101 §.

grund av aktieägarens handlande befrias från sin skyldighet enligt avtalet. Så t. ex. om bolaget med ett konkurrensföretag ingått avtal om att hålla vissa minimipris. Öppnar aktieägaren därefter — kanske med utnyttjande av genom bolaget vunna förbindelser och sakkunskap — ett företag i samma bransch och säljer till lägre priser, kan detta vara en anledning för det andra företaget att häva avtalet på grund av bristande förutsättningar. Någon ensamt avgörande betydelse torde det emellertid i dylikt fall icke ha att det är fråga om enmansbolag; samma situation kan inträffa om en utomstående börjar konkurrera. Men den omständigheten att enmansbolagets intressen reellt ekonomiskt äro den konkurrerande aktieägarens, så att den senare ytterst är den som drager nytta av prisavtalet, kan icke gärna bli utan betydelse vid bedömningen av frågan huruvida medkontrahenten kan på grund av bristande förutsättningar frånträda avtalet¹²³.

Den vid enmansbolag föreliggande intresseidentiteten kan också direkt spela in och förskaffa aktieägarens handlingar omedelbar verkan för ett avtalsförhållande mellan bolaget och tredje man. Så är händelsen om bolagets egendom är försäkrad och försäkringsfallet uppsåtligen eller med grov vårdslöshet framkallas av aktieägaren¹²⁴. Det är mot dylika förfaranden från den verkliga intressentens sida som försäkringsgivaren behöver skydd, och icke heller gör man enmansbolaget någon oförrätt genom att befria försäkringsgivaren i dylika fall. Det intresse som å enmansbolagets sida är försäkrat är nämligen bolagets äganderätt, d. v. s. ekonomiskt sett den ensamme aktieägarens intresse. Bolagets borgenärer ha ingen självständig rätt på grund

¹²³ Den allmännare frågan när ett avtal av ifrågavarande slag kan frånträdas på grund av bristande förutsättningar kan icke upptagas till närmare dryftande här.

¹²⁴ Hult i Nordisk försäkringstidskrift 1932 s. 562, Griebel s. 108 f.

av försäkringen¹²⁵. — Så snart det finnes självständiga aktieägare i bolaget, torde däremot av hänsyn till dem försäkringsgivaren icke bli fri genom uppsåtliga eller culpösa åtgöranden av den dominerande aktieägaren utan få nöja sig med regressrätt mot denne. Detta är visserligen en olikhet mot vad som i det föregående¹²⁶ antagits gälla i avseende å frågan om verkan av ond tro hos flertalet aktieägare vid bolagets avtal. Men en sådan olikhet synes fullt motiverad av de olika förhållandena. I fråga om godtrosskyddet gäller det t. ex. en konflikt mellan en person som obehörigen frånhänts egendom och den som i god tro förvärvat den. Denna konflikt *kunde* naturligtvis lösas till förmån för den förre; lagen ger nu den senare godtrosskydd, men förutsättningarna för god tro kunna då utformas med beaktande av att det gäller en avvägning som rent principiellt kan vara tveksam. I fråga om försäkring åter gäller det att bereda det försäkrade intresset skydd mot försäkringsfallet. Varje undantag från försäkringsgivarens ansvarighet vid försäkringsfallets inträffande framstår därför som en avvikelse från själva försäkringens syfte, vilken kräver särskild motivering. Att man ställer stränga krav på en sådan motivering överensstämmer väl med den moderna försäkringsrättens tydliga strävan att bereda försäkringshavaren ett så effektivt skydd som möjligt¹²⁷.

¹²⁵ Här bortses från möjligheten att andra intressen, såsom panthavares, kunna vara försäkrade enligt 54 § lagen om försäkringsavtal.

¹²⁶ Se ovan s. 117 f.

¹²⁷ Se närmare Hults nyssnämnda utredning, särskilt s. 561 f. — Hult uttalar sig som om den för enmansbolag i förevarande avseende gällande regeln skulle vara tillämplig även om fyra av aktierna ligga i händerna på fristående aktieägare. Att draga gränsen så synes emellertid omotiverat. Den bör placeras mellan å ena sidan öppna eller förtäckta enmansbolag, å andra sidan andra bolag oavsett om de självständiga aktieägarnas antal eller aktieinnehav är större eller mindre. Hult torde väl också närmast haft i tankarna det fallet att de fyra aktieägarna blott äro bulvaner.

Det är tänkbart att på liknande grunder den ensamme aktieägarens åtgärder i andra fall kunna prejudicera enmansbolagets rätt¹²⁸. Frågan därom måste bedömas med hänsyn till resp. avtalsförhållandens karaktär.

G. Andra fall då intressegemenskapen mellan enmansbolaget och aktieägaren kan tänkas vara av juridisk betydelse.

I flera andra fall än de förut berörda kan den frågan uppkomma huruvida icke intressegemenskapen mellan enmansbolaget och aktieägaren bör medföra ett bortseende från att de formellt juridiskt äro två skilda rättssubjekt.

a. Förbud mot överlåtelse av viss rättighet, särskilt arrende och hyra.

För det första kan detta ifrågasättas i sådana fall där rättsordningen förbjuder en part i ett rättsförhållande att utan den andres samtycke sätta annan i sitt ställe. Skall detta gälla även vid överlåtelse från enmansbolag till aktieägare eller vice versa? Som allmän regel torde gälla att om överlåtelseförbudet har sin grund däri att borgenären har särskilt intresse av gäldenärens ekonomi — vilket är fallet vid fordringsrättigheter i allmänhet — så behöver borgenären icke finna sig i att som gäldenär i en persons ställe få hans enmansbolag eller vice versa lika litet som han i allmänhet behöver gå med på utbyte av gäldenär. Enmansbolagets och aktieägarens ekonomiska ställning kan vara helt olika.

Särskild uppmärksamhet förtjänar frågan om partsutbyte vid arrende eller hyra av fast egendom. Enligt 2 kap. 8 § lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom äger arrendator icke utan jordägarens medgivande åt annan till brukande upplåta fastigheten eller del därav. Förbudet gäller såväl sublocation (under-

¹²⁸ Jfr Griebel s. 106 f.

arrende) som substitution (arrendeöverlåtelse). Att substitution icke utan jordägarens samtycke kan ske vare sig från en arrendator till ett bolag vari han äger alla aktierna, eller från ett arrenderande bolag till dess ensamme aktieägare är givet, eftersom deras ekonomiska ställning kan vara helt olika. Något tvivelaktigare kan frågan vara beträffande sublocation. Därvid kvarstår den ursprunglige arrendatorn som ansvarig för arrendet gentemot jordägaren. Att sublocation i allmänhet trots den föregåendes kvarstående ansvar är förbjudet måste åtminstone i första hand bero på att jordägaren kan ha betydande intresse av de personliga egenskaperna hos den till vilken han anförtror sin jord¹²⁹. Och man kanske skulle vilja resonera så att om arrendatorn låter sitt enmansbolag inträda såsom underarrendator, så sker därigenom ingen reell förändring i avseende å jordens nyttjande, eftersom det fortfarande i realiteten sker för samma persons räkning¹³⁰. Emellertid kan det icke förnekas att förhållandet kan gestalta sig olika efter sublocation till bolaget. Detta kan komma i en sämre ekonomisk ställning, så att det ingen vinst lämnar utan all inkomst går till bolagets borgenärer. Därigenom kan aktieägarens intresse av jordens rationella brukande förminska. Vidare blir det svårt, oftast omöjligt, för jordägaren att verkligen kontrollera huruvida enmansbolag föreligger eller möjligen en större eller mindre del av aktierna övergå på andra händer. Man kan nog därför icke för detta fall göra undantag från förbudet mot sublocation. Detta så mycket mindre som lagen själv innehåller en regel som tjänar till korrektiv mot ett för drakoniskt upprätthåll-

¹²⁹ Se lagberedningens förslag till jordabalk I (1905) s. 105 f. Med hänsyn till att detta är grunden till förbudet kan ifrågasättas, om den som utarrenderat till något så opersonligt som ett aktiebolag över huvud kan motsätta sig sublocation. Frågan därom är ej speciell för enmansbolag och behandlas därför ej här.

¹³⁰ Så Griebel s. 117.

lande av förbudet. 36 § stadgar nämligen att otillåten substitution eller sublocation visserligen medför rätt för jordägaren att uppsäga avtalet samt fordra skadestånd, men att detta icke får ske när vad arrendatorn låtit komma sig till last är av ringa betydelse. Det torde icke vara uteslutet att arrendator som sublocerat till sitt enmansbolag kan med framgång bestrida jordägarrens uppsägningsrätt, om han visar att förändringen är rent formell och att jordägarrens intressen icke på något sätt kunna skadas eller sättas i fara.

Även det vid hyra gällande förbudet att utan hyresvärdens medgivande substituera eller totalt sublocera får sålunda anses gälla också när det sker till ett enmansbolag. Här gäller motsvarande regel som vid arrendeöverträdelse, för det fall att vad som lägges hyresgästen till last finnes vara av ringa betydelse (3 kap. 23 §).

I detta sammanhang må beaktas frågan hur det ställer sig om en jordägare, som upplåtit nyttjanderätt till sin fastighet, överlåter fastigheten till ett av honom ägt enmansbolag. Skall detta anses vara en vanlig överlåtelse, som medför att nyttjanderätten upphör (där den ej enligt särskilda regler gäller även mot ny ägare; jfr nyttjanderättslagens 1 kap. 3 §)? Svaret synes böra bli jakande med hänsyn till den kategoriska formuleringen av 1 kap. 3 §, som avsiktligt gör ond tro hos förvärvaren utan betydelse¹³¹. Endast om hela

¹³¹ Såsom motivering för stadgandet anför lagberedningen att det skulle innebära risker och olägenheter, om en nyttjanderätt i händelse av ond tro bleve bestående, med hänsyn till att det ej sällan kunde framstå såsom i hög grad ovisst huruvida förvärvaren ägt den kännedom om nyttjanderätten och villkoren för densamma att han därå skulle kunna grunda ett omdöme om den verkliga betydelsen av vad han underkastar sig; detta skulle lämna fältet öppet för tvister och skapa ett tillstånd av osäkerhet, som kunde verka hämmande vid omsättningen av fastigheter och därmed i sin mån beröra även fastighetskrediten. Lagberedningen a. st. s. 75. Detta motiv slår knappast till vid överlåtelse till ett överlåtarens enmansbolag, eftersom detta måste anses under alla omständigheter ha precis samma kännedom om nyttjanderätten som överlåtaren hade. Men

syftet med transaktionen blott är att beröva nyttjanderättshavaren hans rätt (och det alltså föreligger kollusion) torde nyttjanderättshavaren kunna hålla sig även till förvärvaren-enmansbolaget¹³².

Om nyttjanderätten i anledning av en överlåtelse av ifrågavarande slag kommer att upphöra, blir överlåtarens enligt 1 kap. 4 § nyttjanderättslagen skadeståndsskyldig mot nyttjanderättshavaren.

Även i andra fall, där en överlåtelse icke utan vidare medför att överlåtarens förpliktelser övergå på förvärvaren, får i allmänhet en överlåtelse från aktieägaren till hans enmansbolag eller vice versa likställas med en vanlig överlåtelse. Om aktieägaren sålunda till ett bolag där han äger alla aktierna överlåter sin rörelse, blir bolaget icke utan vidare ansvarigt för de förpliktelser som uppkommit i rörelsen. Även här kan dock kollusion föreligga, varvid bolaget blir ansvarigt¹³³.

b. Kvittningsrätt.

Jämväl i fråga om kvittningsrätt äro enmansbolaget och aktieägaren att betrakta som skilda rättssubjekt. På grund av ömsesidighetskravet kan den tredje man som har en skuld till endera ej kvitta med en motfordran mot den andra. Icke heller kan aktieägaren som har en skuld till tredje man kvitta med bolagets fordran mot tredje man eller bolaget som har en skuld till tredje man kvitta med en aktieägares fordran mot honom. Naturligtvis kan dock en överlåtelse av motfordringen ske från bolaget till aktieägaren eller omvänt, så att ömsesidighet

om överlåtelse till överlåtarens enmansbolag skulle behandlas på ett avvikande sätt, kunde sådana tvister och sådant osäkerhetstillstånd som lagberedningen befarat kunna uppkomma med hänsyn till de i praktiken ofta föreliggande svårigheterna att avgöra huruvida ett enmansbolag föreligger eller ej.

¹³² Om överlåtelsen är en skentransaktion — vilket ibland kan ligga nära tillhands att antaga, se ovan s. III — upphäver den naturligtvis icke nyttjanderätten.

¹³³ Jfr nedan s. 167 not 51.

uppkommer. Men denna överlåtelse — som naturligtvis först och främst måste i och för sig vara oantastlig¹³⁴ — kan förfela sitt syfte om tredje man kommer i konkurs; 121 § konkurslagen¹³⁵.

c. *Nationalitet; rätt att driva näring.*

Att ett rättssubjekt — fysiskt eller juridiskt — innehar alla eller det övervägande antalet aktier i ett aktiebolag kan också tänkas ha betydelse för frågan om bolagets *nationalitet* och därmed sammanhängande spörsmål.

Ehuru lagstiftningen ofta tillmäter ett aktiebolags karaktär av "svenskt" eller "utländskt" betydelse, finnas inga uttryckliga bestämmelser om när ett bolag är att anse såsom svenskt eller utländskt.

Frågan om ett aktiebolags nationalitet besvaras i olika länders rätt på huvudsakligen två olika sätt. Antingen tillägges styrelsens säte avgörande betydelse ("Sitztheorie") eller också det land under vars lag bolaget bildats och förlänats rättssubjektivitet ("Verleihungstheorie"). Den förra linjen torde kunna betecknas som den förhärskande i Frankrike¹³⁶, Italien och Schweiz¹³⁷. Även i Tyskland har den åtminstone tidigare dominerat¹³⁸; numera uttala sig emellertid ett till

¹³⁴ Om rättshandlingar mellan bolaget och aktieägaren se ovan s. 110 ff.

¹³⁵ Svårigheten att trygga kvittningsrätt gentemot tredje man för moderbolag med ett dotterbolags fordringar eller omvänt kan framstå såsom en olägenhet i koncernförhållanden. Att lösa frågan genom den i och för sig fullt giltiga klausulen i avtal med tredje man att kvittningsrätt på ifrågasatta sätt skall få ske går knappast heller, då ett sådant avtal icke torde verka för fall av tredje mans konkurs. Griebel s. 123 f.

¹³⁶ Pic III nr 2075 ff.

¹³⁷ Nussbaum: Deutsches Internationales Privatrecht s. 187.

¹³⁸ Se t. ex. Lehmann Das Recht der Aktiengesellschaften I s. 261 ff, Brodmann 178^{4c} och 182^{9a} Staub 178¹³ och 182^{16b} Griebel s. 151. Jfr även Reuterskiöld: Handbok i svensk privat internationell rätt (1907) s. 82 f.

synes växande antal teoretici för den andra linjen¹³⁹. Av våra grannländer torde Norge obetingat ansluta sig till teorien om styrelsens säte som det för nationaliteten avgörande¹⁴⁰. Även i dansk rätt synes denna teori härska¹⁴¹.

Inom denna teori föreligger emellertid en splittring, som kan synas tämligen obetydlig men i verkligheten innebär att vissa av dem som hylla teorien reellt närma sig den senare av de båda linjerna. Medan somliga av åsiktens företrädare anse det *faktiska* sätet (huvudsätet) vara avgörande, vilja andra rätta sig efter det i *i bolagsordningen angivna* sätet¹⁴². Det senare leder ju till att de bolag som bildas under en lag, enligt vilken bolagsordningen måste innehålla bestämmelse om vilken ort *inom riket* som skall vara styrelsens säte — så vår svenska lag, 5 och 17 §§ — alla komma att lyda under nämnda lag¹⁴³.

Den andra linjen — enligt vilken den lag under vilken bolaget bildas bestämmer bolagets nationalitet — gäller framför allt i engelsk och amerikansk rätt¹⁴⁴ men har man som förut nämnts även förespråkare på andra håll.

I Sverige ansluter sig rättsuppfattningen otvivelaktigt till denna andra linje, åtminstone på så sätt att ett bolag för att vara svenskt måste vara här registrerat. Likaså betraktas säkerligen ett här registrerat bolag som svenskt, även om styrelsen faktiskt skulle förlägga

¹³⁹ Frankenstein: Internationales Privatrecht I (1926) s. 456 ff samt Nussbaum a. a. s. 187 med vidare hänvisningar.

¹⁴⁰ Augdahl s. 56 (som förklarar detta vara "allmän europeisk rätt").

¹⁴¹ Krenchel s. 38 ff.

¹⁴² Staub a. st., Augdahl a. st. (med reservation för ett blott proforma angivet säte).

¹⁴³ Jfr Nussbaum a. a. s. 188 f, som framhåller att av denna anledning tysk rättspraxis i själva verket leder till samma resultat som Verleihungs-teorien.

¹⁴⁴ Nussbaum s. 187 med hänvisningar.

sitt säte utomlands¹⁴⁵. Därigenom undgår bolaget i varje fall icke de förpliktelser svensk lag ställer på svenska bolag; en annan sak är att bolaget därigenom kan komma att i det främmande landet bli behandlat som ett inhemskt bolag där eller åtminstone underkastas särskilda regler. I och för sig inträda enligt svensk aktiebolagsrätt inga särskilda påföljder för bolaget, om dess styrelse flyttar sitt faktiska säte utrikes. Som sagt måste emellertid bolagsordningen bestämma den plats inom riket, där styrelsen skall ha sitt säte, och bolagsordningen kan icke ändras så att sätet skall vara utrikes. Det faktiska förhållandet kommer i det förutsatta fallet att strida med vad lagen och bolagsordningen bestämmer. Naturligtvis kan varje styrelseledamot och varje aktieägare påfordra att bolagsordningens bestämmelser om styrelsens säte skola iakttagas. Vidare ligger en viss hämsko däri att styrelseledamöterna måste vara här i riket bosatta svenska medborgare, där ej för särskilt fall Konungen medgivit att styrelsen må till viss del, ej överstigande $\frac{1}{3}$ av hela antalet, bestå av medborgare i annat land eller å utrikes ort bosatta svenska medborgare; ej heller särskild utom styrelsen utsedd firmatecknare kan annat än med Konungens tillstånd vara utländsk eller i utlandet bosatt svensk medborgare (57 och 63 §§). Skulle i strid mot dessa bestämmelser styrelseledamöterna vara bosatta utrikes, blir följden att vederbörande icke är behörig företrädare för bolaget, samt eventuellt att bolaget kom-

¹⁴⁵ Även i skatterättsligt avseende är vår lagstiftnings utgångspunkt den att registreringen avgör huruvida bolaget är svenskt eller ej. I viss utsträckning har man av de ekonomiska förhållandenas utveckling föranlett att utsträcka beskattningen även till vissa andra bolag; 64 § 2 mom. kommunalskattelagen i dess lydelse enligt lag 26/6 1933. Till frågan — som ej här skall behandlas — se proposition nr 171 till 1933 års riksdag samt beträffande utländska rätt särskilt Konstam: A treatise on the law of income tax, 4 ed. London 1929 s. 90 ff, Wengler: Beiträge zum Problem der internationalen Doppelbesteuerung, Berlin und Lpzg 1935 s. 53 ff.

mer att sakna behörig styrelse, så att envar intresserad kan framtvinga rättelse eller likvidation enligt 99 §.

Det hittills angående aktiebolags nationalitet sagda har blott avsett att ange de huvudlinjer som finnas i frågan samt vad som är att anse såsom den svenska uppfattningen. Vad som för förevarande utredning egentligen är av intresse är om någon avvikelse från den svenska rättens regel (att registreringen är avgörande för ett bolags karaktär av svenskt) äger rum i det fall att större delen av eller alla bolagets aktier tillhöra utlänningar. Under världskriget uppkom i vissa av de krigförande staterna den s. k. *kontrollteorien*. Denna är riktad mot aktiebolag vilka eljest skulle ha ansetts inhemska men på grund av att de behärskades av intressen i fientlig stat behandlades såsom varande av fientlig nationalitet¹⁴⁶. Det finns ingen anledning till antagande att någon motsvarande, av krigsförhållanden betingad, princip skulle för närvarande gälla i svensk rätt, utan även om alla aktierna befinnas på utländska händer, är ett här registrerat bolag att betrakta som svenskt¹⁴⁷. Någon anledning att på annat sätt behandla det fallet att en och samma utlänning, kanske ett utländskt moderbolag, äger samtliga aktierna finnes knappast¹⁴⁸.

I samband med frågan om aktiebolags nationalitet

¹⁴⁶ Nussbaum s. 190 f, Griebel s. 152 med vidare hänvisningar. — Redan tidigare hade någon gång framställts åsikten att aktieägar-majoritetens nationalitet borde vara avgörande för bolagets nationalitet, men på goda grunder förkastades i allmänhet denna åsikt; se Haussmann Tochtergesellschaft s. 48 f.

¹⁴⁷ Jfr ett yttrande av Bergendahl s. 83. — 1916 års lag om inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom m. m. innehåller också bestämmelser som få anses utgå från att ett bolag kan vara att anse såsom svenskt ehuru utlänningar äga ett dominerande aktieinnehav, se Bergendahl a. st. I den av 1905 års aktiebolagskommitté upprättade förteckningen över "inhemska" bolag med utländska delägare finnas också många vilka helt domineras av utlänningar.

¹⁴⁸ Jfr om dotterbolag till utländska företag Nussbaum s. 189, Griebel s. 151 f.

bör något beröras den utvidgning av förbudet mot utlännings rätt att utan tillstånd driva näring i Sverige (näringsfrihetsförordningen av 1864 25—31 §§) som skett genom praxis, i det att utlänningar straffats för olaga handel som de bedrivit genom svenskt aktiebolag; NJA 1923 s. 349 och 1928 s. 429. De personer som här fälldes till ansvar hade dels ett dominerande aktieinnehav och dels intogo de en faktiskt ledande ställning såsom disponent med generalfullmakt, resp. verkställande direktör (ej styrelseledamot). Ur HD:s domar torde ej kunna utläsas mera än att vederbörande just på grund av denna *kombination* av en ledande post och ett dominerande aktieinnehav i själva verket måste, som det i 1928 års rättsfall heter i den av HD fastställda domen, anses "huvudsakligen för egen räkning hava idkat den affärsverksamhet som bedrivits i ifrågavarande två i behörig ordning registrerade aktiebolags namn". Att ett dominerande eller rent av totalt utländskt aktieinnehav i ett bolag skulle i och för sig vara straffbart är icke utsagt genom domen. Straff för dylikt aktieinnehav i och för sig synes ej heller böra ifrågakomma enligt gällande rätt, som ju — fränsett bestämmelserna om inskränkning i rätten att förvärva aktier i vissa bolag som äga fast egendom och vissa andra naturtillgångar (1916 års lag), vilka bestämmelser äro undantaget som bekräfta regeln — icke lägger hinder i vägen för utlänningar att förvärva aktier i svenska bolag.

III.

FUSION.

INLEDNING.

Ett karaktäristiskt drag i det nutida näringslivet äro de många mer eller mindre fasta sammanslutningar eller överenskommelser mellan olika aktiebolag¹ som gå ut på att eliminera eller reglera konkurrensen eller vinna andra fördelar genom samarbete och samorganisation. Ur ekonomisk synpunkt har man brukat skilja mellan "horisontala" sammanslutningar, d. v. s. mellan företag av samma slag eller åtminstone omfattande samma led i produktionen (t. ex. två fabriksaktiebolag som tillverka samma vara) och "vertikala" sammanslutningar, d. v. s. mellan företag på olika höjd i produktionsskalan (det ena företaget producerar råvaror för det andras fabrikation eller det ena företaget tillverkar en vara som det andra säljer etc.). Olika juridiska medel komma till användning för att åstadkomma dylika förbindelser mellan bolagen. Genom *avtal* kunna olika företag sammansluta sig till "karteller", "pooler" o. d. Genom *förvärv av aktier* kan ett företag skaffa sig dominerande inflytande över ett eller flera andra; man kallar då det förra moderbolag och de andra dotterbolag samt företagen, i synnerhet om det är flera dotterbolag, betrak-

¹ Vissa av dessa sammanslutningsformer komma även till användning ifråga om andra företag än aktiebolag. Blott om de senare — som ju helt dominera inom vår industri och större handel — är det i denna utredning fråga.

tade såsom en enhet, koncern. Givetvis kunna båda medlen — avtal och aktieförvärv — samtidigt brukas i och för en företagssammanslutning.

I de nu nämnda fallen berör sammanslutningen ej de olika bolagens äganderätt till deras tillgångar, och än mindre upphäves bolagens karaktär av juridiskt självständiga rättssubjekt. Någon fusion kan man därför ej i dessa fall tala om. Sker sammanslutningen så att bolagens tillgångar förenas i ett bolags hand, kan en fusion i ekonomisk mening sägas föreligga. Det juridiska fusionsbegreppet åter är mera begränsat. För att en juridisk fusion² skall vara förhanden måste åtminstone ett bolag upphöra såsom särskilt rättssubjekt och "uppgå" i ett annat. Detta kan ske på två sätt. Det första är att det ena bolaget upphör och dess tillgångar (och skulder) övergå på det andra bolaget. Denna fusionsform kan — i brist på lämplig svensk beteckning — kallas *absorption*³. Det andra sättet är att båda de bolag som fusionera upphöra och deras tillgångar (och skulder) övertagas av ett för ändamålet nybildat tredje bolag. Denna form av fusion kan, med en likaledes från utlandet hämtad term, kallas *kombination*⁴.

Förutom att sålunda det ena eller båda bolagen skall upphöra brukar man i begreppet fusion inlägga, att transaktionen skall ha till resultat att det upphö-

² Uttrycket fusion brukas i de skandinaviska länderna, i Tyskland och Schweiz, i Frankrike och Italien. Stundom begagnas även motsvarande inhemska uttryck såsom "sammensmeltning", "Verschmelzung". Den engelska termen är "amalgamation", den amerikanska "consolidation" (som dock även användes för att beteckna en viss fusionsform se nedan not 4). Om uttryck åsyftande att utmärka en viss form av fusion se nästföljande båda noter.

³ I denna betydelse användes ordet "Absorption" i Tyskland och Frankrike. Andra uttryck äro "Annexion" (Tyskland och Frankrike) "reprise" (Frankrike), "merger" (U. S. A.). Se Hamburger s. 574, Faessler s. 38, Palmer s. 460, Ballantine s. 752.

⁴ Utländska uttryck för denna fusionsform äro "Kombination" (Tyskland), "réunion" (Frankrike), "consolidation" (U. S. A.). Se litteraturhänvisningar i föregående not.

rande bolagets (resp. de upphörande bolagens) aktieägare i och med transaktionens genomförande bli aktieägare i det andra (resp. det nya) bolaget därigenom att vederlaget för förvärvet ges icke i pengar utan i det förvärvande (eller det nya) bolagets aktier, vilka därefter i samband med det upphörande bolagets (resp. de upphörande bolagens) likvidation utdelas till dess (resp. deras) aktieägare.

Sker detta aktieutbyte icke i samband med det upphörande bolagets (resp. de upphörande bolagens) likvidation, utan tillgår transaktionen så, att det förvärvande bolaget emitterar nya aktier, vilka tecknas av det upphörande bolagets (resp. de upphörande bolagens) aktieägare och likvideras med aktier i sistnämnda bolag, vilket (resp. vilka) bolag därefter, sedan dess (resp. deras) aktier sålunda kommit i händerna på det förvärvande bolaget, av detta på vanligt sätt upplöses, föreligger icke en fusion i här avsedd bemärkelse utan blott vissa utan *juridiskt* samband med varandra varande transaktioner: i det ena bolaget en nyemission mot apportegendom, i det andra bolaget (resp. de andra bolagen) en vanlig likvidation. Något speciellt juridiskt intresse erbjuder därför icke denna rätt ofta förekommande transaktion. Däremot kan en fusion i här antagen bemärkelse föreligga även om aktieägarna i det upphörande bolaget (resp. de upphörande bolagen) själva få teckna och likvidera de nya aktierna i det förvärvande (resp. det nya) bolaget, nämligen om detta är en form för det upphörande bolagets (resp. de upphörande bolagens) likvidation. Det förekommer sålunda fusioner som tillgå så att två bolag sinsemellan träffa avtal om att det ena, A, skall i sig upptaga det andra, B, på så sätt att B i samband med likvidation överlåter sina tillgångar på A mot det att A förbinder sig att låta aktieägarna i B teckna nya aktier och likvidera dem med sina aktier i B. I själva verket kan

detta sägas innebära blott att A åtager sig att medverka vid likvidationens genomförande på det sätt B beslutat och att det därför blir onödigt att teckningen och fördelningen av de nya aktierna verkställas av bolaget B självt. De särskilda frågor vartill detta arrangemang ger upphov skola behandlas längre fram (under I: 5).

I utländska lagar är fusionen ofta reglerad såsom ett självständigt rättsinstitut. I sin mest utvecklade form — som går under benämningen *äкта fusion* — utmärkes detta institut därav att någon *likvidation* icke äger rum utan det ena bolaget (resp. de äldre bolagen) upplöses utan likvidation och dess (resp. deras) tillgångar och skulder övergå på det andra (resp. det nya) bolaget⁵. Vid den *oäkta* fusionen åter avvecklas det ena bolaget (resp. de äldre bolagen) genom likvidation.

Svensk lag innehåller inga regler om fusion. Följden därav är att någon äkta fusion icke kan förekomma; likvidation kan icke vid ett bolags upphörande undvikas. Däremot kan en motsvarighet till en oäkta fusion åstadkommas hos oss genom användande av regler som gälla för andra aktiebolagsrättsliga förhållanden, såsom de vanliga reglerna angående föryttring av bolags tillgångar, angående likvidation, och angående nyemission (resp. bolags stiftande) med apportegendom. Då dessa regler dock icke äro avsedda för fusionstransaktioner, vållar deras utnyttjande för fusioner i flera avseenden svårigheter, vilka den följande framställningen försöker belysa och — såvitt möjligt — lösa.

⁵ Augdahl s. 501 f, Hallstein s. 373 ff.

I.

ABSORPTION.

En absorption genomföres medelst vissa åtgärder från de båda fusionerande bolagens sida.

1. Åtgärder å det upphörande bolagets sida.

A. Tillgångarna.

För det upphörande bolaget innebär fusionen att dess egendom överlåtes på ett annat bolag mot vederlag i det andra bolagets aktier och att det därefter likviderar. I det följande skall först och främst behandlas den rättsliga innebörden och verkan av att all bolagets egendom föryttras (totalföryttring). Frågan därom har så mycket större betydelse som en totalföryttring utan påföljande likvidation också kan förekomma och ekonomiskt sett betraktas som en fusion. Därefter skall undersökas hur en dylik avyttring kan kombineras med likvidationsförfarandet, samt slutligen vad det har för betydelse att vederlaget skall utgå i form av aktier i det absorberande bolaget.

a. Totalföryttring.

Enligt 1908 års förslag till lag om aktiebolag skulle styrelsen ej få föryttra eller upplåta nyttjanderätt till all bolagets egendom eller den väsentligaste delen därav, med mindre bemyndigande därtill givits å bolags-

stämma. För sådant bemyndigande fordrades enhälligt beslut eller ock beslut på två på varandra följande stämmor, därav minst en ordinarie, med minst $\frac{2}{3}$ majoritet bland de röstande å sista stämman; beslutet skulle dock vara utan verkan om aktieägare till protokollet anmälde sin reservation och därvid påkallade lösen för sina aktier, såframt ej annan aktieägare inom nittio dagar efter den sista stämman erlade lösen eller ställde säkerhet därför hos Överexekutor. Såsom motivering till dessa bestämmelser anfördes⁶, att beslut om totalföryttring i allmänhet vore att till sin innebörd likställa med beslut om bolagets upphörande och även där detta undantagsvis ej vore fallet dock i anseende till sin genomgripande betydelse för bolaget borde vara underkastat samma regler som beslut om likvidation. Då aktiebolagsväsendets historia även lämnade exempel på att en majoritet kunde missbruka sin makt till att verkställa föryttring eller utarrendering för oskäligt låg gottgörelse i syfte att på omvägar göra vinst på affären, erfordrades även möjlighet för den enskilde aktieägaren att hindra beslutet, därest han ej finge lösen för sina aktier. Lagrådet⁷ anmärkte, att de föreslagna stadgandena vore för obestämda och dessutom lätta att kringgå; i övrigt vore de för vidsträckta, då de icke rimligen borde gälla för det fall att den väsentliga delen av bolagets tillgångar just vore avsedd att avyttras. Behovet av stadgandena skulle ock i väsentlig mån förringas därest dels i enlighet med lagrådets hemställan förbud meddelades för stämman och styrelsen att förfoga över bolagets egendom på ett sätt som uppenbarligen strede mot bolagets ändamål eller vore för detsamma främmande, dels ock förslagets regler om rätt för en minoritet att klandra styrelsens för-

⁶ NJA II 1910 nr 14 s. 128.

⁷ NJA II 1910 nr 14 s. 90 f, 129 f.

valtning vunne godkännande. Propositionen upptog trots detta i huvudsak kommittéförslagets regler. Justitieministern anförde bl. a.,⁸ att det av lagrådet föreslagna (sedermera i 55 och 66 §§ influtna) förbudet mot förfoganden över bolagstillgångarna på för bolagets ändamål uppenbarligen främmande sätt icke tillräckligt undanröjde de missförhållanden mot vilka kommitténs förslag var riktat. Ett beslut att försälja all bolagets egendom t. ex. i uppgivet syfte att flytta verksamheten till annan ort kunde icke annat än i undantagsfall med framgång överklagas såsom uppenbarligen främmande för bolagets ändamål; och sedan detta beslut vunnit laga kraft, torde det av lätt insedda skäl icke vara svårt för majoriteten att förhindra flyttningen och slutligen tvinga minoriteten att samtycka till bolagets likvidation, även om den eljest varit stark nog att förhindra likvidationsbeslut.

På lagutskottets inrådan uteslöt emellertid riksdagen ifrågavarande bestämmelser.

För närvarande finns alltså intet *direkt* förbud för styrelsen eller majoriteten att åstadkomma en totalförsäljning. Detta innebär dock ej att de ha fria händer därtill.

De av lagrådet berörda bestämmelserna, som i lagen upptagits i 55 och 66 §§, böra efter min mening tolkas så att de ge aktieägare möjlighet att (genom klander) värja sig mot ett beslut om totalförsäljning icke allenast om det är uppenbart främmande för den *verksamhet* — handel, rederirörelse o. s. v. — bolaget enligt bolagsordningen bedriver, utan även om beslutet uppenbarligen strider mot bolagets slutliga *ändamål*, som — där ej annat framgår av bolagsordningen — är att bereda aktieägarna vinst⁹. Om totalförsäljningen strider mot *ändamålet* beror på de ekonomiska villkoren för för-

⁸ NJA II 1910 nr 14 s. 93.

⁹ Nial Bolagsstämmobeslut s. 29 ff.

säljningen: sker denna till uppenbart underpris, utan att detta kompenseras genom andra förmåner, kan beslutet — om den ovan uttalade meningen är riktig — bortklandras. Huruvida en totalförsäljning strider mot *verksamheten* är beroende på en tolkning av bolagsordningens bestämmelser om verksamheten samt en bedömning av omständigheterna i det särskilda fallet. Om totalförsäljningen medför rättslig eller faktisk omöjlighet för bolaget att fortsätta sin verksamhet enligt bolagsordningen — t. ex. om försäljningsavtalet är förknippat med utfästelse att ej vidare driva rörelse i branschen, eller om det patent eller den fastighet bolaget enligt sin bolagsordning skall utnyttja försäljes — så måste beslutet givetvis kunna klandras såsom stridande mot bolagsordningen¹⁰. Men även i andra fall där omständigheterna ge vid handen att totalförsäljningen sannolikt resulterar i att verksamheten enligt bolagsordningen upphör torde beslutet få anses klanderbart. Högsta domstolen har även uttalat en sådan princip med följande ord¹¹: enär överklagade beslutet, som fattats utan att samtidigt bestämmelse träffats om fortsättande i annan ordning av den verksamhet vars bedrivande enligt bolagsordningen utgjorde bolagets ändamål, med hänsyn härtill och till vad i målet upplysts med beslutet måste antagas medföra, att bolaget komme att upphöra med sådan verksamhet, samt beslutet förty måste anses strida mot bolagsordningen — — —¹².

Praktiskt taget torde totalföryttringen endast i sällsynta fall framstå såsom förenlig med bolagsordningen, t. ex. då ett rederiaktiebolag säljer sitt enda fartyg i avsikt att anskaffa ett lämpligare.

¹⁰ Staub 275³ vars framställning refereras i partsanförande i rättsfallet NJA 1924 s. 186.

¹¹ NJA 1924 s. 186.

¹² Se även Skarstedt s. 259 f.

b. *Totalföryttring i samband med likvidation.*

Om ett beslut rörande totalförsäljning i något av nyss angivna hänseenden är rättsstridigt kan det icke genomdrivas mot någon aktieägares vilja; endast om beslutet biträdas av samtliga aktieägare eller om det icke inom två månader klandras blir det gällande¹³. En utväg är att först genomföra en ändring av bolagsordningen¹⁴ med därför erforderlig majoritet enligt 91 § (d. v. s. 3 stycket om försäljningen strider mot bolagets verksamhet samt 2 stycket om försäljningstransaktionen strider mot bolagets ändamål¹⁵). En annan utväg är att sätta bolaget i *likvidation*¹⁶, då ju bolagets samtliga tillgångar vanligtvis *skola* avyttras. Även beslut om likvidation fordrar (där likvidationen ej sker på grund av bestämmelserna i 33 eller 97 §§) särskild majoritet enligt 93 § 2 stycket, vilken majoritet dock är mindre än den som fordras för ändring av bolagsordningen i avseende å ändamålet eller verksamheten. Likvidationsbeslutet torde böra vara uttryckligt formulerat såsom sådant. Den i ett äldre rättsfall¹⁷ av överdomstolarna tillämpade principen, att det är nog om de för beslut om likvidation ("upplösning" enligt äldre rätt) i lagen föreskrivna formerna iakttagits (d. v. s. beslutet — om det ej biträtts av samtliga delägare — fattats på två stämmor i följd, därav minst en ordinarie, och samlat minst tvåtredjedels majoritet bland de röstande å sista

¹³ Styrelsen är ej heller befogad sluta ett dylikt mot bolagets verksamhet eller ändamål stridande försäljningsavtal, 66 § 1 p., och denna bristande befogenhet kan åberopas mot tredje man i ond tro, 66 § 2 p. Den enskilde aktieägaren har emellertid intet remedium mot ett av styrelsen slutet avtal: skadeståndstalan kan ju blott föras av en minoritet som disponerar minst $\frac{1}{5}$ av aktiekapitalet, och gentemot ondtroende tredje man kan ej enskild aktieägare eller minoritet utan blott styrelsen föra talan om återgång av avtalet och återfående av vad som på grund av detta presterats.

¹⁴ Ändringen måste också registreras innan verkställighet får ske; § 94.

¹⁵ Härtill Nial a. a. not 44.

¹⁶ Skarstedt s. 259.

¹⁷ NJA 1903 s. 19.

stämman; 93 § 2 stycket) synes, åtminstone enligt numera gällande lag, oantaglig. Det är av största vikt att klarhet råder huruvida bolaget är i likvidation eller ej, i förevarande avseende icke minst därför att minoriteten under likvidationen har vissa, i det följande berörda, skyddsmedel vid totalförsäljning.

Tydligen vinnes, som i justitieministerns ovan relaterade uttalande påpekats, icke genom nu berörda regler skydd för enskilda aktieägare och minoriteten i alla fall där ett totalförsäljningsbeslut faktiskt drar med sig likvidation. Sådan lagen nu är kan en aktieägare eller en minoritet i allmänhet icke hindra ett totalförsäljningsbeslut blott därför att detta faktiskt komme att ge en okvalificerad majoritet möjlighet att framtvinga likvidation genom förhindrande av vid försäljningsbeslutet i utsikt ställda nyinköp e. d.¹⁸. Endast om beslutet framstår som ett led i ett till likvidation syftande program, torde det möjligen böra anses klanderbart¹⁹.

Om bolaget sättes i likvidation, uppnås som sagt det rättsläget att samtliga tillgångar icke blott få utan i regel skola realiseras. Denna rätt och skyldighet till realisering äro emellertid icke i och för sig tillräckliga för att en fusion skall kunna genomföras, då fusionen ju innebär att försäljningen sker till viss bestämd köpare och på bestämda villkor. Det återstår att undersöka om en dylik försäljning kan genomföras i samband med likvidation.

Man får här skilja mellan beslut som fattats för att verkställas utan likvidation och beslut som fattats för att verkställas under likvidation.

¹⁸ Utländska lagar uppställa mycket ofta särskilda krav på ett beslut om totalföryttring. I vissa länder — Tyskland, Norge — drar beslutet ovillkorligen med sig bolagets upplösning och måste därför fattas med samma majoritet som vanligt likvidationsbeslut; HGB 303 §, norska lagen 83 §. Se vidare Hamburger s. 573 f.

¹⁹ Jfr det nyssberörda rättsfallet NJA 1903 s. 19 (rådhusrätten; överdomstolarna ansågo, på annat skäl som enligt den nyss i texten utvecklade uppfattningen är oriktigt, beslutet giltigt).

Har ett giltigt beslut om totalförsäljning fattats och avtalet med köparen träffats eller har styrelsen utan föregående stämmobeslut ingått avtal som är giltigt (därför att det faller inom styrelsens befogenhet eller därför att medkontrahenten är i god tro) kan den omständigheten att bolaget sedermera kommer i likvidation icke göra avtalet ogiltigt; det binder bolagsorganen resp. bolaget alldeles som andra under bolagets bestånd giltigt tillkomna avtal. Har avtalet vid likvidationens inträde ännu icke slutits, torde beslutet däremot böra — liksom andra icke verkställda beslut, som fattats med tanke på bolagets fortsatta verksamhet — anses på grund av förändrade förhållanden förfallet.

Svårare och viktigare är den rättsliga bedömningen av det fall att överlåtelsen redan från början är avsedd att verkställas först under likvidation. I synnerhet vid fusion är det naturligast, att beslut fattas om likvidation och en *i samband därmed skeende* totalföryttring, eller att beslut fattats om totalföryttring under förutsättning att bolaget inom viss tid träder i likvidation. Det senare är kanske det mest praktiska, eftersom bolaget först bör ordna frågan om totalförsäljningen innan det går i likvidation i alla de fall där transaktionen går ut på en fusion och meningen alltså ej är blott att nedlägga bolagets verksamhet²⁰. Då likvidationsbeslutet, där det ej biträtts av bolagets samtliga aktieägare, måste fattas på två stämmor, kan försäljningsbeslutet med ifrågavarande villkor lämpligen fattas å den stämma varå det första beslutet om likvidation kommer till. Om försäljningsbeslutet på nu nämnt sätt göres beroende av likvidation, bortfaller det hinder för beslutet som ligger i bolagsordningens bestämmelser om bolagets verksamhet.

²⁰ Ex. på dylikt beslut i SvJt 1924 Rf s. 83: det med det köpande bolaget träffade överlåtelseavtalet skulle vara förfallet, där est det överlåtande bolaget ej senast viss bestämd dag trädde i likvidation.

Totalförsäljningsbeslutet kan emellertid komma att kollidera med reglerna om sättet för realisation under likvidation. Enligt 107 och 108 §§ kunna nämligen aktieägare representerande ett sammanlagt aktiebelopp av minst $\frac{1}{10}$ av hela aktiekapitalet få genom rätten eller domaren utsedd en god man, utan vars samtycke egendomen ej får föryttras under hand. Under åberopande därav förklarade Svea hovrätt i rättsfallet SvJT 1924 rf s. 83 ett klandrat totalförsäljningsbeslut ogiltigt med följande motivering: Enär ifrågavarande bolagsstämmobeslut innebure, att därigenom på förhand bestämdes sättet och villkoren för avyttrande av bolagets egendom vid dess trädande i likvidation, ty och som beslut av detta innehåll — med hänsyn till den rätt som genom 107 och 108 §§ aktiebolagslagen tillerkännes aktieägare med visst sammanlagt aktiebelopp att under bolagets likvidation förhindra, att bolagets egendom under hand föryttras annorledes än med samtycke av en på ansökan av dem förordnad god man — icke lagligen kunde komma till stånd i annan ordning än den, som i 91 § samma lag stadgas för beslut avseende ändring i bolagsordningen i fråga om användande av bolagets behållna tillgångar vid dess upplösning — — —.

Mot den ståndpunkt hovrätten här intagit med åberopande av 107 och 108 §§ kunna säkerligen vägande anmärkningar göras²¹. Den innebär att möjligheten till genomförande av fusionsförfarandet blir beroende av en enda aktieägars godtycke, även om förfarandet är fullt rättvist och ekonomiskt riktigt. Hovrättens ståndpunkt innebär vidare att man för att tillvarata minoritetens rätt enligt 107 och 108 §§ går vida längre än dessa stadganden själva: de skydda ju för det första icke ägare av enstaka aktier utan blott den eller dem som disponera

²¹ Det av hovrätten åberopade stadgandet i 91 § torde ej heller vara tillämpligt på beslut av nu ifrågavarande slag, som ju icke avse användningen av *behållningen* utan blott sättet för realisation.

sammanlagt $\frac{1}{10}$ av aktiekapitalet, och för det andra in-
nefatta de ej ovillkorlig rätt att hindra en underhands-
försäljning, blott att få av offentlig myndighet tillsatt
en god man, som visserligen *kan* hindra underhandsför-
säljning men ej utan "synnerliga skäl" må motsätta sig
av likvidatorerna ifrågasatt försäljning.

Det är icke heller nödvändigt att av hänsyn till syf-
tet med 107 och 108 §§ betrakta totalförsäljningsbeslut
av ifrågavarande slag såsom ogiltigt (eller klanderbart).
Utan detta syfte kan mycket väl realiseras även om
totalförsäljningsbeslutet i princip är giltigt och bindan-
de för likvidatorerna. Beslut kan nämligen tillerkännas
full verkan *under förutsättning att icke god man utses och
vägrar sitt samtycke*^{21a}. Korrektast men icke alldeles nöd-
vändigt synes vara att denna förutsättning upptages så-
som ett villkor i bolagsstämmobeslutet om totalförytt-
ringen.

Den nu utvecklade åsikten torde kunna betecknas som
den med hänsyn till gällande lagbestämmelser bästa
möjliga lösningen av konflikten mellan totalför-
yttringsbeslutet och likvidationsreglerna. Medan möj-
ligheten för en enstaka aktieägare att godtyckligt stjäla-
pa en fusion bortskäres, kvarstår även efter beslutet
rätten för en minoritet att genom opartisk god man få
frågan prövad med hänsyn till fusionens lämplighet för
alla aktieägarna. Visserligen innebär godemansinstitutio-
nen sådan den utformats i lagen ingalunda i och för sig
ett fullt effektivt skydd mot majoritetsövergrepp i sam-
band med totalförsäljning under likvidation. Kommit-
téns förslag gick ut på att den ovan angivna regeln i
förslagets 90 § om totalföryttring skulle gälla även un-
der likvidation. "Den garanti för missbruk från majo-
ritetens sida, som ligger däruti, att egendom ej utan
gode mannens samtycke får säljas annorledes än å of-

^{21a} På samma sätt är ett *under likvidation* fattat beslut om un-
derhandsförsäljning giltigt.

fentlig auktion, är uppenbarligen ej tillräcklig, då fråga är om försäljning *på en gång* av all bolagets egendom eller den väsentligaste delen därav²²." Lagrådet, på vars initiativ den föreslagna 90 § slopades, ville på annat sätt gardera minoritetens rätt, nämligen genom att tillerkänna godemannen rätt att även förhindra en offentlig auktion på andra villkor än dem han gillade²³. Lagutskottet strök emellertid denna befogenhet för godemannen under åberopande att försäljning å auktion här som eljest måste anses som en betryggande garanti för erhållande av en mot värdet svarande betalning²⁴. Att utskottets resonemang icke håller streck när det gäller totalföryttring torde vara tämligen uppenbart. Om majoriteten i B vill sälja all egendom till A, kanske enligt ett preliminärt avtal mellan A och ett majoritetskonsortium i B, så kan ett utrop å offentlig auktion av alla tillgångarna i klump ofta förhindra andra spekulanter än A från möjlighet att reflektera på köpet, helst om tid och villkor bestämmas just i syfte att utesluta konkurrens. Men utöver godemansinstitutionen har minoriteten, och även den enskilde aktieägaren, vissa andra skyddsmedel. Varje aktieägare bör under likvidationen likaväl som dessförinnan kunna genom klander inom två månader angripa ett (före eller under likvidationstillståndets inträde fattat) bolagsstämmbeslut, som uppenbarligen strider mot bolagets ändamål, vilket under likvidationen är att åstadkomma en för bolaget, d. v. s. dess samtliga aktieägare, så fördelaktig avveckling som möjligt. Om likvidatorerna utan stöd av bolagsstämmbeslut göra en totalföryttring på sådant sätt att bolagets intressen skadas, kanske till förmån för majoriteten, så äro de ju skadeståndsskyldiga mot bolaget på samma sätt som styrelsen skulle ha varit. Och så som lagen är skriven

²² NJA II 1910 nr 14 s. 142.

²³ NJA a. st. s. 144.

²⁴ NJA a. st. s. 145.

torde den enskilde aktieägaren gentemot likvidatorerna intaga en avsevärt gynnsammare ställning än gentemot styrelseledamöterna, i det att han — utan att behöva representera mer än en enda aktie — kan föra talan mot likvidatorerna om skadestånd till bolaget²⁵.

Hittills har talats om överlåtelse av bolagets egendom. Därifrån är att skilja bolagets *rörelse*, som också kan utgöra föremål för överlåtelse (jämför firmalagen 12 §). En transaktion, som betecknas som "överlåtelse av rörelse", innefattar naturligtvis vanligen även egendomen, rörelseförmögenheten. Men begreppet rörelse i inskränkt mening omfattar icke själva förmögenhetsobjekten — sak- och fordringsrätter, rättigheter till patent, mönster och modeller, varumärken etc. — utan något annat, som får sitt uttryck i det ekonomiska värde företaget i dess totalitet representerar utöver sammanlagda värdet av de enskilda förmögenhetsobjekten ("goodwill"). Hit höra sådana utanför de hävdvunna rättighetskategorierna fallande men ofta ekonomiskt ytterst betydelsefulla faktorer som företagets organisation och en inarbetad kundkrets²⁶.

En överlåtelse kan vara begränsad till de särskilda förmögenhetsobjekten, såsom när det säljande bolaget ämnar fortsätta sin rörelse, eller när rörelsen skall nedläggas. Å andra sidan kan rörelsen överlåtas utan att samtidigt hela eller ens någon större del av den i rörelsen nedlagda massan av förmögenhetsobjekt medföljer. Vid de transaktioner som man brukar kalla fusion är dock regeln att åtminstone större delen av förmögenheten övergår jämte rörelsen²⁷.

²⁵ Nial i SvJt 1930 s. 538 ff.

²⁶ Frågan vad "rörelse" närmare bestämt är kan ej här vidare behandlas. Se därtill Eberstein Bidrag till läran om namn och firma (1909) s. 80 ff med vidare hänvisningar.

²⁷ I förevarande sammanhang saknar det praktiskt intresse huruvida man kan tänka sig en överlåtelse av rörelse utan samband med något förmögenhetsobjekt, vartill rörelsen är anknuten. Därtill Eberstein a. a. s. 93 f.

Huruvida en överlåtelse av ett aktiebolags rörelse står i strid med bolagsordningen är att bedöma efter samma principer som när det gäller överlåtelse av bolagets totala egendom. Då emellertid en överlåtelse av rörelsen regelmässigt måste anses innefatta en utfästelse att icke konkurrera inom branschen med det förvärvande bolaget, kommer givetvis ett dylikt beslut så gott som alltid att stå i strid mot bolagsordningen och därför kunna genomföras först efter en ändring av densamma eller ock i samband med likvidation²⁸.

c. *Totalföryttring mot vederlag av aktier i det förvärvande bolaget.*

Ofta är det icke möjligt eller lämpligt att genomföra en totalföryttring emot betalning i pengar av den anledning att det förvärvande bolaget icke kan, eller icke önskar ådraga sig den kanske betydande kontantutgift som förvärvet skulle betinga. I sådant fall kan man stundom komma till ett resultat genom att tillgångarna — med eller utan skulderna — förvärvas av A mot *aktier*

²⁸ Med totalförsäljning likställdes enligt det ovan återgivna förslaget upplåtelse av nyttjanderätt till all eller den väsentligaste delen av ett aktiebolags egendom. Detta fall har behandlats i tysk rätt. I en bekant dom, RG 3, 128, förklarade Reichsgericht att en upplåtelse av ett järnvägsaktiebolags järnvägsrörelse till ett annat bolag emot en fast avgift icke innebar ändring av föremålet för järnvägsaktiebolagets verksamhet. Denna dom kritiseras emellertid allmänt i litteraturen: Staub 275³, Brodmann § 275², Weisbart hos Ring-Schachian s. 516. Stundom anses varje nyttjanderättsöverlåtelse innebära ändring av föremålet för bolagets verksamhet, eftersom detta är drift *för egen räkning* (Brodmann och Weisbart a. st.), stundom anser man endast nyttjanderättsupplåtelser på längre tid innebära en ändring av föremålet för verksamheten, Staub a. st., Friedländer i Juristische Wochenschrift 1923 s. 213.

Med rätta framhålles i den tyska litteraturen att ett "Betriebsführungsvertrag", d. v. s. ett avtal av innehåll att ett aktiebolag skall *för ett annat aktiebolags räkning* förvalta dess egendom eller driva dess rörelse är något annat än nyttjanderättsavtal, nämligen ett tjänsteavtal. Weisbart s. 517. Ett dylikt avtal torde icke nödvändigt behöva innebära en ändring av föremålet för det sistnämnda bolagets verksamhet, eftersom bolaget fortfarande ehuru genom ett redskap driver verksamheten.

i A. Ibland kan det därvid bli fråga om redan förut existerande aktier, men i regel äger en nyemission rum i A och de nya aktierna användas till förvärv av B:s tillgångar. Detta kan ske på olika vägar. Antingen utbjudas de nya aktierna till teckning av aktieägarna i B med villkor att de nya aktierna få likvideras med aktier i B. När detta förfarande genomförts blir ju A ensam, eller åtminstone dominerande, aktieägare i B och kan i denna egenskap driva B såsom dotterbolag eller besluta likvidation av B och tillskifta sig B:s tillgångar (eller vad därav faller på de av A ägda aktierna) på vanligt sätt. Detta fall är, som redan inledningsvis sagts, icke en fusion i juridisk mening; en sådan föreligger här allenast om aktieägarna i B få *såsom likvidationskvot* teckningsrätt till aktier i A²⁹. En annan väg är att B självt tecknar de nya aktierna i A med villkor att såsom likvid för dessa aktier tillskjuta sin egendom, och kanske sin rörelse, varefter B likviderar och till sina aktieägare utdelar aktierna i A. I det följande skall den senare transaktionen behandlas.

Om transaktionen sker utan samband med likvidation, är frågan om bolagsorganens i B befogenhet att genomföra transaktionen att bedöma efter samma principer som förut angivits gälla för vanlig totalföryttring, d. v. s. det avgörande är huruvida transaktionen strider mot bolagets verksamhet eller ändamål enligt bolagsordningen eller ej. Att det bolag, A, vari B genom transaktionen förvärvar aktier, driver samma slags rörelse som B kan ej i och för sig göra att totalföryttringen blir att anse såsom förenlig med B:s verksamhet³⁰: att ett bolag självt driver viss verksamhet är något annat än att det blott är aktieägare i ett bolag med dylik verk-

²⁹ Ovan s. 141.

³⁰ Däremot torde det — även utan att bolagsordningen innehåller klausul av den i nästföljande not angivna beskaffenhet — vara förenligt med bolagets verksamhet att förvärva aktier i andra bolag för att genom inflytande över dessa *städja* den egna rörelsen.

samhet. Tydligt är också att den enskilde aktieägarens och minoritetens ställning förändras genom att den ekonomiska verksamheten kommer att dirigeras av bolagsorgan, över vilka de icke ha samma omedelbara inflytande och där deras indirekta inflytande kanske icke heller är eller med säkerhet kommer att förbli lika stort som deras inflytande i det egna bolaget³¹.

Hur ställer det sig om bolaget innan en transaktion av nu ifrågavarande slag genomförts träder i likvidation? Liksom beträffande vanlig totalförsäljning gäller att i händelse bolagsstämman fattat ett giltigt beslut om transaktionen, och detta beslut verkställts genom teckning av de nya aktierna i A, eller om utan föregående stämmobeslut B:s styrelse giltigt tecknat aktierna med ifrågavarande villkor, så påverkas icke beslutet eller teckningen av att bolaget sedan går i likvidation. Teckningen får sålunda fullföljas genom totalöverlåtelser, och likvidation äger sedan på vanligt sätt rum med eventuell försäljning av aktierna i A, såframt ej aktieägarna föredraga att erhålla aktierna in natura, eller eventuellt ett sådant fall föreligger att aktieägarna kunna vara skyldiga mottaga aktierna, därför att de få identiskt lika lotter (jfr nedan s. 157 ff). Är teckningen ännu icke verkställd, torde bolagsstämmobeslutet böra anses på grund av ändrade förhållande förfallet.

Om ett bolagsstämmobeslut från början går ut på att en transaktion av ifrågavarande slag skall verkställas i *samband med likvidation*, föreligger vad som i detta ar-

³¹ I nutida bolagsordningar förekommer ofta en bestämning av bolagsverksamheten av följande typ: bolaget skall ha till verksamhet att tillverka och försälja jordbruksmaskiner samt att äga aktier i bolag, vilka driva tillverkning och försäljning av dylika maskiner. Då även här måste anses förutsatt att den egna tillverkningen och försäljningen är det väsentliga, kan en dylik klausul icke gärna innefatta bemyndigande för bolagsorganen till totalföryttring mot aktier i bolag med samma verksamhet.

bete kallas fusion (absorption)³². Även här gäller först och främst vad ovan sagts om vanlig totalföryttring, d. v. s. minoriteten har oaktat beslutet rätt att begära tillsättande av god man och eventuellt genom hans ingripande få till stånd en realisation på offentlig auktion.

En annan svårighet för genomförandet av transaktionen vållar den omständigheten att aktieägarna som regel icke torde kunna tvingas mot sin vilja såsom likvidationskvot mottaga annat än kontanta pengar. 108 § 4 mom. stadgar nämligen att bolagets egendom skall förvandlas i pengar. Stadgandet säger visserligen att detta endast behöver ske i den mån det sådant erfordras för likvidationens verkställande. Men denna sats kan icke anses innefatta något bemyndigande för likvidator eller bolagsstämman att med för varje aktieägare bindande verkan besluta utskiftning av tillgångar in natura. Satsen tillkom på hemställan av lagrådet och motiverades med att bolagsordningen kunde innehålla bestämmelser enligt vilka vid bolagets upplösning dess behållna tillgångar skulle tillfalla andra än aktieägarna. Lagen får anses utgå från att i andra fall utskiftning normalt skall ske i pengar³³.

I ett fall kan emellertid ifrågasättas om aktieägaren ej är skyldig att nöja sig med annat än pengar, nämligen då alla aktieägare kunna erhålla *identiskt lika lotter in natura*³⁴. Huruvida sådan skyldighet föreligger eller ej beror på vilka intressen regeln om fördelning i pengar är avsedd att skydda. Intet tvivel kan råda därom,

³² Som exempel på en fusion av detta slag kan nämnas den som ägde rum 1927 mellan gamla Östgötabanken och Norrköpingsbanken. Jfr även fusionen mellan Sydbanken och Filipstadsbanken, omnämnd nedan s. 186 not 86.

³³ I Tyskland anses aktieägarna icke ha ovillkorlig rätt till kontantutdelning; Staub § 298^{5a}, § 303³.

³⁴ *Tauvon*: Om aktiebolags likvidation (1927) s. 22 säger naturafördelning kunna ske om bolagets tillgångar äro av sådan beskaffenhet, t. ex. obligationer eller aktier, att de kunna jämnt fördelas mellan aktieägarna i förhållande till deras aktieinnehav.

att regeln i första hand avser att förhindra de orättvisor och tvister som lätt följa med en fördelning på sådant sätt att den ene aktieägaren får ett slag av egendom, den andre ett annat slag. Ur denna synpunkt är ju en naturafördelning i alldeles lika lotter fullt tillfredsställande³⁵.³⁶ Om sålunda bolaget äger aktier i ett annat bolag till sådant antal att på varje bolagets aktie faller en eller flera aktier i det andra, borde aktieägarna vara skyldiga att nöjas med en fördelning av aktierna i det andra bolaget och icke kunna påfordra deras försäljning i och för penningutdelning. Detsamma bör gälla om en del av bolagets tillgångar kunna säljas och resten delas in natura i identiskt lika lotter. Även där aktier med olika rätt till likvidationskvot finnas, kan enligt nu angivna princip stundom en matematiskt rättvis naturafördelning vara möjlig. Så t. ex. om preferensaktierna skola ha dubbelt så stor likvidationskvot som stamaktierna. Ett annat fall är det att preferensaktierna skola ha ut sitt nominella belopp med företräde, varefter de återstående tillgångarna skola delas lika mellan samtliga aktier, eller mellan stamaktierna: om det mot preferensaktiernas nominella värde svarande kontantbeloppet finns eller kan uppbringas genom en partiell försäljning, samt återstående tillgångar delas i identiskt lika lotter mellan de till återstoden berättigade aktierna, är den matematiska rättvisan uppfylld.

Man skulle emellertid också kunna tänka sig ett annat motiv för regeln om kontantutdelning, nämligen att en försäljning av samtliga tillgångarna på en gång i

³⁵ Motsvarande förhållande gäller i avseende på regeln i förmynderskapslagen 7 kap. 5 §, att skifte eller bodelning där omyndig dödsbodelägare finnes icke utan överförmyndares samtycke får ske annorledes än genom lottning. Denna regel hindrar icke att skifte utan överförmyndarens samtycke sker utan lottning där lotterna äro identiskt lika; Stenbeck och Lindhagen: Den nya förmynderskapslagen, vid nämnda §.

³⁶ Här bortses från det fall att egendomen *på grund av sin beskaffenhet* är till avsevärt olika nytta för olika aktieägare eller oläglig att mottaga för vissa aktieägare.

något fall kan ge bättre ekonomiskt resultat. Detta kan just vara fallet med aktier, om dessa nämligen tillhopa utgöra en majoritetspost, vilken såsom sådan kan representera ett större värde än sammanlagda värdet av aktierna splittrade.

Uppenbart är nu dock att det *som regel* ligger större risker för ett dåligt ekonomiskt resultat i en realisation än i en naturafördelning. Lagen kan därför knappast tänkas ha velat ur denna synpunkt uppställa ett generellt förbud mot naturafördelning. Till jämförelse kan åberopas, att 1904 års samäganderättslag endast talar om gemenskapens upplösning genom försäljning, vilket dock knappast kan anses hindra delägare att påfordra delning in natura, om sådan utan olägenhet kan ske³⁷. Man torde dock ej kunna gå lika långt när det gäller aktiebolagsskifte, och sålunda anse det vara en oskriven rättsregel att skifte skall, där det utan olägenhet kan ske, äga rum genom naturafördelning så snart någon aktieägare det begär. Riktigare är säkerligen att i överensstämmelse med den allmänna majoritetsprincipen inom aktiebolagsrätten låta majoriteten avgöra, om naturafördelning skall ske där aktieägarna kunna få lika lotter, den enskilde aktieägaren obetaget att i enlighet med vad som bör anses gälla beträffande bolagsstämmobeslut i allmänhet³⁸ klandra beslutet där det uppenbarligen strider mot bolagets bästa, resp. med rätt att kräva skadestånd till bolaget, om likvidatorerna utan bolagsstämmobeslut uppsåtligen eller av vårdslöshet handla på ett sätt som tillskyndar bolaget skada. Att majoriteten på detta sätt har bestämmanderätt innebär icke att formligt bolagsstämmobeslut i frågan är nödvändigt. Då lagen icke tillägger stämman exklusiv kompetens beträffande en åtgärd, kan den vidtagas

³⁷ Undén: Svensk sakrätt I s. 252, vilken betecknar detta såsom självfallet.

³⁸ Nial Bolagsstämmobeslut s. 27 ff.

även av det verkställande organet, här likvidatorerna, givetvis med rätt för stämman att ingripa och meddela instruktioner. Likvidatorerna skulle sålunda kunna — där naturautdelning enligt det föregående är tillåtlig — verkställa en sådan även utan särskilt stämmobeslut därom, varvid den aktieägare som icke är tillfredsställd därmed är hänvisad till att söka åstadkomma ett bolagsstämmobeslut i saken³⁹.

Vad nu sagts om skyldighet för aktieägare att mottaga naturautdelning har emellertid icke stor betydelse i avseende på fusion. Skyldigheten torde nämligen enligt gällande rätt knappast föreligga i annat fall än då bolaget redan vid likvidationstillståndets inträde äger (eller vid normal avveckling förvärvar) egendom som kan på angivet sätt fördelas. Aktieägaren torde sålunda icke kunna påtvingas aktier som först i samband med likvidationen förvärvas i utbyte mot bolagets tillgångar^{39 a}.

De nu angivna hindren för en fusion kunna före likvidationens början undanröjas genom införande av en erforderlig bestämmelse i bolagsordningen. Liksom denna kan innehålla den föreskriften att bolagets tillgångar vid upplösningen skola tillfalla andra än aktieägarna, kan den givetvis bestämma att fördelningen till aktieägarna skall ske på annat sätt än det normala. Det kan sålunda i bolagsordningen införas bestämmelse att aktieägarna äro skyldiga att efter bestämda grunder såsom likvidationskvot mottaga aktier i annat bolag, till vilket rörelsen och tillgångarna överlåtits. Då lagen icke innehåller något särskilt stadgande som kan anses tillämpligt på en dylik förändring av bolagsordningen⁴⁰,

³⁹ Jfr nedan s. 164. ^{39 a} Jfr nedan s. 163.

⁴⁰ Som förut framhållits avser uttrycket i 91 § 2 mom. "användande av bolagets behållna tillgångar vid dess upplösning" endast frågan huruvida aktieägarna eller andra personer skola få dela behållningen. Den frågan är givetvis av vida större betydelse för aktieägarna än den huruvida utdelning skall ske i pengar eller i annan egendom.

torde den kunna beslutas i den ordning 91 § 4 mom. bestämmer för alla icke särskilt angivna slag av bolagsordningsändringar, d. v. s. det fordras att beslutet antingen biträtts av alla aktieägarna eller ock fattats på två på varandra följande bolagsstämmor, därav minst en ordinarie, och å den sist hållna stämman biträtts av minst $\frac{2}{3}$ av de röstande. Här förutsättes att det icke är fråga om att rubba rättsförhållandet mellan aktierna utan att alla aktier tillerkännas samma rätt till aktier i det förvärvande bolaget. Någon rubbning av rättsförhållandet mellan aktierna kan icke anses föreligga blott på den grund att för erhållande av en aktie i det förvärvande bolaget erfordras två eller flera aktier i det upphörande bolaget; jfr förutvarande aktieägares rätt att deltaga i nyemission (39 §). Om aktier med olika rätt i avseende å likvidationsandel finnas, kan det vålla svårigheter att exakt bibehålla rättsförhållandet, när man i bolagsordningen inför bestämmelse om naturafördelning. Men om man efter rättvisa och ekonomiskt förnuftiga grunder på ett *likformigt* sätt transformerar aktiernas rätt att få likvidationsandel i pengar till en rätt att få andelen in natura, bör rättsförhållandet mellan aktierna icke anses bli rubbat. Frågan därom blir givetvis att avgöra av domstol, därest klandertalan anställes. — Skulle åter i samband med ifrågavarande ändring av bolagsordningen ske en rubbning av rättsförhållandet mellan aktierna, blir 91 § 1 st. tillämpligt.

Sedan likvidationstillståndet inträtt kan emellertid, enligt den uppfattning som ligger till grund för vår lag⁴¹, en ändring av bolagsordningen icke ske, och då lagen som ovan nämnts måste anses utgå från att utskiftning skall ske i pengar, torde som sagt efter likvidationstillståndets inträde icke finnas något sätt att

⁴¹ Skarstedt s. 267 med citat från äldre bolagskommittén. — An-norlunda för tysk rätt Goldschmidt: Die Aktiengesellschaft (1927) s. 426 med ytterligare hänvisningar.

påtvinga den enskilde aktieägaren likvidationskvot i annat än pengar eller självständiga⁴² identiskt lika lotter, om bolagets egendom kan fördelas i sådana.

Detta bör emellertid icke innebära att han kan påfordra att *alla* bolagets tillgångar förvandlas i pengar, även om andra aktieägare föredra att få annan egendom. Den enskilde aktieägarens intressen äro vederbörligen tillgodosedda om han får kontant likvidationskvot till så stort belopp som han skulle ha erhållit vid alla tillgångarnas avyttring. Han har i och för sig intet befogat krav att även andra aktieägare mot sin vilja skola ha kontantbelopp istället för annan egendom. Han synes därför rimligen böra nöja sig med att i det preliminära avtalet mellan de båda bolagen ett visst belopp i pengar beräknas för varje aktie i B och aktieägarna i B få rätt att välja mellan detta penningbelopp och aktier i A (jfr avtalet i fallet SvJt 1924 rf s. 83)⁴³. Om god man utses har han att pröva huruvida penningersättningen uppgår till ett tillfredsställande belopp och i annat fall vägra sitt samtycke till transaktionen. I övrigt bör ett bolagsstämmbeslut kunna av varje aktieägare klandras, om den bestämda ersättningen uppenbart är otillfredsställande⁴⁴. Om så ej är fallet, lär däremot icke beslutet bli klanderbart på den grund att aktierna i A äro mera värda än penningersättningen, eftersom det står varje aktieägare fritt att välja aktierna.

⁴² D. v. s. som ej utgöras blott av ideell andel i egendom, som till annan del skall tillfalla annan aktieägare.

⁴³ Naturligtvis kan avtalet göras beroende av det villkoret, att ett visst minimiantal av aktieägarna i B välja att ta aktier.

⁴⁴ Om likvidatorerna trots att beslutet bortklandras verkställa det ådra de sig skadeståndsskyldighet. Skadeståndsrätten bör tillkomma bolaget, eftersom det ju är bolaget och ej de enskilda aktieägarna som är part i fusionstransaktionen och som därför måste betraktas som den skadelidande i fall att ersättningen beräknas till ett för lågt värde. I olikhet mot när det gäller styrelse lär emellertid som förut nämnts en enskild aktieägare kunna föra talan mot likvidatorerna på skadeståndets erläggande till bolaget.

Även här kan tillvaron av aktier i B med olika rätt vålla svårigheter, men om aktieägarnas rätt i förhållande till varandra på rimligt sätt iakttas, bör ingen kunna göra invändningar.

Det kan ifrågasättas om icke majoriteten i B kan besluta att bolaget skall teckna aktier i A för hela B:s behållning samt att därefter aktierna skola realiseras i den mån aktieägare önska kontant likvidationsandel⁴⁵. Då det emellertid icke finns någon säkerhet för att en dylik realisation av spridda aktier ger de opponerande aktieägarna samma belopp som de skulle fått genom en vanlig realisation av bolagets tillgångar, eller över huvud ett rimligt belopp, torde ett bolagsstämmobeslut av antytt innehåll kunna bortklandras. Endast om aktieägarna på ett betryggande sätt, t. ex. genom avtal mellan bolaget och ett konsortium, tillförsäkras rätt att i utbyte mot aktierna erhålla ett tillfredsställande penningbelopp, synes man möjligen kunna godkänna beslutet såsom bindande för minoriteten, naturligtvis även här under förutsättning att icke godman inlägger sitt veto. En dylik anordning saknar visserligen stöd i lagen, men då anordningen rimligt tillgodoser de intressen lagen velat skydda, synes det icke oförsvarligt att betaga den enskilde aktieägaren möjligheten att bortklanda beslutet och att hindra en fusion, som måhända är den enda ekonomiskt riktiga vägen för avvecklingen⁴⁶.

⁴⁵ Som ovan s. 160 framhållits kan ingen i dylikt fall påtvingas aktier.

⁴⁶ Jfr för fransk rätt Decugis: *Traité pratique des sociétés par actions* (7 éd. 1931) nr 695.

Det förtjänar påpekas att den rätt till kontant likvidationskvot som i dylikt fall skulle tillkomma aktieägaren vid en fusion reellt företer likhet med den rätt kommittén (se ovan s. 144) ville tillerkänna honom vid totalföryttring, liksom med den rätt vissa utländska lagar stundom ge vid likvidationslös fusion — så England, U. S. A., Italien m. fl., se Hamburger s. 590 f, jämför även danska lagen 57 § 4 st., finska lagen 27 § 3 st. — nämligen en rätt att kräva inlösning av hans aktier. Givetvis kan emellertid en sådan rätt utformas på ett

I fråga om de nu angivna sätt varpå majoriteten kan genomdriva en fusion torde gälla att även styrelsen resp. likvidatorerna principiellt själva kunna på eget ansvar besluta transaktionen och ingå avtalet med A, då de ha samma rörelsefrihet som bolagsstämmomajoriteten (naturligtvis såframt ej stämman givit dem särskilda instruktioner)⁴⁷. Givetvis bör dock en så ovanlig och ingripande åtgärd som en fusion alltid underställas stämmans prövning, och att styrelsen och likvidatorerna handlat på egen hand kan vara en för dem ogynnsam omständighet i det fall att fråga uppkommer om ansvar för skada genom åtgärden.

Liksom genom gode mannens vetorätt minskas givetvis möjligheterna att genomföra en fusion därigenom att varje aktieägare kan — där befintliga tillgångar ej kunna delas i lika lotter — kräva sin likvidationskvot i pengar⁴⁸. Men om det ovan utvecklade är riktigt står dock till buds en väg som kan i vissa avseenden vara lämpligare än den som går över förvärv av aktierna i B direkt från aktieägarna (med eventuell likvidation av B sedan A förvärvat alla eller tillräckligt

klarare och ändamålsenligare sätt än som följer av våra med tanke på andra fall än fusion tillkomna rättsregler, framför allt i avseende på hur ersättningsbeloppet skall bestämmas och beträffande tid och andra förutsättningar för framställande av anspråk på lösen.

⁴⁷ Vad beträffar styrelsen kan den dock ej förplikta bolaget att likvidera utan får sluta avtalet under förutsättning att stämman beslutar likvidation; närmare nedan s. 180.

⁴⁸ Naturligtvis kan en aktieägare frivilligt avstå från den rätt i avseende å likvidationskvot som enligt det föregående tillkommer honom. Ett dylikt avstående genom avtal med bolaget binder dock endast honom personligen, därest avtalet slutits *innan* hans rätt blivit en självständig fordringsrätt (Nial Bolagsstämmobeslut s. 44 f), vilket beträffande likvidationskvot får anses ske, när stämman eller likvidatorerna fastställt visst belopp eller viss egendom till lyftning. Ett *därefter* slutet avtal binder även senare förvärvare av aktien, i den mån denne ej kan åberopa godtroshet förvärv av aktiebrevet; Nial Aktiebrev s. 102. Ett bolagsstämmobeslut om naturautdelning till alla eller vissa aktieägare bör bli giltigt, om det ej klandras inom två månader, jfr Nial Bolagsstämmobeslut s. 74 ff. Ett beslut kan ej klandras om det blott inkräktar på deras rätt som vid stämman samtyckt till beslutet, Nial a. a. s. 54 f.

stort antal aktier för att kunna besluta likvidation). I förra fallet träffas ett enda avtal mellan de båda bolagen, medan i det andra fordras att A kommer i förbindelse med kanske ett mycket stort antal enskilda aktieägare i B. Detta är av särskild betydelse vid det förhållandet att utfästelse att teckna aktier icke är bindande. Visserligen gäller ju den regeln även när B utfäst sig att teckna de nya aktierna i A, men i allmänhet torde man faktiskt kunna påräkna, att ett av B:s bolagsstämma konfirmerat avtal därom vederbörligen uppfylles, detta även om ett antal aktier efter avtalets ingående skulle byta ägare. Skall däremot en rad avtal träffas med enskilda aktieägare, så föreligger givetvis större risk att några av dem eller deras successorer icke verkställa teckningen och därigenom kanske äventyra hela transaktionen. En allvarlig olägenhet med det nuvarande rättstillståndet är emellertid att de ovan berörda möjligheterna att utan alla aktieägarnas samtycke genomföra fusionen icke äro uttryckligt angivna i lagen utan tvärtom till sin rättsenlighet delvis diskutabla. Med hänsyn till de stora intressen som brukastå på spel vid en fusion och de ödesdigra följder som kunna uppkomma om transaktionen misslyckas ryggas man ofta tillbaka för en procedur vars rättsliga giltighet icke framstår som otvivelaktig. Det är därför vanligt att man i stället går den andra vägen och låter det upphörande bolagets aktier förvärvas av det andra.

B. Skulderna.

En vanlig totalöverlåtelse behöver icke alls beröra det överlåtande bolagets skulder. Likvideringen därav kan ske i vanlig ordning allteftersom de förfalla, antingen med de medel som influtit vid totalföryttringen eller, om bolaget fortsätter sin rörelse (eller upptar en annan rörelse), med därunder inflytande medel. Även

där totalföryttringen sker i samband med likvidation, kan skuldernas likvidering ske i vanlig ordning genom det likviderande bolaget självt. Detta gäller givetvis även där vederlaget vid totalföryttringen är aktier i det förvärvande bolaget. I detta fall kan det stundom erfordras en realisation av vissa tillgångar — eventuellt en del av nyssnämnda aktier — för att få medel till skuldlikvideringen; det kan ju också vara ordnat så att förutom de nya aktierna i det förvärvande bolaget ett visst kontantbelopp, avsett att utgöra täckning för skulder, skall av det förvärvande bolaget lämnas i ersättning för det andra bolagets tillgångar.

En totalföryttring, såväl utan som i samband med likvidation, såväl mot pengar som mot aktier i det förvärvande bolaget, kan emellertid förknippas med att det förvärvande bolaget övertar även skulderna. Det är otvivelaktigt att såsom apportegendom kan godkännas en förmögenhetsmassa, inkluderande även skulder⁴⁹. Sättet för och verkningarna av ett dylikt övertagande behöva en utredning.

Att bolaget A övertar bolaget B:s tillgångar eller rörelse medför icke utan vidare att ansvaret för B:s skulder — varmed här förstås icke blott vanliga penningsskulder utan även andra förbindelser, enligt leveranskontrakt, kollektiv- och tjänsteavtal, kartellavtal etc. — också övergår på A⁵⁰. Först och främst gäller att B:s fordringsägare icke utan sitt medgivande kunna tvingas att godtaga A såsom gäldenär i B:s ställe; ett dylikt medgivande, varigenom B befrias, kan emellertid naturligtvis anses givet genom en konkludent handling, såsom när en växelborgenär utan invändning låter A i stället för B skriva på växeln vid omsättning,

⁴⁹ Skarstedt s. 16.

⁵⁰ Nial: Ansvar för skulder vid affärsöverlåtelse, i Festschrift tillägnad Marks von Würtemberg, s. 444 ff.

o. d.⁵¹. Emellertid är det möjligt att A *jämte* B blir ansvarigt för skulderna på grund av vissa särskilda åtgärder. Det förekommer att A i överlåtelseavtalet med B förbinder sig att svara för B:s skulder, övertar "B:s tillgångar och skulder", eller "B:s rörelse jämte tillgångar och skulder". Huruvida ett dylikt övertagande av skulderna gör A *direkt* ansvarigt gentemot B:s fordringsägare eller blott verkar i förhållandet mellan A och B torde, enligt nu rådande uppfattning i frågan om "tredjemansavtal", bero på om sådant direkt ansvar kan anses vara åsyftat av de avtalande bolagen eller ej. Vid vilken tidpunkt ansvaret för skulderna inträder är också beroende på vad som kan anses ligga i parternas avtal. Presumptionen är väl för att ansvaret inträder först i den mån tillgångar verkligen överflyttats till A. Vidare kan naturligtvis A genom särskilda utfästelser gentemot resp. borgenärer ikläda sig medansvar för skulderna och med dylika särskilda utfästelser torde vara att jämställa offentliga meddelanden i ena eller andra formen — annonser, cirkulär o. d. — om att skulderna övertagits⁵². Vad särskilt angår det fallet att totalöverlåtelsen sker mot nya aktier i A lär den vid kapitalökningen föreskrivna registrering och kungörelsen dock ej kunna tilläggas verkan att i och för sig grunda ett direkt ansvar för A mot

⁵¹ Nial a. a. s. 445 n. 1.

De lege ferenda finnas otvivelaktigt vissa skäl för att en förvärvare bör vara bunden av överlåtarens förpliktelser, i synnerhet sådana som ej äro rena penningsskulder utan gå ut på andra prestationer, vilka ofta i högre grad sammanhånga med företaget, såsom arbetsavtal o. d.; Nial a. a. s. 446 not 1, jfr ang. kollektivavtal Undén: Från arbetsdomstolens praxis (1932) s. 14. Än starkare kunna dessa skäl vara vid en fusion, då denna ur ekonomisk — ehuru ej ur formellt juridisk — synpunkt ofta framstår såsom blott en omorganisation av företaget. Märk särskilt det fallet att två aktiebolag bundna av samma kollektivavtal slå sig ihop till ett nytt tredje. Skulle en dylik omorganisation ha skett just i syfte att kringgå kollektivavtalet kan man, som arbetsdomstolen antytt (se Undén a. st.), förmodligen redan på grundval av gällande rätt komma fram till bundenhet för det nya bolaget.

⁵² Se närmare Nial a. a.

B:s fordringsägare. Dessa publicitetsåtgärder kunna ju nämligen icke anses vara uttryck för någon avsikt att i förhållande till fordringsägarna åtaga sig ansvaret.

I den mån borgenärerna genom uttryckligt eller tyst medgivande befriat B från skulderna, minskas B:s passiva. Om B på detta sätt vinner befrielse från all obetald gäld, kan vid en likvidation det av A erhållna vederlaget utan vidare utdelas till aktieägarna i B.

Om däremot fordringsägarna icke frigjort B, stå dettas skulder kvar trots att A gentemot B förbundit sig att svara för dem. I dylikt fall måste emellertid B vara berättigat att såsom en mot skulderna svarande aktivpost beräkna sitt anspråk mot A på att detta bolag skall svara för skulderna (vilket anspråk ju även innebär att om B blir nödsakat att själv betala dessa, B — eller eventuellt dess konkursbo — får kräva ersättning av A). Om sålunda B hade tillgångar till värde av 1 miljon och skulder på 600,000, samt A övertar tillgångarna mot 400,000 i kontanta pengar (eller i nyemitterade aktier) och åtagande av ansvar för skulderna, så skulle B:s balansställning ej förändras genom transaktionen: mot de kvarstående skulderna, 600,000, skulle fortfarande stå tillgångar på 1 miljon (förutsatt naturligtvis att A är vederhäftigt för fullgörande av sin förbindelse).

Av vikt i detta sammanhang är frågan om man även vid likvidation kan förfara på det sätt att de (ej förfallna) skulder som A övertagit anses vederbörligen täckta genom A:s åtagande, och B:s tillgångar, d. v. s. det från A erhållna vederlaget, med hänsyn därtill skiftas mellan aktieägarna i B.

Enligt den grundsats högsta domstolen fastslagit genom domen i NJA 1922 s. 137 kan skifte ske redan innan gälden betalats utan att skiftet därför i och för sig blir ogiltigt. Denna grundsats öppnar möjlighet att faktiskt genomföra en fusion och utskifta aktierna

innan skulderna betalats. Men ett dylikt skifte i strid med 112 § 1 st. ådrar likvidatorer och sådana aktieägare som deltagit i beslut därom skadeståndsansvar enligt 135 § mot fordringsägarna för det fall att tillgångarna icke förslå till deras förnöjande — varjämte den som vid skiftet uppburit något har återbäringsskyldighet⁵³. Fråga är emellertid om skiftet för det fall att A åtagit sig ansvaret för skulderna kunde anses vara i överensstämmelse med 112 § 1 st.

Nämnda lagrum fordrar att erforderliga medel skola "innehållas" för den gäld som på grund av att den ej är förfallen eller av annan orsak ej kan betalas. Uttrycket "innehållas" insattes på lagrådets förslag i stället för det i kommittéförslaget upptagna ordet "avsättas" i syfte att markera, att medlen icke behöva nedsättas på sådant sätt att bolaget ej kan vidare förfoga över dem⁵⁴. En fordran på sådan nedsättning vore alltför sträng, särskilt med hänsyn till de för frågan mest betydande fallen nämligen obligationslån. Då säkerhet för dylika lån i allmänhet blivit ställd vid lånens erhållande, skulle en nedsättning i de flesta fall onödigtvis medföra en kännbar olägenhet för bolaget, som därvid nödgades binda ytterligare ett lånet motsvarande kapital mot erhållande därå av ränta som säkerligen komme att understiga vad eljest kunde betingas^{54a}.

Då lagen sålunda — i olikhet med de främmande lagar som fordra att säkerhet ställts för de borgenärer, som ej fått betalt⁵⁵ — medger skifte utan att de för den oförfallna gälden avsedda medlen göras rätts-

⁵³ Skadeståndsskyldigheten har icke ansetts vara i förhållande till återbäringsskyldigheten subsidiär, NJA 1932 s. 32.

⁵⁴ Det må anmärkas, att lagen 24/3 1927 om gälds betalning genom penningars nedsättande i allmänt förvar endast avser *förfallen* gäld och alltså vanligen ej är tillämplig på fall som nu är ifråga.

^{54a} Skarstedt s. 282.

⁵⁵ Så t. ex. tyska H. G. B. § 301, schweiziska obligationsrätten § 667, jfr norska lagen § 80, som fordrar att beloppet insättes i sparbank på fordringsägarens namn.

ligt oåtkomliga för bolaget, och då lagen icke heller meddelar några som helst föreskrifter hur dessa medel under tiden skola placeras och förvaltas, är det synnerligen vanskligt att avgöra om och på vad vis någon gräns kan dragas för bolagets frihet att välja sättet för medlens placering. Även om insättning i bank väl i de flesta likvidationsfall ter sig som det naturliga, är det svårt att utan stöd i lagen anse bankinsättning obligatorisk. Det vill synas som om man knappast kunde uppställa annan regel än att placeringen skall för god affärsmannauppfattning framstå såsom betryggande. Där så är fallet skulle då aktieägare icke kunna motsätta sig skiftet och likvidatorer och aktieägare icke heller ådraga sig skadeståndsansvar gentemot borgenärerna för den händelse situationen sedermera oförmodat skulle förändras så att borgenärerna ej kunna utfå sina belopp. Till fordringsägarnas skydd gäller ju däremot i dylikt fall regeln i 112 § 2 st. om återbäringsskyldighet för den som uppburit något genom skiftet.

Tillämpat på fall då ett aktiebolag, A, övertar ett annat bolags, B, tillgångar och skulder innebär det sagda att B kan bland sina aktieägare fördela det av A erhållna vederlaget, så framt de ej förfallna skulderna kunna anses på ett affärsmässigt sätt tryggade genom A:s åtagande att svara för dem. En sådan princip torde i verkligheten icke innebära stora faror för fordringsägarna. Mera långfristiga skulder, såsom obligationslån, äro vanligen betryggade genom särskilda säkerheter, och de kortfristiga — skulder till leverantörer o. d. — få i regel sin ställning snarare förbättrad än försämrade genom en transaktion av ifrågavarande slag. Det övertagande bolaget är oftast kapitalstarkare än det som likviderar. Skulle det förra emellertid redan vid den kortfristiga skuldens förfallotid visa sig insolvent, så att borgenärerna icke kunna få ut sina

fordringar av detta (direkt eller via det likviderande bolaget), måste i allmänhet omständigheterna vara sådana att skadeståndsskyldighet föreligger för likvidatorerna och kanske även aktieägarna i det likviderande bolaget; i varje fall ha de senare som sagt återbäringskyldighet.

På nu angivna väg kan man såvitt övertagandet av skulderna angår komma fram till liknande resultat som vinnes genom vissa utländska lagars regler om fusion, i det att även hos oss tillgångarna kunna överflyttas till A och vederlaget utdelas bland B:s aktieägare oavsett skulderna. Skillnaden ligger i att det icke finns möjlighet att mot borgenärernas vilja framtvinga en definitiv befrielse för B innan skulderna betalats, varför B i långa tider efter transaktionen kan nödgas stå kvar såsom ansvarigt för skulderna och dess aktieägare löpa risken av att tvingas helt eller delvis återbära vad de erhållit vid bolagsskiftet⁵⁶.

⁵⁶ I vissa främmande länder, som i likhet med Sverige sakna egentliga regler om fusion, har man stundom i praktiken gått så tillväga att i avtalet bestämts att såsom likvidatorer skall fungera en styrelseledamot i det förvärvande bolaget, varigenom detta vinner större säkerhet för att transaktionen genomföres i enlighet med avtalet. Se sålunda för fransk rätt Faessler s. 101 f, för finsk det av finska lagberedningen 1914 avgivna förslaget till förordning om aktiebolag s. 95. — Enligt norska lagen, § 84, kan i avtalet mellan bolagen bestämmas att ledningen av affärerna genast skall övergå till det förvärvande bolaget. Innebörden därav är, enligt Augdahl s. 505, att styrelsen i det övertagande bolaget kommer att fungera såsom likvidator, under det att det överlåtande bolagets representantskap och bolagsstämma komma att fungera som vanligt under avvecklingen. — I svensk rätt torde icke föreligga något hinder att såsom likvidator utse en eller flera styrelseledamöter i det förvärvande bolaget. (Däremot kan ej dettas styrelse såsom sådan utses, då detta skulle innebära att likvidatorernas person komme att bestämmas av en annan än det likviderande bolaget självt; icke heller kan till likvidator utses det förvärvande bolaget självt, då enligt 104 § likvidator måste vara "svensk medborgare" vilket uttryck måste tolkas såsom åsyftande blott fysisk person: annorlunda uttrycket "svensk undersåte" om stiftare i 4 §. Enligt 1931 års tyska förslag kan en juridisk person vara likvidator, men ej styrelseledamot; §§ 61 och 181.). Dock kan bolaget ej på förhand rättsligen förbinda sig att till likvidator välja viss person (jfr ang. styrelseledamot Bergendal s. 96 f); däremot kunna aktieägarna vid skadestands-

ansvar förbinda sig att å stämman rösta för viss person som likvidator, jfr ovan s. 14 f. Har som ofta är fallet det förvärvande bolaget aktier i det överlåtande kan det ju därigenom påverka, kanske avgöra valet av likvidatorer. — Genom att på nu angivet sätt ordna likvidationen medelst en det förvärvande bolagets styrelseledamot kan man såvitt angår tillgångarnas överflyttning uppnå liknande effekt som exempelvis genom den tyska rättens regler om äkta fusion. HGB § 306 stadgar att det överlåtande bolagets tillgångar omedelbart kunna utan något likvidationsförfarande överlämnas till det övertagande bolaget med skyldighet för detta att hålla tillgångarna avskilda intill dess det upplösta bolagets skulder betalats eller säkerställts samt årsstämmingstid förlupit; underlåtenhet att intill nämnda tidpunkt hålla tillgångarna avskilda gör det övertagande bolagets styrelseledamöter och under viss förutsättning även dess Aufsichtsratsledamöter solidariskt ansvariga gentemot det upplösta bolagets fordringsägare. I realiteten kunna ju dessa regler sägas innebära att likvidation sker genom det övertagande bolaget. Den egentliga skillnaden är att det enligt de tyska reglerna blir den överlåtna egendomen som i det förvärvande bolagets hand fortfarande tjänar såsom säkerhet för det upplösta bolagets fordringsägare (vilket i sin tur föranlett regeln att tillgångarna måste hållas avskilda), under det att enligt svensk rätt det överlåtande bolaget står kvar såsom ansvarigt med sina tillgångar (d. v. s. vederlaget för de överlåtna tillgångarna), varjämte som sagt om dessa skiftas aktieägarna i händelse av brist äro återbäringsskyldiga. Enligt de tyska reglerna kan vederlaget för de överlåtna tillgångarna genast utbetalas till det upplösta bolagets aktieägare; det kan, och brukar, t. o. m. gå till så att de nya aktierna utlämnas direkt av det förvärvande bolaget till det upplösta bolagets aktieägare (Brodmann § 306^b c). Fördelen med det tyska systemet är att det upplösta bolagets affärer kunna icke blott faktiskt utan även juridiskt överflyttas till det förvärvande bolaget och ansvaret för fordringsägarnas vederbörliga tillgodoseende därför läggas på det senare bolagets organ, samt att det förra bolaget av samma anledning omedelbart kan försvinna.

Andra lagar, vilka i likhet med den tyska bygga på tanken att det överlåtande bolaget i och med den definitiva överlåtelsen försvinner, ha utformat reglerna om borgenärsskyddet på olika sätt. Den danska (§ 70) föreskriver sålunda endast att likvidation kan underlåtas och att det överlåtande bolagets förmögenhet i sådant fall skall förvaltas särskilt, intill dess sex månader förflutit från det stämmbeslutet om överlåtelsen registrerats, såframt icke samtliga fordringsägare antingen medge att detta underlåtes eller de erhålla gottgörelse eller betryggande säkerhet. Efter sexmånaderstidens utgång kunna sålunda tillgångarna sammanslås med det förvärvande bolagets utan att fordringsägarna tillfredsställts vilket ju åtminstone teoretiskt innebär en avsevärd uppmjukning av borgenärsskyddet. (Ehuru lagen ej säger det uttryckligt förutsätter den tydligen, att ansvaret för skulderna i och med fusionen övergår på det övertagande bolaget). Italiensk rätt (art. 195) ger fordringsägarna rätt att under viss tid efter det fusionsavtalet och de båda bolagens balansräkningar publicerats göra invändning mot fusionen. Sker sådan invändning, får domstol avgöra huruvida borgenärerna behörfigen tillgodosetts och invändningen är ogrundad, eller om invänd-

2. Åtgärder å det förvärvande bolagets sida.

Vad beträffar det förvärvande bolaget, A, gälla inga speciella regler för det fall att förvärvet avser ett annat bolags, B, samtliga tillgångar. Antingen det gäller B:s samtliga tillgångar eller ej kan ett inköp strida mot A:s ändamål i förut angiven bemärkelse, eller mot dess verksamhet enligt bolagsordningen. Det förra kan särskilt inträffa om B eller dess aktieägare kunna utöva dominerande inflytande i A och därigenom förmå A:s styrelse till ett för B fördelaktigt men för A oförmånligt avtal. Mot A:s verksamhet enligt dess bolagsordning kan förvärvet strida, om B:s rörelse är främmande därför resp. om B:s tillgångar icke lämpligen kunna inpassas däri, och om inköpet ej heller av något speciellt skäl, såsom att skydda en A:s fordran, kan anses motiverat. Om A är ett rederibolag och B ett skeppsvarv, kan förvärv av B:s rörelse för att sätta A i tillfälle att bygga och reparera sina egna fartyg icke anses främmande för A:s verksamhet. Är emellertid varvet så stort att dess kapacitet väsentligen överstiger A:s egna behov, och ett ekonomiskt användande av det kapital A nedlägger för att förvärva varvet icke kan äga rum utan att en självständig varvsrörelse drives, kan saken vara att bedöma annorlunda (i bolagsordningen kan ju dock vara förutsatt, att rörelsen även skall kunna kombineras med mer eller mindre självständig varvsrörelse). Den nu angivna begränsningen gäller såväl stämman som styrelsen (55 och 66 §§); ett stämmobeslut kan av ifrågavarande anledning emellertid blott bli klanderbart, d. v. s. om det ej klandras in-

ningen har skäl för sig. I senare fallet får fusionen icke äga rum. — Karakteristiskt för den italienska rätten är vidare, att det *övertagande* bolagets fordringsägare ha samma rätt att bestrida fusionen. Denna regel bygger på den i och för sig riktiga iakttagelsen, att en fusion även kan vara till skada för det övertagande bolaget och dess fordringsägare. Enligt svensk rätt, liksom de flesta andra rättssystem, får man emot denna fara sätta sin lit till de vanliga regler, som syfta till att skydda ett aktiebolags borgenärer.

om den i 95 § angivna tiden blir det giltigt; likaså är det giltigt om alla bolagets aktieägare rösta för beslutet. Förvärvet kan strida mot A:s ändamål eller verksamhet icke blott när det sker mot pengar utan även när det sker mot nya aktier i A⁵⁷.

Sker förvärv mot aktier är att märka, att A:s styrelse icke på egen hand kan företaga en nyemission, utan därtill behövs stämmans beslut. Enligt 46 § kan emellertid styrelsen besluta nyemission under förutsättning av bolagsstämmans godkännande.

Aktieägarnas rätt enligt 39 § att själva teckna aktierna vid en nyemission innebär intet hinder för en transaktion av nu ifrågavarande slag, då rätten endast gäller beträffande aktier för vilka betalning skall erläggas i pengar. Icke ens om bland B:s tillgångar ingå större eller mindre kontanta belopp, lär 39 § vara tillämplig, eftersom dock transaktionen till hela sin innebörd går ut på något annat än en vanlig nyemission mot pengar: det är ju fråga om övertagande av en förmögenhetsmassa i dess helhet. Över huvud torde 39 § ej behöva tillämpas blott därför att en viss kontant insats jämte apportegendom förekommer: framstår kontantbeloppet ej såsom någon huvudsak, utan blott såsom en utjämning av en värdedifferens eller eljest såsom en bisak bör det hela betraktas som emission mot apportegendom.

Vad som eljest fordras för genomförande av en kapitalökning har icke speciellt intresse för fusion och skall ej beröras här.

3. Aktieinnehav före fusionen.

Ofta förekommer att det ena av de båda fusionerande bolagen har aktier i det andra, eller t. o. m. att ömsesidigt aktieinnehav föreligger. Fusionen kanske sålunda blott avser att fullkomna den förbindelse mellan fö-

⁵⁷ Nial Bolagsstämmobeslut s. 29.

retagen som redan förut förelegat, eller också kan aktieinnehavet ha etablerats just i syfte att utgöra ett första steg till fusion. Ett dylikt aktieinnehav ger upphov till vissa frågor att beakta vid en fusion.

Vanligast är väl att det förvärvande bolaget A har aktier i det andra. I så fall kan ju icke giltigt överenskommas, eller eljest förfaras så, att A för sina aktier i B självt skall teckna nya aktier i A. Regelmässigt ordnas väl på det sättet att ifrågavarande av A ägda aktier i B icke medföra rätt till nya aktier i A, så att alltså kapitalökningen i A blott sker i den mån som erfordras för att andra aktieägare i B skola få sina aktier i A⁵⁸.

Om det upphörande aktiebolaget B har aktier i det andra, är det enklast att dessa aktier så långt de räcka användas såsom likvidationskvot åt aktieägarna i B och alltså blott återstoden av B:s tillgångar övergå till A. Där detta ej lämpligen kan ske, t. ex. därför att dessa aktier äro av ett annat slag än den nya serie varmed A önskar finansiera fusionen, samt det av någon anledning ej heller finnes lämpligt att B realiserar aktierna, blir frågan huruvida de kunna ingå i den förmögenhetsmassa som A övertar. Detta synes icke kunna ske med hänsyn till att 51 § 1 stycket innehåller ett kategoriskt förbud att mot vederlag förvärva egna aktier. Den verkliga innebörden av detta förbud kräver emellertid en undersökning: lagrummets tillämpning på ett fusionsfall är nämligen måhända ej en självklar sak.

Syftet med förbudet kan icke anses vara — åtminstone icke i väsentlig mån — att förhindra en maskerad nedsättning av aktiekapitalet medelst återbetalning till aktieägarna. Någon nedsättning av det nominella aktiekapitalet äger ju icke rum genom förvärv av egen

⁵⁸ Staub § 305⁶, Goldschmidt s. 46 f. — Det i texten angivna förfaringssättet kan icke sägas reellt innebära att ej alla aktieägare i B få identiskt lika lotter.

aktie, och då lagen i 56 § uppställer förbud mot att upptaga egen aktie såsom tillgång förhindrar den bolaget att dölja det förhållandet att bolaget för förvärvade egna aktier avhänt sig reella tillgångar, vilka kanske voro nödvändiga för att täcka aktiekapitalet. Syftet med förbudet är fastmer, som också uttryckligen framhållits under förarbetena till 51 §, att hindra bolaget från spekulation i egna aktier⁵⁹. Att en sådan spekulation kan innebära betydande olägenheter och faror för dem som lockas in i spekulatjonen är uppenbart. Bolaget äger mycket stora möjligheter att påverka kursen på sina aktier. Styrelsen kan driva ned kursen genom att i balansräkningen ta upp tillgångarna till låga värden, genom att utsläppa för bolaget oförmånliga rykten o. s. v., samt å andra sidan driva upp kurserna genom höga värderingar och utdelningar etc.

Under förarbetena⁶⁰ framhölls också att det med hänsyn till den åberopade grunden för förbudet vore uppenbart, att detta endast borde gälla förvärv mot vederlag.

Naturligtvis har man vid uppställandet av förvärvsförbudet icke tänkt på fusionsfallet, och risken för spekulation med egna aktier vid en fusion är åtminstone som regel obefintlig eller oväsentlig, eftersom en dylik transaktion i allmänhet har helt andra syften. I synnerhet är detta förhållandet om A såsom ersättning för B:s tillgångar blott lämnar egna (nyemitterade) aktier. I så fall föreligger ju nämligen blott utbyte med olika aktier i A, varvid någon spekulation i de egna aktierna icke kan föreligga. Formellt skulle undantag från förvärvsförbudet i sådant fall kunna grundas på att ordet vederlag i 51 § måste anses åsyfta annat än egna aktier⁶¹. Hur domstolarna ställa sig till detta resonemang

⁵⁹ Se kommitténs uttalande, återgivet hos Skarstedt s. 110 ff.

⁶⁰ Se Skarstedt s. 113.

⁶¹ Jfr till detta resonemang den tyska rätten. I sin lydelse före 1931 års novell förbjöd HGB 226 § förvärv av egna aktier "im

är dock tvivelaktigt, och det är tillrådligt att ordna saken på annat sätt⁶².

Aktieinnehavet ger även upphov till vissa *jävsfrågor*. Om det förvärvande bolaget A äger aktier i B uppstår fråga huruvida A på grund av 77 §:ens jävsregel är förhindrat att rösta rörande fusionen på B:s bolagsstämma. I sådana utländska rättssystem som konstruera fusionen såsom en enhetlig bolagsrättslig akt kan det diskuteras huruvida det är fråga om ett avtal, vid vilket jäv föreligger, eller blott en intern bolagsrättslig åtgärd⁶³. Hos oss sönderfaller fusionen i juridiskt fristående åtgärder, som i jävsavseende kunna vara att bedöma olika. Det är givet att jäv föreligger för A att rösta rörande själva överlåtelsen av B:s tillgångar till A. Man kan ej heller, som i Tyskland praktiserats, kringgå jävsbestämmelsen genom att låta bolagsstämman blott fatta beslut rörande bemyndigande åt styrelsen att ingå avtalet⁶⁴. Däremot föreligger icke jäv för A att rösta rörande B:s trädande i likvidation, ej ens om dessförinnan ingåtts avtal angående försäljning till A av B:s tillgångar under förutsättning att B går i likvidation.

Om det upphörande bolaget B äger aktier i A, kan B icke på A:s stämma rösta angående en ökning av aktiekapitalet med villkor om rätt för B att teckna de nya aktierna mot apport. Aktieteckning mot apport innefattar ett avtal mellan A och B, på grund varav

regelmässigen *Geschäftsbetrieb*", vilket icke ansågs lägga hinder i vägen för förvärv av egna aktier i samband med en fusion; Goldschmidt s. 46. I stadgandets lydelse efter 1931 års novell ingå icke de citerade orden, men stadgandet anses likväl icke tillämpligt på fusion därför att här icke lämnas något vederlag ur bolagets förmögenhet. Staub § 226³³.

⁶² Om ett förvärv befinnes strida mot förbudet, uppstår frågan huruvida förvärvet är ogiltigt, vilken fråga ej skall behandlas här.

⁶³ Goldschmidt s. 57 ff.

⁶⁴ Se ovan sid. 95 not 58.

77 § blir tillämplig. Det faktum att det är fråga om ett avtal med B kan ej bortskymmas därav att själva kapitalökningen är en inre åtgärd i bolaget A⁶⁵.

4. Avtalet.

I det föregående har undersökts möjligheterna att inom de båda bolagen genomdriva beslut och åtgärder som erfordras för fullbordande av en fusion. Utom i det fall att det ena bolaget direkt av aktieägarna i det andra förvärvar aktierna och därefter likviderar det andra bolaget och tillskiftar sig dess egendom, behövs ett avtal angående transaktionen mellan de båda bolagen. Liksom andra avtal måste detta ingås genom vederbörande organ, styrelse (resp. särskild firmatecknare) eller likvidatorer. I det följande skall behandlas frågan i vad mån dessa organ kunna sluta bindande avtal om de åtgärder som ingå i fusionen.

a. Totalföryttring.

Styrelsen i bolaget B är principiellt berättigad att ingå avtal med bolaget A om dylik föryttring i de, praktiskt sällsynta, fall då föryttringen kan anses förenlig med bolagsordningen⁶⁶. Styrelsens rörelsefrihet i avseende på föryttringar är nämligen icke mera be-

⁶⁵ Härav får ej dragas den slutsatsen att jäv alltid föreligger för de aktieägare som äga rätt att teckna nyemitterade aktier. I vanliga fall är ju detta uteslutet redan på grund av att alla aktieägarna ha rätt att deltaga i nyemissionen (39 §), och "när alla äro jäviga är ingen jävig" (Brodmann § 252 5b). Även när det i bolagsordningen är bestämt att vissa aktier skola medföra företrädesrätt vid nyteckning, ha måhända ägarna av dessa aktier rätt att rösta angående kapitalökningen (varvid garantien mot att de obehörigen gynna sig själva får sökas i regeln att ett uppenbarligt bolagsskadligt beslut kan klandras). Här är det ju nämligen icke meningen att bolagsstämman skall besluta om ett avtal med vissa aktieägare utan blott att en kapitalökning skall ske, ehuru denna kapitalökning visserligen på grund av förut gällande bestämmelser i bolagsordningen kan komma att tecknas av vissa företrädesberättigade aktieägare. Jfr om ett liknande spörsmål Skarstedt s. 94 f.

⁶⁶ Härom ovan s. 145 f.

gränsad än stämmans⁶⁷. Av styrelsens allmänna skyldighet att följa stämmans direktiv följer att styrelsen har att rätta sig efter stämmans uttalade vilja även i förevarande fall. Givetvis är det också önskvärt att styrelsen hänskjuter frågan om en så viktig åtgärd som totalföryttring till stämman, och omständigheterna kunna vara sådana att en underlåtenhet därutinnan kan framstå såsom ett åsidosättande av den tillbörliga akt-samheten mot bolaget.

Om styrelsen ingår ett avtal utan att enligt det nu sagda ha varit berättigad därtill, kan avtalet likväl bli bindande mot bolaget, nämligen om den med vilken avtalet ingåtts varken insett eller bort inse att föryttringen stod i strid med bolagsordningen (66 § 2 p.) eller med bolagsstämmans direktiv. I dylika fall svarar naturligtvis styrelsen gentemot bolaget för den skada bolaget genom förfarandet tillskyndas.

b. *Totalföryttring i samband med likvidation.*

Under likvidationen äro likvidatorerna både berättigade och förpliktade att avyttra bolagets samtliga tillgångar på lämpligaste vis; stämman har dock rätt att bestämma om sättet för försäljningen, varjämte möjligheten av en god mans tillsättande och ingripande föreligger. Att likvidatorerna handla i strid med sin skyldighet — d. v. s. under uppenbart åsidosättande av bolagets intressen eller i strid mot stämmans instruktioner — berör icke godtroende men väl ondtroende köpare. Vad angår de inskränkningar i likvidatorernas försäljningsbefogenhet som följa av 108 § — d. v. s. att försäljning av ifrågavarande slag icke får äga rum under viss tid (2 och 3 st.), samt att om god man

⁶⁷ Bortsett från att aktieägarna *enhälligt* kunna besluta en totalförsäljning i strid med bolagsordningen, liksom ett beslut även utan att vara fattat av samtliga aktieägarna kan genom klanderpreskription vinna giltighet.

förordnats försäljning under hand icke får ske utan hans samtycke (5 st.) — kan följande sägas. Så länge ifrågavarande hinder icke inträtt äro likvidatorerna behöriga att sluta definitivt bindande avtal om totalförsäljning; giltigheten av ett sådant avtal rubbas ej av att god man sedermera tillsättes. Fråga är sålunda blott vad det har för betydelse att hindret vid avtalets träffande redan inträtt. Av 130 § framgår, att ett vederbörligen registrerat och kungjort godemansförordnande regelmässigt skall anses ha kommit till tredje mans kännedom, varför han endast i sällsynta undantagsfall kan åberopa ovetenhet därom. Innan åter registrering och kungörelse av förordnandet skett, kan enligt 2 st. nämnda § förordnandet icke åberopas mot annan än den som visas ha ägt vetskap därom. Om sålunda förordnandet icke kan åberopas mot köparen, bör han bli tryggad i enlighet med likvidatorernas avtal, och det blir aktieägarnas sak att vända sig mot de pliktbrytande likvidatorerna. Om åter köparen vetat eller på grund av registreringen skall anses ha vetat om förordnandet, torde han icke utan vidare kunna lita på att likvidatorerna införskaffat godemannens samtycke utan får på egen risk förskaffa sig kännedom om samtycket. Beträffande åter det i 2 och 3 st. stadgade, blott viss tid gällande hindret för försäljning förekommer ingen registrering: en framställd begäran om förordnande av god man registreras icke. Riktigast torde vara, att detta hinder endast kan åberopas mot den tredje man som vid försäljningsavtalets ingående vetat eller bort veta om att hindret inträtt.

Avtalet kan också slutas av styrelsen men gå ut på att genomföras först under likvidation⁶⁸. Något rättsligen giltigt avtal om att bolaget skall gå i likvidation kan styrelsen icke ingå, ej ens med stämmans bemyn-

⁶⁸ Jfr ovan s. 149.

digande⁶⁹. Däremot torde giltighet böra tillerkännas ett totalförsäljningsavtal, slutet under förutsättning att bolaget inom viss tid frivilligt går i likvidation och att god man — om sådan blir utsedd — icke inlägger sitt veto. I så fall skulle sålunda likvidatorerna allenast ha att — om ej god man utses och vägrar sitt samtycke — verkställa avtalet.

c. *Totalföryttring mot aktier.*

Om det gäller totalföryttring mot aktier tillkommer regeln att en utfästelse att teckna aktier icke är bindande⁷⁰. Gäller det däremot en överlåtelse mot likvid av redan existerande aktier i A, är avtalet icke ogiltigt även om A självt är medkontrahent i avtalet; ehuru A självt endast undantagsvis kan äga egna aktier, kan det dock fullgöra en leverans av egna aktier genom förmedling av en tredje person⁷¹. Tvivelaktigt är om en utfästelse att från en annan person övertaga aktier som ännu icke tecknats är giltigt; om denna fråga — som i teorien skett⁷² — besvaras jakande, kunde

⁶⁹ Bergendal s. 121 f.

⁷⁰ NJA 1918 s. 394, Karlgren Stiftelseurkund s. 59 ff. — Enligt flera utländska lagars fusionsregler erfordras icke någon teckning i vanlig ordning av de nya aktierna vid en fusion: danska lagen § 70, norska § 84, tyska HGB § 305. Följden därav torde vara att redan fusionsavtalet binder det övertagande bolaget, under förutsättning att det bekräftats av stämman på sätt resp. lagar kräva. Enligt tysk rätt fordras att kapitalökningsbeslutet skall ha registrerats för att avtalet skall vara bindande, Goldschmidt s. 61.

Än mindre kan naturligtvis enligt svensk rätt ett bolag med bindande verkan utfästa sig att *framdeles* fusionera med ett annat. Enligt härskande uppfattning i tysk doktrin är detta icke möjligt på grund av bestämmelserna i § 310 BGB att avtal varigenom man för binder sig att överlåta sin framtida förmögenhet är ogiltigt; Goldschmidt s. 33 ff. Med hänsyn till att det ofta är önskvärt att kunna med bindande verkan avsluta ett dylikt avtal om fusion vid en framtida tidpunkt eller vid en framtida händelses inträffande — t. ex. när två bolag ingått ett intressegemenskapsavtal i syfte att eventuellt senare fusionera — har förslag framställts om uttryckligt erkännande av dylika avtals giltighet, Goldschmidt s. 36 f.

⁷¹ Jfr det i föregående not omnämnda rättsfallet, såvitt angår de sex preferensaktierna.

⁷² Karlgren a. st.

man vid en fusion begagna sig av den metoden, att de nya aktierna icke tecknas av B utan av en under A:s inflytande stående person: en styrelseledamot eller annan funktionär i A, ett A:s dotterbolag eller dettas styrelseledamot etc. Frågan synes emellertid böra besvaras nekande av den anledningen att syftet med reglerna rörande aktieteckning — formbundenheten, publiciteten — eljest lätt skulle förfelas. Detta syfte är ju att skydda personer från att satsa kapital i aktiebolag innan dettas soliditet och utsikter ställts under publicitetens ljus och offentlig kritik därigenom möjliggjorts. För att detta skydd skall bli av någon betydelse — så särskilt effektivt skydd erbjuder publiciteten i dess nuvarande form över huvud icke — måste fordras att varje utfästelse att övertaga aktier mot vederlag blir ogiltig, om den sker innan den offentliga kritiken fått den tid och de förutsättningar att verka som lagen avsett att bereda vid en aktieteckning⁷³. På grundval av detta resonemang kommer man till det resultatet, att utfästelsen är ogiltig åtminstone om den avgivits före den tidpunkt då aktieteckning tidigast kunnat ske⁷⁴. Måhända bör man gå ett steg längre och anse utfästelsen ogiltig, om den skett innan ifrågavarande aktier faktiskt tecknats; därför talar den omständigheten, att om en tidigare utfästelse tillerkändes giltighet, skulle den som utfäst sig att leverera aktierna utsättas

⁷³ Enligt Karlgrens uppfattning kunna "stiftare eller övriga initiativtagare till bolagsbildandet placera större eller mindre aktieposter hos andra personer, innan någon som helst publicitet kommit till stånd rörande bolagets huvudgrunder". Karlgren själv framhåller att detta är ägnat förringa betydelsen av lagens regler om aktieteckning.

⁷⁴ Jfr Augdahl s. 109. Danska lagen, § 12, stadgar att rättshandlingar angående överlåtelse av aktier, som före bolagets registrering ingås med personer utanför de egentliga aktietecknarnas krets, äro giltiga endast om det kan antagas, att förvärvaren har känt till de upplysningar angående bolaget som enligt 5 § skola finnas i stiftelsekunden.

för ett direkt tvång att teckna aktierna, vilket ju också får anses strida mot lagens syfte.

Av nu angiven anledning kan ett avtal att överlåta B:s tillgångar mot aktier i A i allmänhet blott bli preliminärt, och B blir alltså bundet först i och med att aktieteckning sker. Rätt att verkställa aktieteckningen tillkommer styrelsen, resp. likvidatorerna i enlighet med de regler som i det föregående⁷⁵ angivits. Vad särskilt angår teckning i samband med likvidation kan teckning sålunda verkställas av ett så stort antal aktier att de aktieägare i B som önska aktier få sitt vederbörliga antal, under det att övriga aktieägare få konstantbetalning, eller möjligen kan teckning verkställas för samtliga aktieägares andelar under de förutsättningar som ovan^{75a} angivits. Är det styrelsen som tecknar och meningen är att transaktionen skall genomföras i samband med likvidation, så måste teckningen ske under villkor att bolaget inom viss tid går i likvidation, och att en eventuell godman samtycker till transaktionen⁷⁶. Om styrelse eller likvidatorer verkställa teckning utan att vara befogade därtill, blir frågan om detta påverkar aktieteckningens giltighet. Är bolaget A i god tro torde det i och med att aktieteckningen skett vara tryggt enligt avtalsrättens vanliga regler. Man hur ställer det sig om A är i ond tro? I vilken utsträckning civilrättsliga ogiltighetsanledningar kunna åberopas av aktietecknare är något oklart⁷⁷, men med all sannolikhet kan man räkna med att domstolarna icke godkänna invändningar av sådan art att de enligt civilrättens vanliga regler icke kunna framställas mot godtroende medkontrahent⁷⁸. Den rättspolitiska grunden till en sådan

⁷⁵ Ovan s. 155 ff.

^{75a} s. 163.

⁷⁶ Dylika villkor måste också ha avgivits i A:s kapitalökningsbeslut (37 §) och teckningslistan (42 §).

⁷⁷ Till frågan Karlgren Stiftelseurkund s. 75 ff.

⁷⁸ Se NJA 1918 s. 398 samt Karlgren a. a. s. 88 f.

princip är givetvis det stora praktiska intresset av att aktiekapitalet, bolagets kreditbas, icke är underminerat av invändningar från aktietecknares sida, men om och på vad sätt principen har stöd i gällande rättsregler kan diskuteras. I nu förevarande avseende leder principen till att invändning mot aktieteckningen ej kan göras på den grund att styrelsen saknat befogenhet därför att stämman lämnat andra direktiv, eller god man begärts eller förordnats, eller eljest transaktionen icke rätteligen kunnat genomföras mot någon aktieägares bestridande⁷⁹. Likaså ha olika meningar yppats om vid vilken tidpunkt ogiltighetsinvändningarna avskäras. Enligt en åsikt sker detta i och med registreringen av ifrågavarande kapitalökning (resp. vid primärteckning i och med själva bolagets registrering), eftersom det först är i detta ögonblick "kreditbasen utbjudes"⁸⁰, under det att enligt en annan åsikt tecknaren redan i och med sin teckning är förhindrad att framställa invändning av ifrågavarande slag⁸¹.

⁷⁹ Dessa omständigheter äro nämligen sådana som efter sin beskaffenhet kunna botas genom god tro. (God tro skulle visserligen ej kunna åberopas rörande innehållet av gällande rättsregler, men väl ifråga om en viss transaktions beskaffenhet att icke strida mot en viss rättsregel).

⁸⁰ Nial Aktiebrev s. 95 f.

⁸¹ Karlgren a. st. — Karlgren är dock själv tveksam huruvida det överhuvud är försvarligt att på grundvalen av nu gällande lagregler bereda så utsträckt skydd för aktieteckningarna som enligt den i texten angivna principen. — Det skulle här föra för långt att närmare diskutera frågan därom liksom den om tidpunkten för invändningarnas avskärande. Framhållas må blott att det förefaller icke blott stridande mot gällande rättsregler utan även materiellt obefogat att av *hänsyn till bolaget* låta en aktietecknare förlora rätten att göra en ogiltighetsgrund gällande, ehuru bolagets styrelse (eller andra, vilkas onda tro annars tillräknas bolaget) är i ond tro. Om man vill särskilt skydda aktieteckningen mot ogiltighetsinvändningar, så är det ju av hänsyn till, framför allt, *bolagets fordringsägare*. Deras skyddsbehov kan emellertid sägas inträda först i och med kapitalökningens registrering, varför det är naturligast att först då låta tecknarna förlora den rätt till invändningar de efter vanliga civilrättsliga regler skulle ha.

I vad mån *det förvärvande bolaget A:s* styrelse kan sluta bindande avtal om en fusionstransaktion torde i stort sett framgå av det föregående⁸². Följande är dock att tillägga. Styrelsen kan icke förplikta bolaget att genomföra den ökning av aktiekapitalet, som kan erfordras för transaktionen⁸³. Icke heller lär styrelsen kunna med bindande verkan förplikta sig själv att vidtaga åtgärder enligt 46 § för en ökning av aktiekapitalet med stämman förbehållen rätt att godkänna eller avvisa kapitalökningen, då styrelsen såsom bolagets organ icke bör kunna vara gentemot en utomstående bunden att företaga en dylik handling. Styrelsen torde icke ens kunna på det sättet inskränka stämmans rörelsefrihet att tredje man avtalsvis berättigas att om stämman beslutar en nyemission teckna aktier mot inskjutande av viss egendom.

I och med att teckningen skett⁸⁴ i vederbörlig ordning är icke blott B utan även A bundet.

Vad fusionsavtalet kan ha till huvudsakligt innehåll framgår av den föregående utredningen angående de olika sätten för fusionens genomförande. Med hänsyn till den tveksamhet som i vissa punkter kan råda rörande möjligheten att mot aktieägares vilja genomdriva transaktionen brukar man stundom i avtalen införa den klausulen, att avtalet förfaller om något av bolagsstämmobesluten klandras⁸⁵. Dessutom kan naturligtvis avtalet innehålla olika bibestämmelser, såsom om firmans övertagande, om kostnaderna för fusionen etc.

⁸² Ovan s. 173—4.

⁸³ Bergendal s. 108 ff.

⁸⁴ Jfr — ang. motsvarande frågor vid bolags bildande — Karlgren Stiftelseurkund s. 41 ff.

⁸⁵ Så avtalet i fallet SvJt 1924 rf s. 83.

5. De nya aktierna i det förvärvande bolaget tecknas av aktieägarna i det upphörande bolaget.

Hittills har förutsatts, att teckningen av de nya aktierna i A sker av bolaget B såsom sådant. Som inledningsvis antytts kan emellertid saken också ordnas så att teckningen får göras direkt av aktieägarna i B. Under förutsättning att detta är att betrakta såsom ett sätt för genomförande av likvidationen i B (och denna likvidation sålunda ej är en självständig åtgärd, som beslutes först efter det A förvärvat aktierna i B), faller transaktionen in under fusionsbegreppet. A erhåller i själva verket vederlaget för de nya aktierna av B, ehuru de tecknas ej av B utan av dess enskilda aktieägare. Ibland förekommer dock att tecknarna måste betala en del av de tecknade aktiernas värde kontant. De av tecknarna överlämnade aktierna i B äro sålunda icke valuta för de nytecknade aktierna, utan aktiebrevet avlämnas (eller makuleras) blott till bevis att aktieägarna erhållit sin likvidationskvot. B åter erhåller ingen annan valuta för sina tillgångar än förmånen för sina aktieägare att teckna aktierna i A; eventuellt erhåller dock B även någon ersättning, t. ex. ett belopp för betalning av dess skulder, om ej dessa övertagas av A⁸⁶.

Beträffande denna variant av fusion göra sig i stort sett enahanda synpunkter gällande som i det föregående.

⁸⁶ Jfr det fall som relateras i NJA 1918 s. 611 ("Filipstadsbankens" uppgående i "Sydbanken"). Enligt det av bankernas styrelse träffade preliminära fusionsavtalet, som bekräftades av bolagsstämorna, skulle Sydbanken övertaga Filipstadsbankens tillgångar och skulder mot likvid av 2,000 nyemitterade aktier i Sydbanken, vilka skulle få tecknas av aktieägarna i Filipstadsbanken sålunda att tecknarna för varje aktie i Sydbanken skulle lämna vederlag med 5 aktier i Filipstadsbanken jämte ett kontant belopp. — Emellertid tecknades i detta fall samtliga de 2,000 aktierna av *likvidatorerna* i Filipstadsbanken, som i cirkulär förbundo sig att "ombesörja likviden åt aktieägarna i Filipstadsbanken efter ett pris av 127 kr. för aktie". Därest någon aktieägare icke ville begagna sig av rätten

de utvecklats i avseende på det fallet att bolaget B självt tecknar aktierna. Beslutet och avtalet från B:s sida torde för sin giltighet kräva samma förutsättningar i båda fallen. Att i den nu ifrågavarande fusionsformen valutan för B:s egendom icke tillfaller B självt kan icke i och för sig utgöra något särskilt hinder: valutan tillfaller ju B:s aktieägare direkt istället för indirekt.

Till sin juridiska karaktär är ett mellan de båda bolagen slutet avtal om en fusion utav ifrågavarande slag att beteckna som ett avtal till förmån för tredje man, d. v. s. B:s aktieägare⁸⁷. För B:s aktieägare grundlägger avtalet givetvis ingen skyldighet gentemot A att fullgöra teckningen. Över huvud kan ingen aktieägare i B tvingas att nöja sig med likvidationskvot i form av rätt till teckning av aktier i A. Som förut ^{87 a} framhållits äro aktieägare icke skyldiga att såsom likvidationsandel mottaga annan egendom in natura än den bolaget redan vid likvidationstillståndets inträde äger eller därefter vid normal avveckling förvärvar. Och här skulle dessutom tillkomma krav på en speciell åtgärd av aktieägaren, nämligen en teckning av aktier i det förvärvande bolaget, vilken skall ske inom

att få aktier i Sydbanken, skulle han efter det tiden för årsstämmning gått till ända utfå likvid efter matematiska värdet av hans aktier.

Ett annat fall av intresse i förevarande sammanhang relateras i R 1927 s. 32 (nr 15). Ett aktiebolag L. överlät till ett nybildat aktiebolag G. sin rörelse med tillgångar och skulder mot likvid av aktier i G. för det belopp som svarade mot L:s behållning. Därjämte skulle aktieägarna i L. för varje fyrantal aktier få utan särskilt vederlag teckna och erhålla en aktie i det nya bolaget; detta skulle utgöra en ersättning för L:s goodwill. (Detta ansågs av Kammarrätten och Regeringsrätten icke utgöra beskattningsbar inkomst för L.).

⁸⁷ Staub § 303³.

^{87 a} Ovan s. 160.

viss tid⁸⁸. Därest ej ett bolagsstämmobeslut, enhälligt fattat av samtliga bolagets aktieägare eller på grund av klanderpreskription ändå bindande, föreligger, och man ej med säkerhet kan påräkna att alla aktieägarna i B begagna sig av teckningsrätten, måste därför saken ordnas så att de som så önska få teckna aktier i A, medan övriga erhålla fullvärdig likvidationskvot i pengar. Garantierna för att beloppet är tillfredsställande äro desamma som vid den förut berörda fusionsformen⁸⁹. Det erforderliga penningbeloppet kan ställas till förfogande av A, som då till vederbörande aktieägare direkt eller genom likvidatorerna i B utbetalar beloppen såsom likvidationskvot.

I fråga om skuldernas övertagande och beträffande åtgärder å A:s sida torde nu ifrågavarande fusionsform icke erbjuda något säreget intresse.

6. Sammanfattning.

En absorption kan, med tillämpning av de förut utvecklade grundsatserna, tillgå på följande sätt:

1) De båda bolagen träffa (genom vederbörande organ) preliminärt avtal om transaktionen och de närmare villkoren för densamma. Avtalet innehåller att det förvärvande bolaget A skall övertaga det andra bolaget B:s (rörelse och) tillgångar mot det att A förbinder sig att

⁸⁸ Lagen säger visserligen icke uttryckligen att teckning skall ske inom viss tid, blott att *betalning* för tecknad aktie skall erläggas sist ett år från ökningsbeslutet, 44 §. Meningen med detta stadgande har dock just varit att förhindra att "någon längre tid förflyter emellan — — — kungörandet av ökningsbeslutet och teckningen" (Kommitténs motiv, NJA II 1910 nr 14 s. 53). Man får därför anta att *teckning* måste ha skett inom denna tid och att det ej räcker med en betalning före teckningen.

⁸⁹ Se ovan s. 162. Jfr också det i not 86 här ovan relaterade fallet, där de aktieägare som ej ville taga aktier i det förvärvande bolaget skulle såsom likvidationskvot få "matematiska värdet" av sina aktier.

svara för B:s återstående skulder. För skillnaden mellan aktiva och passiva förbinder sig A att utge nya aktier, som skola tecknas av B (eventuellt även att till B erlægga ett fixerat kontantbelopp). Där ej säkerhet föreligger att alla aktieägarna i B nöja sig med aktier i A såsom likvidationskvot (och man ej vågar sig på den ovan s. 163 angivna anordningen), förbehåller sig B rätt att i stället för ett visst maximiantal dylika aktier erhålla ett kontantbelopp, avsett för de aktieägare i B som icke vilja låta sig nöjas med aktier i A såsom likvidationskvot; s. 157—165. — Avtalet sluts under förutsättning att bolagsstämman i A beslutar nyemission på de villkor som anges i avtalet, att bolagsstämman i B beslutar att bolaget skall träda i likvidation (där ej bolaget redan förut är i likvidation) och godkänner det sätt för avveckling som avtalet innebär, samt att en eventuell godman i B samtycker till transaktionen; s. 149—151, 156—7, 178—185. Eventuellt inrycks i avtalet bestämmelse att till likvidator i B skall utses viss under A:s kontroll stående person (en styrelseledamot i A e. d.); s. 171 not 56.

2 a) Om för kapitalökningen i A användes den i 46 § angivna vägen — d. v. s. styrelsebeslut under förutsättning av stämmans godkännande — kunna de nya aktierna tecknas redan innan detta godkännande givits⁹⁰. Är B i likvidation kunna likvidatorerna — därest ej hinder enligt 108 § föreligger — med för B definitivt bindande verkan teckna aktierna. Är B ännu icke i likvidation, måste teckningen dessutom förknippas med förbehåll om att stämman kommer att besluta likvidation. — Därefter komma erforderliga bolagsstämmobeslut i de båda bolagen.

2 b) Om den i 46 § angivna metoden icke användes, blir gången den att bolagsstämman i A beslutar

⁹⁰ Se Skarstedt s. 88 f.

nyemission på de avtalade villkoren. Rörande B:s teckning gäller samma som sagts under 2 a).

3) Sedan teckning i vederbörlig ordning skett, och B (mot tillgångarnas överlämnande till A, där ej detta skett tidigare) erhållit aktiebrev å aktierna, fördelas dessa (jämte eventuella kontantbelopp) bland aktieägarna i B. Eventuellt sker realisation av aktier i den mån det erfordras för kontant likvidationskvot åt aktieägare som ej gått med på att taga aktier i A. Med utdelningen och därpå framlagd slutredovisning avslutas likvidationen i B (117 §). Definitivt fullbordad är dock fusionen först när A enligt sitt åtagande betalat alla B:s skulder eller fordringsägarna genom avtal eller eljest avstått från sin rätt mot B. Intill dess föreligger risken att aktieägarna i B måste återbära till B vad de erhållit vid likvidationen; s. 165—171.

Skall teckningen av de nya aktierna göras direkt av aktieägarna i B, ske därav föranledda modifikationer i det nu angivna förfarandet; s. 186—188.

Skulle icke i fusionstransaktionen ingå att A övertar B:s skulder, anpassas förfarandet därefter och skulderna likvideras på vanligt sätt av likvidatorerna i B.

II.

KOMBINATION.

En kombination innebär som redan tidigare framhållits att två eller flera bolag tillsammans bilda ett nytt bolag, vari de såsom likvid för däri tecknade aktier inskjuta (sin rörelse och) sina tillgångar, varefter de träda i likvidation och såsom likvidationskvot åt sina aktieägare utdela aktier i det nya bolaget.

Beträffande de härvid uppkommande rättsliga spörsmålen torde i allmänhet för de *äldre* bolagens del gälla samma regler som beträffande absorption enligt det föregående, medan såvitt det nya bolaget angår transaktionen är underkastad vanliga regler om aktiebolags stiftande. I fråga om det preliminära avtalet träder vid en kombination i stället för ett avtal mellan två bolag, varav det ena i sig absorberar det andra, ett avtal mellan två eller flera äldre bolag om att stifta ett nytt och däri inskjuta sina tillgångar och rörelser⁹¹. Fråga är om och i vad mån ett dylikt avtal kan vara bindande.

Som ovan framhållits är en utfästelse att teckna ak-

⁹¹ Enligt 4 § skola stiftarna vara "här i riket bosatta svenska undersåtar". Förarbetena utvisa att detta uttryck icke avser att utesluta juridiska personer från rätten att uppträda såsom stiftare; NJA 1910 II nr 14 s. 10 f, Skarstedt s. 9. —

Om bolagen icke äro minst fem, måste en eller flera utomstående engageras som medstiftare. Därvid bör observeras att de som skola äga inskjuta apportegendom äro jäviga att rösta angående bolagets bildande (15 § sista st.), såframt ej *alla* tecknarna skola ha dylik rätt. Praktiskt behöver ju detta dock ej ha betydelse, då man vid en fusion av nu ifrågavarande slag kan skaffa medstiftare som helt följa de fusionerande bolagens direktiv.

tier icke bindande. Sedan teckning skett äro tecknarna så till vida bundna, att de få stå för teckningen under förutsättning att bolagets bildande i föreskriven ordning beslutas av konstituerande stämma. Däremot äro de icke skyldiga att å konstituerande stämman rösta för bolagets bildande. Enligt vad i uppsatsen om röstavtal utvecklats⁹² kunna de ej heller giltigen förbinda sig därtill, då en aktietecknares utfästelse att på konstituerande stämman rösta för bolagets bildande icke är giltig, ehuru eljest en röstutfästelse så till vida är bindande, att brytande av utfästelsen medför skadeståndsskyldighet.

Då de äldre bolagen vid kombination uppträda icke blott såsom aktietecknare utan även som stiftare blir frågan, huruvida de kunna i *den senare egenskapen* vara underkastade en längre gående juridisk bundenhet.

Tydligt är, att stiftarna icke kunna tvingas att "in natura" vidtaga de åtgärder som vid bolagsbildande tillkomma stiftare; upprättande och underskrivande av stiftelseurkund, dennas kungörande och ingivande till ÖÄ, resp. KB, utfärdande av teckningslistor, utlysning av konstituerande stämma o. s. v. Frågan kan endast vara om en stiftare ådrar sig skadeståndsskyldighet emot övriga stiftare, resp. mot aktietecknare eller andra, om han icke i vederbörlig ordning vidtar åtgärderna.

Hinder mot dylik skadeståndsskyldighet torde knappast möta i överväganden av allmän aktierättslig art. Stiftarna *såsom sådana* behöva — i motsats till aktietecknarna — icke något särskilt skydd och det finns i gällande rätt knappast tillräckliga hållpunkter för en sådan begränsning i avtalsfriheten att stiftaren icke skulle kunna förbinda sig vid skadeståndsansvar att vidtaga de åtgärder som erfordras för att bringa bolagsbildan-

⁹² Ovan s. 15.

det fram till tecknarnas prövning på konstituerande stämma⁹³. Förutsättning för en juridisk skyldighet i dylikt avseende måste naturligtvis vara att stiftarna kunna enligt vanliga avtalsregler anses ha åtagit sig dylik skyldighet samt att avtalet i avseende å det tilltänkta bolagets förhållanden är så preciserat som i allmänhet fordras för att ett avtal skall vara juridiskt bindande⁹⁴.

Emellertid kan man icke bortse från att lagen oupplösligt sammankopplar ställningen som stiftare och ställningen som aktietecknare genom bestämmelsen att varje stiftare måste teckna minst en aktie. Genom att underlåta aktieteckningen kan stiftaren stoppa hela bolagsbildningen; och enligt vad nyss framhållits kan ingen rättsligen förbinda sig att teckna aktier.

Man har framkastat den tanken att stiftaren skulle kunna ikläda sig en obligationsrättslig förbindelse att teckna *en* aktie, under förutsättning att han på ett eller annat sätt garanteras befrielse från den ekonomiska risk han med sin teckning ikläder sig (t. ex. genom att aktien köpes av de övriga stiftarna eller av utomstående)⁹⁵.

En sådan helt utan lagstöd konstruerad utväg väcker emellertid starka betänkligheter. Å ena sidan är det ur principiell synpunkt svårt att förklara varför icke en motsvarande garanti mot de ekonomiska riskerna av en aktieteckning skulle även i andra fall med samma skäl kunna åberopas som grund för obligationsrättslig bundenhet vid en utfästelse att teckna aktier. Men därmed skulle man uppenbarligen ha på ett icke acceptabelt sätt undergrävt regeln att utfästelse om aktieteckning icke är bindande. Och å andra sidan vore det från lagens ut-

⁹³ Karlgren Stiftelseurkund s. 9 ff.

⁹⁴ Jfr Staub § 182³³.

⁹⁵ Karlgren a. a. s. II not 16.

gångspunkter ändamålsvidrigt och oriktigt att just beträffande stiftare provocera dylika garantier mot den ekonomiska risken av stiftarens aktieteckning, eftersom lagens mening med att fordra aktieteckning utav stiftarna just måste vara att tvinga stiftaren att själv intressera sig i bolaget, vilket ju kan i sin mån bidra till att skärpa hans omsorg om att bolaget bildas på bärande ekonomisk grund.

Man synes därför även beträffande stiftare böra fasthålla regeln att utfästelse om aktieteckning icke är bindande. Detta i sin tur måste inverka på stiftarens skyldighet att fullfölja stiftelseproceduren i allmänhet. Så länge han är berättigad att stoppa proceduren genom underlåtenhet att teckna aktie, vore det tämligen meningslöst att anse honom skyldig att vidtaga andra åtgärder för bolagsbildandet. Men i och med att han tecknat minst en aktie, bortfaller detta skäl, och man kan på förut angivna grunder anse honom vid skadeståndspåföljd skyldig att utföra de senare åtgärder för bolagsbildandet, som tillkommer honom såsom stiftare, d. v. s. framför allt att utlysa konstituerande bolagsstämma⁹⁶. För att en sådan skyldighet för stiftare skall uppkomma torde man som redan sagts böra fordra att parterna verkligen velat ikläda sig skyldigheten, vilket väl emellertid också kan ske genom ett före aktieteckningen ingånget men av aktieteckningen villkorat avtal. Detta avtal torde å ena sidan ej behöva vara uttryckligt utan kunna framgå av omständigheterna, å andra sidan icke kunna anses ligga redan i undertecknandet av stiftelseurkund⁹⁷. Märkas bör också att skadeståndsskyldigheten sällan torde få betydelse på grund av svårigheten att

⁹⁶ Jfr Brodmann § 182⁶.

⁹⁷ Annorlunda Karlgren a. a. s. 9 ff som menar att bundenheten förutsätter uttryckligt avtal därom, dock att man möjligen kan gå ett steg längre och anse att "redan undertecknandet av stiftelseurkunden" åstadkommer ifrågavarande bundenhet.

styrka någon skada för de övriga stiftarna, varför den teoretiska bundenheten i allmänhet icke får någon reell innebörd i andra fall än där den i avtalet uttryckligt uttalats och sanktionerats med vitesklausul. — I den mån stiftarna äro förpliktade att verka för bolagets bildande utgöra de juridiskt ett enkelt bolag. En stiftare kan på den grund undandraga sig att vidare medverka om "skäl härtill äro" (25 och 52 §§ lagen om handelsbolag och enkla bolag). Såsom dylikt skäl torde man kunna räkna att bolagsbildningen numera framstår såsom osund eller olämplig, t. ex. på grund av att för apport avsedd egendom befinnes vara undervärdig.

När det nya bolaget skall övertaga de äldres skulder, äro de i samband därmed uppstående frågorna i allmänhet att besvara på samma sätt som vid absorption. Hänsyn är dock här att taga till 22 §, enligt vilken bolaget icke före registreringen kan ikläda sig skyldigheter. På grund av denna regel kan det icke bli fråga om något ansvar för det nya bolaget gentemot de äldre bolagens borgenärer, förrän det nya bolaget registrerats, och för ansvarets uppkomst fordras då en handling av bolagets styrelse, som enligt vanliga regler grundlägger ansvar för bolaget.

Även vid kombination kan förfarandet läggas så att aktierna i det nya bolaget tecknas direkt av aktieägarna i de äldre bolagen. De frågor som ett sådant förfaringssätt kan ge upphov till äro identiska med de ovan under 5 behandlade.

Förkortningar.

- Arsell = Utkast till lag angående ideella föreningar 1919.
- Augdahl = Augdahl: Aktieselskapet efter norsk ret. Oslo 1926.
- Bachmann = Aktiengesellschaft (Anonyme Gesellschaft) und Genossenschaften. I das schweizerische Obligationenrecht, herausgegeben von Bachmann m. fl. Zürich 1915.
- Ballantine = Ballantine's manual of corporation law and practice. Chicago 1930.
- Bastian = Bastian: La réunion de toutes les actions d'une société entre les mains d'une seule personne. Paris 1933.
- Bergendal = Bergendal: Aktiebolagets författning och dess yttre rättsförhållanden enligt svensk rätt. Lund 1922.
- Berle and Means = Berle and Means: The modern corporation and private property. New York 1933.
- Brodmann = Brodmann: Aktienrecht. Berlin und Leipzig 1928.
- Bärman = Bärman: Die rechtliche Stellung der Tochtergesellschaft. Berlin 1934.
- Cederberg = Cederberg: Till frågan om betydelsen av att bolagsmännens antal i ett aktiebolag nedgår under det lagstadgade utan att aktiebolaget upplöses. I festskrift tillägnad Erik Marks von Würtemberg. Stockholm 1931.
- Faessler = Faessler: La fusion des sociétés anonymes en droit suisse et étranger. Lausanne m. m. 1925.
- Falk = Falk: Om ideella föreningar. Stockholm 1908.
- Feine = Feine: Die Gesellschaft mit beschränkter Haftung. I Ehrenbergs Handbuch des gesamten Handelsrechts. III: 3. Leipzig 1929.
- Friedländer = Friedländer: Konzernrecht. Mannheim m. m. 1927.
- Gégout = Gégout: Filiales et Groupements de sociétés. Paris 1929.
- Gerber = Gerber: Der Erwerb eigener Aktien durch die Aktiengesellschaft. Würzburg 1932.
- Goldschmidt = Goldschmidt: Die sofortige Verschmelzung (Fusion) von Aktiengesellschaften. Berlin 1930.
- Griebel = Griebel: Die Einmannsgesellschaft. Berlin 1933.
- Hagströmer = Hagströmer: Om aktiebolag enligt svensk rätt. Uppsala 1872.
- Hallstein = Hallstein: Die Aktienrechte der Gegenwart. Berlin 1931.
- Hamburger = Hamburger: Art. Fusion i Rechtsvergleichendes Handwörterbuch, hrsg. von Schlegelberger, 3 Bd. (1931).

- Haussman Tochtergesellschaft = Haussmann: Die Tochtergesellschaft. Berlin 1923.
- Haussman Unternehmenszusammenfassungen = Haussmann: Das Recht der Unternehmenszusammenfassungen. II Teil. München 1932.
- Karlgren Juridiska personer = Karlgren: Studier över privaträttens juridiska personer och samfälligheter utan rättspersonlighet, Göteborg 1929.
- Karlgren Stiftelseurkund = Karlgren: Om stiftelseurkund och aktieteckning vid bildande av aktiebolag enligt svensk rätt. Lund 1930.
- Krenchel = Krenchel: Aktieselskabsloven. Köpenhamn 1930.
- Nial Aktiebrev = Nial: Om aktiebrev och andra aktierättsliga dokument. Stockholm 1929.
- Nial Bolagsstämmobeslut = Nial: Om klanderbara och ogiltiga bolagsstämmobeslut. Sthlm 1934.
- Palmer = Palmer's Company law. 15 uppl. London 1933.
- Pic =: Des sociétés commerciales. I—III. Paris 1908—1924.
- Planck = Planck: Kommentar zum bürgerlichen Gesetzbuch. 4 uppl.
- Platou-Lindvik = Om aktieselskaper, kommanditselskaper paa aktier og foreninger. Av Platou, 2 uppl. av Lindvik. Oslo 1933.
- Powell = Powell: Parent and subsidiary corporations. Chicago 1931.
- Reichsgerichtsrätekommentar = Das bürgerliche Gesetzbuch, erläutert von Reichsgerichtsräten. (Bessau m. fl.) 8 uppl. Berlin und Leipzig 1934.
- Ring-Schachian = Ring-Schachian: Die Praxis der Aktiengesellschaft, Berlin, Leipzig 1929.
- Rosset = Rosset: Traité Theorique et pratique des sociétés financières. Paris, Lausanne 1933.
- Schmey = Schmey: Aktie und Aktionär im Recht der Vereinigten Staaten. Marburg in Hessen 1930.
- Sindballe = Sindballe: Dansk Selskabsret III. Köpenhamn 1932.
- Skarstedt = Skarstedt: Allmänna aktiebolagslagen. Sjätte upplagan. Stockholm 1930.
- Sommerfeld = Sommerfeld: Verträge über die Ausübung des Stimmrechts von Aktien. Jena 1930.
- Staub = Staub's Kommentar zum Handelsgesetzbuch. 2 Bd. 14. Auflage. Berlin und Leipzig 1933.
- Weindel = Weindel: Die Vereinigung aller Aktien und Geschäftsanteile in einer Hand (Die Einmannsgesellschaft). Diss. Heidelberg 1930.
- Wieland = Wieland: Handelsrecht. 2. Bd. Die Kapitalgesellschaften. München und Berlin 1931.

Zluhan = Zluhan: Abstimmungs-Vereinbarungen des privaten Gesellschaftsrechtes. I Archiv für die civilistische Praxis. 128. Bd. 1928.

1890 års motiv = Förslag till lagar om enkla bolag och handelsbolag, om aktiebolag, samt om föreningar för ekonomisk verksamhet m. m. Sthlm 1890.

1908 års motiv = Förslag till lag om aktiebolag ävensom till andra därmed sammanhängande författningar. Sthlm 1908.

BGB = Bürgerliches Gesetzbuch.

HGB = Handelsgesetzbuch.

NJA = Nytt juridiskt arkiv.

R = Regeringsrättens årsbok.

RG = Entscheidungen des Reichsgerichts in Civilsachen.

SvJT = Svensk juristtidning.

TfR = Tidsskrift for Rettsvidenskap.

ZAIP = Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht.

ZHR = Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Konkursrecht.

INNEHÅLLSÖVERSIKT

RÖSTAVTAL.

(enkla röstavtal, konsortieavtal, aktieägarföreningar).

I.

Röstavtalens förekomst och syften	7
---	---

II.

Röstavtalens giltighet	10
------------------------------	----

III.

Föryttringsförbud och andra biavtal till röstavtal	20
--	----

IV.

Rättsförhållandet mellan parterna i röstavtal	29
--	----

1. Enkla röstavtal	29
--------------------------	----

2. "Konsortier"	32
-----------------------	----

3. Aktieägarföreningar	44
------------------------------	----

Bilagor	51
---------------	----

ENMANSBOLAG OCH DOTTERBOLAG.

Inledning	69
-----------------	----

I.

Rättsordningens allmänna ställning till enmansbolag	72
---	----

1. Utländsk rätt	72
------------------------	----

2. Svensk rätt	75
----------------------	----

II.

Enmansbolags och dotterbolags rättsförhållanden	81
---	----

1. Bolagets bildande	81
----------------------------	----

2. Rättsförhållandena efter bolagets bildande	83
A. Likvidationstvånget och det personliga ansvaret enligt 97 § 2 mom. och 101 §	83
B. Inre bolagsrättsliga förhållanden	90
a. Bolagsstämman	90
b. Styrelsen	99
c. Likvidation	102
d. Konkurs	103
e. Ömsesidigt aktieinnehav	104
C. Rättshandlingar mellan bolaget och den ende aktieägaren, resp. mellan dotterbolag och moderbolag	110
D. God och ond tro	117
a. Vid rättshandlingar med tredje man	117
b. Vid rättshandlingar mellan enmansbolaget och aktieägaren, resp. mellan dotterbolaget och moderbolaget	118
E. Ansvaret för enmansbolagets, resp. dotterbolagets skulder eller handlingar	120
F. Enmansbolagets, resp. dotterbolagets ansvar för den ensamme aktieägarens resp. moderbolagets skulder och handlingar	124
G. Andra fall då intressegemenskapen mellan enmansbolaget och aktieägaren kan tänkas vara av juridisk betydelse	128
a. Förbud mot överlåtelse av viss rättighet, särskilt arrende och hyra	128
b. Kvittningsrätt	131
c. Nationalitet; rätt att driva näring	132

FUSION.

Inledning	139
------------------------	------------

I.

Absorption	143
-------------------------	------------

1. Åtgärder å det upphörande bolagets sida	143
---	------------

A. Tillgångarna	143
a. Totalföryttring	143
b. Totalföryttring i samband med likvidation ...	147
c. Totalföryttring mot vederlag av aktier i det förvärvande bolaget	154
B. Skulderna	165

2. Åtgärder å det förvärvande bolagets sida	173
3. Aktieinnehav före fusionen	174
4. Avtalet	178
a. Totalföryttring	178
b. Totalföryttring i samband med likvidation	179
c. Totalföryttring mot aktier	181
5. De nya aktierna i det förvärvande bolaget tecknas av aktieägarna i det upphörande bolaget	186
6. Sammanfattning	188

II.

Kombination	191
-------------------	-----

Förkortningar	197
---------------------	-----

STOCKHOLMS
UNIVERSITETSBIBLIOTEK
19 OKT 1987

